

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2024 · SZEPTEMBER ■

XXXIII. ÉVFOLYAM, 2024. SZEPTEMBER

TARTALOM

■	3	HORVÁTH VIKTOR	
		A Júdás-terv	(regényrészlet)
■	16–18	ENDREY-NAGY ÁGOSTON	
	16	Pálmák, fekete	(versek)
	17	Narcisszusz figyelme	
■	19	MÁRTON LÁSZLÓ	
		Halj már meg!	(regényrészlet)
■	31–32	KISS DÁVID	
	31	Doppler-hatás	(versek)
	32	Eprek	
■	33	SZEIFERT NATÁLIA	
		Hőember a Naprendszerben	(regényrészlet)
■	41	SZIJJ MÁRTON	
		Ariszteász aranyverse	(vers)
■	44	OCSENÁS PÉTER BENCE	
		Műszak nappal	(novella)
■	47	MAKÁRY SEBESTYÉN	
		A háttérzajból	(versrészletek)
■	49	MÉCS ANNA	
		Vulkán vagyok	(regényrészlet)
■	58	KÖBÁNYAI JÁNOS	
		A korai Szomory-próza idődimenziói	(esszé)
		(Gondolatok Szomory Dezső <i>Mese könyv</i> és <i>Isteni kert</i> című novelláskötetéről az új kiadás kapcsán)	

A Júdás-terv

A nemzetek

Valami állami megemlékezésről készült műsor hangja szűrődött át a dzsungelen; nemzetről, hazafiságról és hősiességről beszélt egy politikus.

– Rühellem a saját népem, és megvetem a magyarságot. Alávaló nemzet, alávaló kollektív lelkeséggel, szellemmel és kultúrával – mondta a Szőke, miközben a Penge egyik késével leszedett két ezüstszínű strasszcillagot valami rongydarabról, hogy az őrség bosszantására felvarrja őket a Penge gallérjára mint rangjelzést.

– Tartsd szem előtt Jézus tanítását, fiam. Ő nem tett különbséget a nemzetek között. Nem kell túl komolyan venni a nemzetkérdést, a lélek értékei döntenek el az ember értékét, és a szeretet – mondtam neki. Nem voltam meggyőző.

– Hiába, padre, ha az anyanyelvem közös a miniszterelnök seggnyalóinak az anyanyelvével. Ettől máris utálok az egészet. Nézd meg. A holland srácok, akiktől a füvet vettem Rotterdamban, ugyanúgy gondolkodtak, mint én. Ugyanazokat a filmeket szerették, ugyanazokat a zenéket hallgatták, és ugyanúgy ültek sitten, ahogy én, és ugyanúgy kerülték a zsarukat, ahogy én. Egy kukkot nem beszéltek magyarul, én sem hollandul, de velük azonos a kultúránk. Látod, ők voltak az én nemzetem. Szóval nekem van egy javaslatom. Tiltsuk be a régi nemzeteket, mert abból csak háború van meg haláltábor meg ilyesmi. Ne legyen többé magyar, angol, orosz, cigány, arab, francia, hanem helyettük olyan karakterjegyeket használjunk, amelyek tényleg befolyásolják az életünket. Legyen például füvesek nemzete, vagy buzik nemzete, Harry Potter-rajongók nemzete, focidrukkerek nemzete, sikkasztók és áfacsalók nemzete, ufó- és reptilián hívók nemzete, 0-ás RH pozitív vércsoportúak nemzete, oltásimádók és oltástagadók nemzete. Ezek valódi dolgok. És mivel ilyenek minden országban vannak, megszabadulnánk a határoktól, nem kellene útlevél meg vízum, és háborúk sem lennének országok között. Az persze lehetséges lenne, hogy pölö a feminista-protestáns-kakiszeximádók összeverik a tehénbaszó-pravoszláv-Gyűrűk ura fanokat, de csak ilyen

kis helyi jellegű zavargások lennének lehetségesek, és nem lenne lehetséges atomháború, mert az csak akkor lehet, ha külön országok vannak. Nem fognak atomot kilőni egymásra katolikus pedofilok és a gluténérzékeny buszellenőrök, mert kató pedók és gluténos ellenőrök minden országban vannak. Ráadásul így az embereknek több állampolgárságuk lesz, neked is egyből rengeteg állampolgárságod lesz. Pedofil pap vagy, Viktor?

– Nem.

– Akkor lehetnél, mondjuk, figyelembe véve a külsődet és a jellemedet, lehetnél mondjuk nempedofil-kató-heteró-könyvmoly, vagy amit még ezen kívül akarsz. Ez sok állampolgárság, és persze minden állampolgárságot külön ki kellene váltani.

– És te mi lennél, fiam?

– Én füves-börtönviselt-elvált-ufóhívó-fegyverfetisista-náci-cigányrajongó.

Orsós Józsi felkapta a fejét, élesen nézett a Szókére, az pedig úgy csinált, mintha nem venné észre, csak mondta tovább.

– Szóval, lehetne még egy csomó állampolgárságom, mert minden ilyen dolog egy külön állam lenne, pölö, a kutyáikat valódi csonttal etető kutyatartók állama külön állam, csak még a többi ilyen is külön állam, és aki annak az államnak az állampolgárságát kívátná, az fizetne a kiváltásért, és az lenne annak az államnak a költségvetési bevétele. Ha valaki bírja pénzzel, akkor háromszázhuszonhat országban lenne állampolgár.

A Zsoltinak ez nagyon tetszett, és továbbvitte az ötletet.

– Igen, és adót is fizetsz annak az országnak, ahol polgár vagy, persze ezt az adót nem lehetne ellopni, mert ezeknek az országoknak nincs területük meg miniszterelnökökük meg ilyenek, hanem az egész Földön van minden ország összekeverve. Na és az adóból, amit a polgárok befizetnek, ezek az országok nyugdíjat meg táppénzt fizetnek a polgárainak. Ha te ötven országban vagy polgár, mert pölö – itt a Zsolti egy csővé göngyölt noteszlappal felszívott az orrlukán egy porrá őrölt fehér tablettát –, pölö ha te elhízott néger-rasszista sikkasztó fasiszta lesbikus férfi sakkozó vagy, akkor ez hány is? Elhízott, néger, rasszista...

– Mindegy, Zsolti, értjük, mondd tovább.

– Szóval, ha ötven helyre fizettél adót, akkor ötven helyről kapsz nyugdíjat meg táppénzt, érted? És akkor 50-es kategóriájú lesz az EÜ ellátásod, és az valami kurva jó ellátás lenne, privát szoba, EKG, CT, MR, meg leszopnának téged a miniszoknyás nővérek meg minden, vörös kereszt van a nővérek főköntöjén, mint a kórházak pornófilmekben.

– Nem tudom, Zsolti, nem tudom. Mégsem biztos, hogy jó ez.

– Most mi a fasz bajod van vele? Nem a te ötleted volt eleve az egész?

– Mert túl sok nemzet lenne. A valóságban kurva nagy eltérések vannak. Például óriási a szakadék egy barbár orosz kecskekúró és egy magyar falusi disznóbaszó között. Bármilyen hitvány is a magyar, az orosz még nála is ötvarabb. Hiába vannak mindketten az állatbaszók nemzetségében. Ha tetszik neked, ha nem, egy bizonyos tudatminőség csak ott tud testesülni, ahol a helye van, illetve ahol vele kompatibilis a közeg. Ez a néplélek. Megmondom neked, hogy mi van. A kasztrendszer az Univerzum legmagasabb rendű szerveződése. A cigányok ezt tudják. Indiában például kasztrendszer van, és ott mindenki cigány. Most még nem várom el, hogy erre ráláss vagy megértsd, de azért bejuttatom a tudatodba, Zsolti, hogy a következő inkarnációdban valamivel magasabb szintről startolhass mint cigány.

A Zsolti nevetgélt, a Tibi bá felült az ágyán, Orsós Józsi felugrott, és kiabálva a Zsolti és a Szóke felé nyomult, Krisztián rájuk ordított, és a Danival közéjük vetődött, a vi-

hogó fehér rasszisták mutatták, hogy nyugi, nyugi, a Szőke kijelentette, hogy a Józsi és a Tibi bá biztosan nem olvasták Platón államelméletét, mert a Platón államában nincs kecmec, hanem kasztdiktatúra van, másnap délelőtt pedig a sétán a Józsi leállt beszélgetni a szomszédos cella lakóival, akiket a Szőkéék kannibáloknak neveztek. A saját nyelvükön beszéltek, összehúzott szemek villantak az úri klub felé. Azon a kis helyen, ott a betonfalak között és szögesdrót tekercsek alatt igyekeztem másfelé nézni, és másfelé sétálni, mint amerre a Zsolti és a Szőke mentek.

A többi cella lakójával a sétán kívül a zuhanyzóban, a raktárban és a kantinban lehetett találkozni. Ezekre a helyekre csak hetente egyszer vagy kétszer mentünk, viszont Orsós Józsi takarítómunkát vállalt, ezzel naponta több órára érintkezésbe kerülhetett a teljes populációval.

A rulett

Történt, hogy a Szőke a szüleivel beküldte magának a gyerekkori játék rulettjét. Kitétte az asztalra a zöld műanyag terítőt a ráfestett számokkal, mellé az egyszerű műanyag tálat a forgó résszel és a kis fémgolyóval, a népség köré sereglett, és ő mindenkit engedett játszani. A játékhoz zsetonkészlet tartozott, így nem kellett a sérülékeny cigarettákat nyúni az ide-oda tologatással. Mindenki beváltotta a cigaretta tartalékát zsetonra, ha valakinek nem volt cigije, a Szőke pénzt is elfogadott; egész nap ment a játék, villanyoltás előtt pedig bezárta a bankot, és beváltotta a nyertesek zsetonjait cigarettára, kivételes esetben pénzre – de minden nap a saját többletével zárt.

Ezzel leáldozott a kártyázásnak, és beindult az eredeti tőkefelhalmozás. A cella királya a Szőke lett, főminisztere Zsolti; úgy folyt hozzájuk a gazdagság, mint tavaszi áradáskor a patakok vize a nagy folyóba, onnan meg a tengerbe. Eleinte csak a 28-as zárka lakói jutottak koldusbotra, kivétel nélkül mindegyik, ők kölcsönöket vettek fel a többi cellából uzsorakamatra – tíz szál után húszat kellett visszaadni –, a kölcsönvett cigarettát elvesztették, és a mind súlyosabb adósságokat a beküldött élelmiszercsomagok vagy zsebpénz átengedésével kellett kiegyenlíteniük, órát, cipőt, ruhát kellett adniuk a kamatos kamattal terhelt kölcsönökért. A tranzakciók nagy részét Orsós Józsi bonyolította, szintén jutalékért, amit önkényesen emelt le magának a fürdő felmosása közben, vagy mikor a szemeteszákokat vitte le a szintekről az udvarra, a konténerhez. Ha nem tetszett valakinek a túl nagy közvetítői díj, akkor az elégedetlenkedőt megfenyegette azokkal, akik eladósodottan függtek tőle; ha nagyon kellett, meg is verette őket, és elégedettnek látszott ezzel az élettel. De a rulett megbillentette ezt az egyensúlyt.

– Gyere te is játszani, Viktor páter – mondta a Szőke.

– Köszönöm, fiam, én nem cigarettázom.

– Vehetsz a cigiden pénzt.

– Kösz, akkor sem megyek. A Timóteushoz írott első levél, 6. rész, tizedik vers: *Mert minden rossznak gyökere a pénz szerelme: mely után sóvárogván némelyek eltévelyedtek a hittől, és magokat általszegeztek sok fájdalommal.*

– És a játék szépsége az semmi? Mit gondolsz, a Jani bá, a Dani, a Sanyika, a Ferike meg a Zsolti miért játszanak? Isten a mi vigasztalásunkra teremtette a rulettet.

– Aha, ez érdekes. És melyik napon? Nem emlékszem rá az Ószövetségből.

– Azt hiszem, a második napon. Nem, mégsem a másodikon, mert akkor még nem volt ember. Ugye, az embert a hatodik napon teremtette, szóval akkor a hetedik napon teremtette a rulettet. Vagy az is lehet, hogy az ötödik napon teremtette a rulettet, és amikor már megvolt a rulett, akkor a homlokára csapott, hogy Jézusom, mi a fasz-nak teremtettem én rulettet, amikor még ember sincs, aki játsszon vele, nosza akkor teremtsünk embert, és így lett a hatodik napon az ember. Erről jut eszembe, Ferike! Te haza akarsz innen menni? Mit mondtál te, hogy a páncélszekrénybe karcoltad a nevedet, amikor bezártak?

A tűz

– Honnan szerezted azt a gyufát – kérdezte a Krisztián, amikor a Ferike tüzet akart gyújtani a padlón –; teszed le azonnal?

Ferike nem érezte jól magát, hiányzott neki a házikoszt, és egy reggel elhatározta, hogy palacsintát süt. A cementpadlóra állított három üdítősdobozt lábnak, rájuk egy lapostányért, a tányér alá étolajat konzervdobozban, ezt lezárta alufóliával, lepedőből tépett kanócot vezetett át a fólián, ami az olajat szívta, hogy a lángja felmelegítse a tányért, és ő megsüthesse rajta a palacsintáit. Előző nap szerzett lisztet, tojást, és már kikeverte a tésztát.

– Te kis fasz! Mit képzelsz, meg fog sülni azon a tányéron a palacsinta?

– De igenis. Otthon is megsült, amikor kikapcsolták a gázt. Csak lassan sült. És kicsit vastagabb lett, mint a gázon, mert nehezen melegszik a tányér. De megsül. Otthon is megsült.

– De itt nem otthon vagy a putriban, bazmeg, hanem a sitten. Itt nem gyújthatsz tüzet a padlón.

A Szőkének viszont nagyon tetszett az ötlet.

Amikor raktáros lett, napok alatt az egész intézet a hatalmába került. Ő sem látta át a valós készletek és a nyilvántartások közötti kaotikus összefüggést, de tudta, hogy erre nincs is szükség; magabiztosan hagyta futni a dolgokat a maguk útján, amit tudott, elsimított a leltárban, hagyta lopni az öröket, de tapintatosan megakadályozta azt, ami botrányt okozott volna. Nem csak elsimította a hiányt, többletet is csinált, ezt kiosztotta a halás fegyőröknek a rangjuk és a befolyásuk szerinti arányban, ami a többletből maradt, azt pedig a foglyok között aszerint, hogy ki lett az embere. Szabadon járkált a folyosókon, cigarettával kínálta a tiszthelyetteseket, vagy a folyosót súroló Orsós Józsit, adásvételi ügyleteket bonyolított a zárkák között, rengeteg cigarettát keresett, és a sok cigarettán sok pénzt vásárolt.

– Hagyd, Krisztián, hadd süsse meg a palacsintáját – mondta a Szőke. – Hallod, Ferike, megsütheted, de csak egy feltétellel. Nem, nem, a feltétel nem azt jelenti, mint a feltét. Nem kell mócsingot raknod a palacsintára.

– Akkor mi a feltétel?

– Csak akkor süthetsz palacsintát, ha harcolni fogsz játsszásiból. Szeretsz játszani?

– Szeretek, de nem mindig. Tüzet rakni szeretek.

– Na, látod, ez is olyan lesz, mint a tűzrakás. Tudod, hogyan fedezte fel az emberiség a tűz használatát?

– Hogyan?

– Elmesélem neked, figyelj. Ültek a majmok a tisztáson, és csócsálták a rágós nyers húst. Az alfa hím volt a főnökük, csak ő baszhatott az összes nősténnyel, és ha a többi hím akart velük dugni, azokat szétcsapta és elkergette. De ez az alfahím már öreg volt, nem bírta az összes csajjal, és a fiatal béta hím már nagyon kanos volt, de őt meg nem engedte a csajokhoz ez az alfa.

Mindenki elhallgatott, és megigézve hallgatta a mesét; a Dani lehalkította a tévét.

– Egyszer, amikor az öreg már aludt, a béta titokban mégis rámászott az egyik nőstényre, de a lihegésre az alfa fölébredt, odarohant, összeverekedett a bétával, kikergette a táborból, és nem is engedte visszajönni. Szegény bétamajom élete ettől kezdve nehéz lett, mert egyedül kellett vadásznia, egyedül kellett megvédenie magát a vadkuttyáktól meg a leopárdtól, és egyedül kellett aludnia, nem tudott összebújni a többiekkel, hogy melegítsék egymást, és éjjelente nagyon fázott. Hanem egyszer vihar volt, és nem messzire tőle belebaszott a villám egy fába. Ilyet már máskor is láttak a majmok, de mindig elmenekültek a tűztől.

– De miért?

– Miért, miért. Mert a nagy Manitu megfenyegette őket, hogy behugyoznak éjszaka, ha piszkálják a tüzet. Viszont...

– Ki az a nagy Manitu?

– Az az Isten. Ne szakíts félbe. Viszont ennek az ifjú majomnak most nem volt mit vesztenie, mert tudta, hogy vagy megdöglik, vagy kitalál valamit, hát odament a tűzhöz, kiszedett belőle egy botot, odavitte a vackához, és rátett még egy kevés fát, hogy táplálja a tüzet. Ettől kezdve nem fázott éjszaka, elhajította a vadkuttyákat meg a leopárdot a tüzes botjaival, és ha fogott valamit, mondjuk, lenyilazott egy varánuszt, azt megsütötte a tűzén, és a sült hústól okosabb meg erősebb meg gyorsabb lett, mint a nyershúszabáló alfahím. Akkor visszament a táborba, egy bunkóval fejbekúrta az alfahímet, ő lett a főnök, és bevezette az általános tűzhasználatot az egész törzsnél. Mi ebből a tanulság, Ferike?

– Aztaaaaa! Mi a tanulság?

– Az, hogy ha hátrányban vagyunk, mert nem mi vagyunk a legerősebbek, akkor pont a hátrány miatt leszünk előnyben. Érted? Téged most ide becsuktak, és ez hátrány, ráadásul nem vagy erős, és ráadásul még hülye is vagy. Ez mind hátrány. Így van?

– Igen. De ha tüzet gyújtok, akkor előnyben leszek, ugye? A bétamajom is attól lett előnyben.

– Ez az, Ferike, látom, kezded érteni, hogy mi mozgatja az evolúciót. Most itt tüzet gyújthatsz az evolúciód miatt, de csak takarodó után, nehogy kiszúrjon az őrség, aztán jön a palacsintaevés, attól kicombosodsz, holnap pedig fejbekúrod az alfahímet. Jó lesz?

A cella népe kérdezgette a Szóké, hogy ki lesz az az alfahím, de azt már nem árulta el. Zsolti szemléltomást mindent tudott, Tibi bá és Orsós Józsi pedig hallgattak, ferdén néztek a többiekre, romaellenes összeesküvést gyanítottak a Félnótás Ferike ellen.

– Fiam, mit tervezel a Ferikével? Ugye, tudod, hogy...

– Nyugi, padre. Nem lesz semmi gáz. Tudom, hogy maga nem hisz a nagy Manituban meg az evolúcióban, de most mi itt majd lemodellezünk egy evolúciós ugrást a Ferikéékkel.

– Tévedés. Semmi bajom az evolúcióval. A történelmi egyházak beépítették a tanításukba az evolúció elméletét.

– Fasza. Nem is olyan rossz fej akkor az egyház. Nyilván rájöttek ti ott az egyházban, hogy az erőszak, a túlélőképesség, a ravaszság, az ész és a gátlástalanság alakítják ki közöttetek rangsort. A foglyok és az örök közötti rangsort is ezek a dolgok alakítják ki, így hát a két társaság végül is ugyanaz. Ezért én most már olyan vagyok, mint ha ör lennék, mert raktáros vagyok, csak azzal a különbséggel, hogy sokkal jobb fej vagyok, mint az örök.

Amióta a Szőke volt a raktáros, a Csocsesz törzsőrmester csak pár másodpercig nyomta reggel a csengőt. Jobb lett az élet, csak Orsós Józsi vesztette el szinte minden befolyását; ami mégis megmaradt neki, azzal elszántan szervezkedett.

A palacsintasütés jól sikerült. Nagyjából tíz perc alatt sült meg egy palacsinta egyik fele a kerámia tányéron, még tíz perc kellett a másik felének, így éjfélre összegyűlt egy tucat, mindegyik nagyjából egy centiméter vastag, átítatva napraforgóolajjal.

– Mi az a varánusz? – kérdezte a sötétben éjfél körül a Tibi bá.

– Az egy gyík.

– A kurva anyátok.

Az adó

Másnap a sétán ismételtgettük a köröket a szűk udvarban a Szőkével.

– Észrevetted, hogy mindig az óramutató járásával ellentétes irányban keringünk az udvarban? Én voltam már sitten több helyen, sehol nem szabták meg, hogy merre keringjünk, és mégis mindenhol jobbról balra keringtünk. Kíváncsi lennék, hogy a kolostorok udvaraiban meg a papi iskolákban milyen irányban forognak a kollégáid.

– Ott is így. Ez a Coriolis-erő miatt van, fiam. A Föld forgásával függ össze. Az atléikai pályákon is ezért kellemesebb a sportolóknak jobbról balra futni. A déli féltekén viszont minden fordítva kering.

– Na jó, de ezt a Coriolis-erőt vagy micsodát nem tudják az emberek, és mégis.

– Nem tudják, és mégis, fiam. Mert néha olyasmi irányít bennünket, amiről nem tudjuk, hogy az irányít. Amikor te heroinnal kereskedtél, akkor téged a Sátán...

– Várjál, várjál. Én hernyóval nem bizniszeltem, sem krekkel, sem semmi hasonló mocsokkal. Csak tiszta dolgokkal: kannabiszfélékkel, koxszal, exszel, LSD-vel, fegyverekkel meg ilyesmivel.

– Jó, akkor is a Sátán irányított, amikor hasissal kereskedtél.

– Aha, a Fater is azért tölti az életét mindenfelé börtönökben, mert a Sátán mondja neki? És miféle arc ez a Sátán? Olyan szarvacskái vannak, ahogy a Sanyika elképzei? Ma-ga miért bukott meg folyton a középiskolában, padre? A Sátán mondta, hogy ne tanulj?

Felkaptam a fejem. Tényleg magázott engem, és pont most, amikor más nem hallotta?

– Mikor mondtam én ezt a bukást neked, fiam?

– Ha nem mondd, akkor is simán ki lehet találni. Én is folyton megbuktam, és még ki is rúgtak a suliból. Szorongásos gyerekkor, stresszelő szülők, lázadás önsorsrontással, önpusztítással; nem készakarva, hanem tudattalanul. Ez a Sátán?

Erre gondoltál? Amikor az apád megrugdosott? És nem azért, mert gonosz volt az apád, hanem mert őt is?

– Engem nem rugdosott az apám. Az valaki mással történt.

– Az mindegy, hogy rugdosott-e vagy nem. Érintés nélkül még súlyosabb lelki nyomort lehet gyártani. Pölö, amikor az atyák kilencéves kislányokból csikarják ki az erotikus gondolataikat a gyóntatószékben első áldozás előtt, és pokoli büntetésről mesélnek.

– Ilyet jóézésű pap nem csinál. Na de rendben van, ha akarod, akkor legyen: akkor hát ez a Sátán. Nem a gyóntatóatyá, hanem ami erre készíti őt.

– És az egyház még nem gondolt arra, hogy csináljon is valamit?

– Az egyház csinál valamit. Az üdvözítő Krisztus tanítását hirdeti a világ megmentéséért.

– Lófaszt hirdeti. Újratermeli a sátáni gondolatokat azzal az ötlettel, hogy mindenki bűnös. És akkor csodálkozik, hogy a kormány éppen új szuper börtönöket épít, hogy elférjenek a bűnösök. Ez milyen? Még több fegyenc, miközben fogy az ország lakossága.

– Szőke, te meg mi a fasZRól... – kezdtem elveszteni a hidegvéremet. – Az ember szabad akaratot kapott, tehát szabad akaratából bukik el, vagy üdvözüL.

– Egy szart. Te szabad akaratodból buktál meg?

– Látom, kurvára... Látom, nagyon okos vagy. Oké, akkor mondd el, hogy mit csinálnál, ha te lennél a főnök.

– Miféle főnök?

– Mittudom én. Király. Császár. A Másikviktör. Esztergomi érsek. Pápa. Isten bocssássa meg nekem a káromlást. Felbasztad az agyam; elnézés: kihoztál a sodromból.

– Ez már beszéd. Jól értem, padre? Azt mondod, hogy mit csinálnék, ha én lennék az Isten? – és szemtelenül kiröhögött.

– Nem, hanem úgy, hogy mondjuk, teljhatalmad lenne. Hogyan számolnád fel a bűnözést? Mondjuk, elsőre még nem a politikában, hanem egyelőre csak a köztörvényeseknél. Ha annyi hatalmad lenne, amennyi egy embernek lehet. Hogyan csinálnád? Mondd meg a tutit, ha olyan okos vagy.

Itt már egymással szemben álltunk, közelről kiabáltam ennek a pofátlan alaknak a képébe; a többiek nézni kezdtek bennünket, meg-megálltak, a séta akadozott, lassult az udvarban a tömeg forgása.

– Te akartad, bazmeg, Viktorpáter, hát megmondom a tutit, de úgy, hogy kiugrasz tőle a gecifoltos szoknyádból, mert én úgy találtam ki a tutit, hogy azt a te egyházaD tényleg meg tudná csinálni, és csak az tudná megcsinálni, de kurvára nem akarja megcsinálni, mert összeszarná magát, ha meg kellene csinálnia, mert kibaszottul kell neki a bűnözés meg a hazugság, mert a hazugság élteti, mert a te egyházaD maga a hazugság, hogy az Isten húzza a faszára a csipkés blúzodat.

– Mondjad akkor, édes fiam, te fasz, hadd tudjuk meg végre, mert hiszen az ige is az idiotákat biztatja: *boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyeknek országa*, Máté 5, 3. Károli Gáspár fordításában.

Az udvar forgása megállt, az összes zárka népe minket nézett, a kannibálok tettek egy-egy lépést felénk, várták, hátha két gádzsó a szemük láttára összeveri egymást, aztán ráadásul még az örök is összeverik őket, mert összeverték egymást. Az udvari bejáratban az ügyeletesek felfigyeltek, és intettek az őrtoronyban álló emberüknek.

– Először is eltörlöm a költségvetési támogatást.

– Milyen támogatást?

– Amit az egyházak kapnak az adóból, amit én fizetek be, meg a több épészű, akik nem hiszik el, hogy a világűrben orbitális pályán kering a barokk trónszékén egy nagy-szakállú bácsi.

– Miféle adóból, fiam? Mikor fizettél te adót az életben? Bevallottad a kokainexportból származó jövedelmedet az adóhivatalnak?

– Menjenek a papok dolgozni. Hát nem? Hol a picsában van a Bibliában leírva, hogy a papok nem dolgoznak? Jézus apostolai is rendes melósok voltak, nem? Halászok voltak, meg mindenféle trógerék, és ők csinálták meg utána az egyházat, nem? Maga Jézus is melós volt, nem? Egy rendes ács, vagy mi a faszom. Dolgozzanak a papok, vagy tartsák ki őket a híveik. Na. Aztán államosítom az egyházi iskolákat. Hát nem természetes? Mert már úgysem lesz pénzük iskolát csinálni. Aztán ha a nyomi hívek mégis egyházi iskolát akarnak a gyereküknek, akkor dobják rá össze a pénzt. De ne az én adóból hülyítsék a gyereküket, mert én nem hiszem el a meséiket.

– Mózes III. könyve, 27. fejezet, 30. vers: *A föld minden tizede az Úré...*

– Fasza, akkor legyen az úré, tedd bele egy rakétába, és lődd föl az Istennek. Forintban vagy euróban akarod neki kilőni az adódat?

– Hülye vagy, fiam. Ha az egyház nem szedett volna adót, Michelangelo meg Rafaello éhen döglök, és ma üresek a múzeumok. De nem mondtad el, mit csináljon az egyház a bűnözőkkel. Itt meg a sok kollégád már nagyon várja, hogy megváltsd őket.

Az a sok kolléga ekkorra közelebb húzódott, és mi vagy száz felajzott gonosztevő gyűrűjében üvöltöztünk egymással. A Zsolti és a Krisztián óvatosan előrefurakodtak, hogy kimentsenek bennünket, az örök pedig vártak. Már közbe kellett volna avatkoznunk; fel kellett volna szólítani a fegyenceket, hogy gyalogoljanak tovább, mert tömörülni tilos. Viszont ha botrány tör ki az udvaron, akkor gumibottal és viperával látványosan összeverhetnek bennünket, és olyan már régen nem volt az érdi börtönben.

A f-egyház

– Szóval én vagyok a király, az Isten, sőt a miniszter, és bármit megtehetek. Megparancsolom, hogy vonják össze a kolostorokat és a börtönöket – elégedetten elhallgattott, élvezte, hogy az udvaron csönd lett, mindenki rá figyel, és senki nem ért semmit.

– Nem értitek, mi? Ha a fegyencek csak egymással vannak összezárva, és kizárólag bűnöző ismerőseik vannak, soha nem fognak megjavulni, sőt, még az is elromlik, aki véletlenül ártatlanul ül. Ezért csinállok egy törvényt. Nemzeti törvényt. A börtönökben négyszemélyes cellák lesznek, és minden cellában lesz két szerzetes, egy apáca meg egy bűnöző. Egy olyan tukó, mint ti. Kettő meg egy meg még egy, az négy, ugye? Csekkoljátok le az ujjatokon.

– Miért csak egy apáca lesz? – kiabálta valaki.

– Jó, akkor legyen két apáca, egy szerzetes, és egy bűnöző. Így senki nem lesz buzi kínjában, mert nem kap pinát. És a papok műveltek, meg az apácák is műveltek meg emberségesek és önfeláldozóak, ők megtanítják a gyilkosokat a normális életre, a művészetre, a tudományra meg mindenre, hogy ne essenek vissza, ha kiszabadultak.

– De miért egy pap és egy fogoly van a négyszemélyesben? Legyen két apáca meg egy mackós meg egy autótólvaj. Minek oda a pap?

– Hogy ne tudjad megerőszkolni az apácákat, ha azok nem akarnak dugni veled, te barom.

– Akkor minek vannak ott a csajok, ha nem kúrelnak.

– Azért, mert ez is a műveltség része, te gyökér. Hogy finoman kell bántani a nővel, mert az apáca nem a te kurvád, akinek kivered a fogát. Hanem érző ember, aki csak akkor kúr, ha jó szagod van. A papot majd kiképezzük harcművészetre, hogy jól leápoljon téged, ha ez nem tetszik. Mi a faszomat képzelsz. Azok feláldozzák magukat a te megmentésedre, neked meg nem tetszik a zárkarend. Örülj neki, hogy ott nem kúr seggbe a zárkamenő, hanem finom nőekkel beszélgethetsz.

– Ezt nem lehet megcsinálni – szoltam bele hirtelen –, mert így sincs elég hely a börtönökben. Ha te minden elítélttel három másik embert raksz egy cellába, akkor a férőhelyek miatt négyszer annyi börtön kellene, mint amennyi most van.

– Ohó, padre, csakhogy vannak még az egyházi épületek is. Ott ugyanolyan cellák vannak, és ugyanúgy bezárva laknak a népek, mint itt nálunk. Ha összevonjuk a két intézménytípust, akkor az összlakosságuk ugyanannyi marad, csak a helycserét kell megszervezni, és így már kijön a matek. Ha esetleg mégis kell még pár hely, akkor kiűritem a laktanyákat, katonaság úgysem kell. Vagy építék pár új kolostorbörtönt, még úgy is megérte, ha utána nem esnek vissza a csalók meg a kasszaőrök. Értitek. Ugyanannyi marad a pap is meg a bűnöző is, csak ezentúl együtt élnek. Eddig is laktak valahol, és ezután is lakni fognak valahol. Ugyanott, csak lesz, aki összevissza átköltözik.

– Te egy zseni vagy, fiam, de a kolostorokból a szerzetesek nem akarnak megszökni, a fegyverek pedig a börtönből meg akarnak szökni, és csak azért nem szöknek meg, mert őrség van. A négyszemélyes cellában négyszer annyi ember lesz, négyszer akkora alapterületen. Ki fogja őket őrizni? Így is kevés a fegyőr.

– Ugyanaz lesz a személyzet, ami addig volt, csak összeszervezzük őket. A börtönőrök és a kinti papok meg apácák közös szervezetben dolgoznak. A börtönőr bévések meg a kinti papok, akik nem börtönben ülő szerzetesek, ezek mind együtt lesznek a bévés smasszerok.

– És akkor a börtönparancsnok alezredest átképezd püspökké, a századosnőt meg apátnőnek?

– A tököm tudja, te értesz jobban az egyházi rangokhoz. Szerintem minimum egy tábornok lehessen csak püspök. Vagy ha van magasabb a püspöknél, pölö az érsek, akkor a tábornok legyen az érsek, az ezredes a püspök, nem bánom, és így tovább lefelé. Mitudom én, hogy mi minden van még nálatok; az őrnagy lesz esperes, a százados lesz a plébános, a főtörzsőrmester a sekrestyés, a sima őrmester meg a ministráns. És persze teológiai képzést is fognak kapni ezek a gyökerek – itt széles mozdulattal az örök felé mutatott –, de nem levelező tagozaton, hanem rendes bentlakásos papnevelőkben, mert nem szarral gurigázunk.

– És akkor pappá szenteljük ezeket a geciket, mi? – dörmögött bele valaki.

– Igen, de akkor már rendes csávók lesznek. Olyanok lesznek, nézzétek meg, mint itt ez a csipkeszoknyás transzi Viktor páter. Láttátok valaha, hogy a Viktor bárkit orrbanyomott volna? Vagy hogy seggbe kúrta volna a Ferikét?

Ekkor a sötét tömegben nyugtalan mozgolódás támadt.

– De nem csak ezeket a geciket képezzük át papokká, hanem a papokat is átképezzük, ilyen bévésekké, de addigra már nem lesznek gecik, mert aki pap volt, az nem lesz geci. Láttátok, hogy a Viktor valaha... Na, jól van, szóval a papok jogi képzést kapnak, és ha levizsgáztak büntetőjogból meg KRESZ-ből meg ilyesmitől, akkor közös egyenruhát csináltatok az egész smasszer brigádnak. Mindenkinek fekete csuhája lesz, akár pap volt, akár bévés, és mindenkinek váll-lapok lesznek a csuháján a rangjelzésével, akár pap volt, akár bévés, és tányérsapkája is lesz mindenkinek ellenzővel, és kereszt fog lógni a nyakukban, derékszíj lesz a fekete csuhájukon, és gumibot fog lógni a derékszíjon, a rabok kiművelődnek, megtanulnak számolni, verset írni, imádkozni meg rendesen nyalni, hogy a nőnek is jó legyen, meg ha azt akarják a rabok, hogy utána őket is leszopják, és akkor nem lesznek agresszívek a kanosság meg a nem kúrás miatt, és az apácák meg a papok is megtudják, hol lakik a Jóisten, és még a buziknak meg a lesbiknek is jó lesz, mert minden cellában két kan és két pina fog lakni, de ha nem akarnak, nem kell buzinak lenniük, mert a papok és apácák harcművészek lesznek, és még az őrség is segít nekik, és mindenki jól jár, nem lesz visszaesés. Ha ott majd jól viselkedtek, kimenőt is kaptok, de persze nem flangálhattok egyedül a városban, mert még tényleg megszöktök, hanem hozzá lesztek bilincselve egy-egy paphoz, az elvisz benneteket a vasárnapi misére, vagy színházba, moziba, hangversenyre vagy az operába.

– Operábaaa?

– Miért, mit gondoltál, te fasz? Hogy az esztergomi érsek a Bělga koncerten fog pogózni veled? Lószart. Finom helyekre fogtok járni, hogy ne legyetek ilyen bunkók. A húsvéti körmeneten fogtok csörögni a láncaitokkal, mint Internacionáléban a proletariátus.

Itt lett elege az őrségnek. A kapunál állók megnyomták a pánikgombot, erre lerohang az ügylet, és mindenkit beparancsoltak a zárkákba.

Később, amikor ketten voltunk, és senki nem hallotta, mit beszélünk, odamentem a Szőkéhez.

– Honnan szedted te ezeket, fiam?

– Kidolgoztam – mondta, és ehhez pofátlanul vigyorgott.

– Ezt nem te találtad ki.

– Hát akkor kicsoda?

– Én. Ezért vagyok itt.

– Na végre rájött, hogy miért van itt. Atyám.

A Kolosszeum

– Ez nem pont akkora, mint a római Kolosszeum, de ugyanúgy fogtok benne küzdeni, és ez még azért is jobb, mert Rómában igazi kardokkal nyírták egymást ki, ti pedig majd öklöztök – mondta a Szőke –, és nem is fogtok meghalni.

Az irodákból az adminisztráció és a tisztek már hazamentek, az ügyeletes örök irányították az átrendezést; az ágyakat, asztalokat meg stokikát a falak mellé tolták, az ajtót kinyitották, és a többi cellából is átjöhettek azok, akik fizetni tudtak. Vagy öt-

ven ember tülekedett orrfacsaró bűzben és ködszerű cigarettafüstben a 28-asban, az ágyak második, harmadik szintjén lógtak, az asztalokon álltak és káromkodtak, a tévét elfelejtették kikapcsolni, a pokoli melegben és zsivajban engem a hányás kerülgetett.

Középen ott állt egymással szemben az idióta Ferike, a roma, meg a nyámnyila Sanyika, a sátánista. A Jani bá ágyyszivacsból fogvédőket gyártott nekik, és a Kornéllal próbálták betömöködni a szájukba, de vagy a méret nem volt jó, vagy a szabás, ezért folyton ki kellett venni, és késsel igazítani rajtuk, aztán újra visszatenni. A Sanyika azért vállalta a harcot, hogy a 28-asban maradhasson, a Ferike pedig azért, hogy kiszabaduljon, és ez most nem vicc volt. A Szőke beszélőre hívta az ügyvédjét, megmondta neki, hogy Ferikét félnapra páncélszekrénybe zárták, és az ott olyan aduászt hagyott, ami érvényteleníti a vallomását és az egész addigi eljárást: belekarcolta a nevét a szekrénybe. Rádásul gondnokság alatt áll, és a gondnoka nélkül nem lett volna szabad kihallgatni. Amúgy megverni sem. Most Ferike a Szőke markában volt, küzdenie kellett, hogy a panaszát az ügyvéd elindítsa az ügyészség felé.

Akkor a Szőke elindult, hogy a fogadóktól beszedje a téteket, de egyszerre annyi kéz kapkodott felé, hogy ez lehetetlen volt, ezért kivitetett egy asztalt a folyosóra, leült, papírt tett maga elé, és arra rávezette a neveket meg a téteket aszerint, hogy ki fogadott cigarettában, és ki pénzben, és ki kire fogadott; külön papírdobozba rakva a cigarettát és a pénzt. A minimális tét egy doboz volt, és akár cigarettá, akár pénz, 20%-ot a befizetéskor levont magának szervezési és mérkőzésvezetési díj címén; a Csocsesz és a többi bévés kedvezményt kapott.

A Zsolti és a Dani a raktárból felhozott kincstári bévés kesztyűket húztak a gladiátorokra, hogy ne legyen teljesen biztos, hogy eltörik a csontjaikat, közben méretre vágták a szivacsokat, betömtek őket a Ferike és a Sanyika szájába, azok öklendeztek, fuldokoltak a párában, egy szál alsógatyában álltak középen még vagy húsz percen át, amíg a Szőke odakint végzett papírmunkával. Az ablak és az ajtó is nyitva volt a ke-reszthuzat miatt, de nem használt, éppúgy lehetetlen volt belélegezni a zsíros levegőt; a folyosó többi cellájának zárt vasajtajainak belső felére pedig fülek százai tapadtak.

Ferike valamivel magasabb volt, és határozottabbnak tűnt a mozgása, továbbá roma volt, ahogy a közönség jó része is, ezért a legtöbben rá fogadtak. Azonban a bennfentesek tudták, hogy Sanyika számára a tét nagyjából az életben maradás. Csocsesz meg a többi ör a Szőkével és a Zsoltival együtt a gyengébb Sanyikára fogadott, rajtuk kívül alig néhányan voltak ilyenek.

Odakint a folyosón lezárták a fogadást, mindenkit bezavartak, aztán az egyik ör, aki annak idején ötöst kapott a matematika érettségijén, kiszámította az oddszokat, azaz a nyereményszorzót annak függvényében, hogy kire hányan fogadtak és mekkora összegeket tettek fel. Ez bonyolult volt, jó sokáig tartott, ezalatt odabent két ember rosszul lett, vissza kellett vitetni őket a saját zárkájukba; ezek a tétjeiket elvesztették – ahogy a többiek is szinte mind el fogják veszteni, és ez tragikus lesz, mert a tétek nagy része uzsorakamatra felvett kölcsön volt.

Végül a matekos ör meg a Szőke bejöttek, és felolvasták az eredményt.

– A nyereményszorzó... A nyereményszorzó... kussoljatok, bazmeg, mert a saját hangomat nem hallom. Kapcsold ki azt a kurva főzős műsort a tévében... Na. Tehát. A tétek eloszlása és a feltett összegek aránya 93,739 a Ferike javára.

Itt egy harmadik ember is rosszul lett, valaki pedig boldogan felüvöltött:

– Nyertem, nyolcvan cigit tettem a Ferikére. Kérem a 93 cigit. Meg azt a többi izét.

– Majd akkor kapsz valamit, ha vége a meccsnek. Érted? Most csak azt számoltuk ki, hogy mi a szorzó. Ez a 93,739 túl bonyolult, ezért lekerékítettük 90-re. Ezzel a ke-
rekítéssel nektek kedveztünk – itt elakadt, mert elszóltta magát –, illetve azoknak ked-
veztünk, akik a Ferikére fogadtak. De csak egy kicsit. A meccs után kiszámoljuk da-
rabra, és holnap fizetünk.

Nem lehetett tovább várni. A zárka közepén a két leggyengébb őrizetes állt szem-
ben egymással, a Szőke középre vonult, megfogta a küzdők kezét, ahogy a tévében lát-
ta a bíróktól, figyelmeztette a versenyzőket a sportszerűsége és a szabályok betartására:
a tökönrúgás tilos, és azonnali kizárással jár; szabad ütni, rúgni, birkózni és fojtogat-
ni. Ha valaki fel akarja adni, de nem tud beszélni, akkor csapkodja a földet vagy akár-
mit, és ha ő, a bíró megálljt kiabál, akkor meg kell állni, egyáltalán, mindenben szót
kell fogadni a bírónak, és még harapni is tilos. Ötperces menetek lesznek, a menetek
száma nem limitált, az győz, aki kiüti, vagy addig fojtja a másikat, vagy addig feszíti
hátra a másik karját, lábát, amíg az feladja.

Végül ezt kiabálta:

– Ferike, készen állsz?

– Sanyika, készen állsz? Akkor hát bokszt – és hátraugrott.

A nézők arra számítottak, hogy a versenyzők egymás méricskélésébe kezdenek, mint
a valódi meccseken, keresgélnek a gyenge pontokat, néha egymásnak esnek, folyik egy
keves vér, jó hosszú szórakozás lesz, kikapcsolódás a tévé üveges szemekkel bámult ve-
télkedői, a sztárocskák locsogása után, izgalom, kacagás és gyűlölet, lehet kiabálni, dü-
höngeni és röhögni. Nem ez történt.

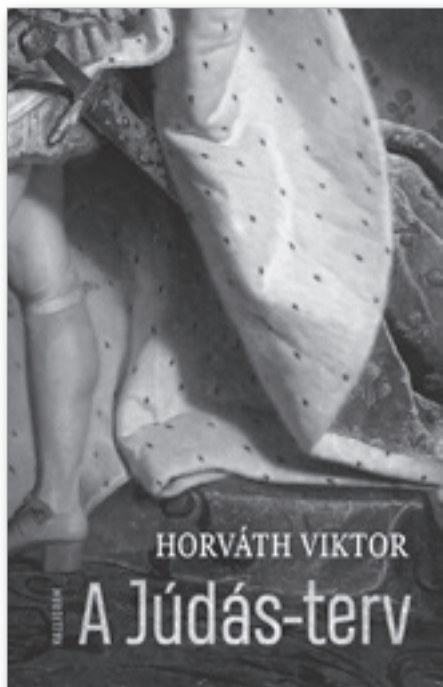
A Zsolti és a Szőke sok koffeines energiatalt töltött a Sanyikába, aki egyből előreug-
rott, és bár a Ferike orrba vágta, mint egy nekivadult hörcsög, célzás nélkül csapkodva,
kaffogva rontott előre és előre, Ferikét nekiszorította egy ágynak, mindketten bezu-
hantak az ágyra zsúfolódott előzetesek közé, azok lelökdösték őket a padlóra, közben
oda-odacsaptak a Sanyika fejére, de az semmit nem érzett, könyökkel csépelte az el-
lenfelét közelről, annak a felrepedt homlokát elöntötte a vér, a szemébe folyt, semmit
nem látott, a Sanyika hátulról könyökhajlatba fogta a nyakát, a bíró kiabálását nem
hallotta a többi ötven üvöltésétől meg az őshüllők saját agyában sistergő dühétől, le-
rángatni sem lehetett a Ferikéről, és ha nem rúgják hasba és vesén többször tiszta erő-
ből, akkor vagy kitöri a nyakát, vagy megfojtja.

Ezután minden vagy két másodperc vagy egy óra alatt történt; ezt most már nem
tudom, csak azt, hogy abban, amire most a múlt ködén át visszaemlékszem, hogy ide
leírhasam, nos, abban hemzsegni fog a sok *de*, mert ez a kötőszó jelzi, hogy amint va-
lami elkezdődött volna, azonnal félbeszakította valami más, és amint az a más folyta-
tódott volna, azt is azonnal félbeszakította valami, és ennek a folyamatnak most már
sem a sebességét, sem a hosszát nem tudom megmondani, csak azt, hogy Isten Terem-
tett Univerzumának legkisebb kvarkjának fodraitól – amelyeknek a mélyszerkezetében
még nem különül el egymástól anyag és energia – és a Hold apró köveinek rétegecské-
in keresztül a különféle bolygók után a legkisebb kihunyt törpecsillagok, a milliárdso-
ros szuperóriások, a korai szupernóvák gammakitörései meg a neutroncsillagok meg
a galaxisok mélyében lapulók fekete lyukak és legrettenetesebb kvazárok – amelyekből
másik Univerzumok nyílnak –, ezek mind ugyanabban a pillanatban voltak ugyan-
nak a pillanatnak a pontos másai, amelyik pillanat az első pillanat milliárdod részénél
végtelenszer kisebb pillanat, amelynek a pontos mása az összes többi végtelenül kicsi

pillanat, akár ez előtt a mindent magába foglaló mintapillanat előtt ível hatalmasan kimerevedve a Mennyeiken a végtelen időben, akár utána; ez volt előttem, és ez a semmi-vékony nem idő reteszelte-nyitogatta magát az állandóan egyformán történő más-milyenségben, amikor két villanás közé ékelődött újra meg újra abban a csönddé zsúfolódott zajjal telt cellában, változtatgatva a maga történetét az állandó *de*.

Rohantam a nyitott ajtó felé, de valaki elkapta a miseruhámat, az elszakadt, de nem estem el, de megtántorodtam, de visszakézből leütöttem valakit, de mégis majdnem elestem, de az ütés ellenhatása lendületet adott az ajtó felé, hogy elmeneküljek...

– A csalóóóóóóóó kúúúúúúúú anyátóóóóóóóó – üvöltötte az Orsós Józsi, leugrott az ágya harmadik emeletéről, hogy a Szókére vesse magát, de beakadt a lába az egyik társába, az magával rántott még kettőt, mindenki kapaszkodott a matracbá, a túl magas ágy lassan megbillent, a négy lábáról a két lábára állva lassan megdőlt, próbáltak kapaszkodni a szomszédos ágyakba, de a második és harmadik szinten perverzül tolongók súlyától az ágy dőlése megállíthatatlanul gyorsult, én odalent ugrottam, de belevágódtam a cella közepén élvetegen, álmodva folyó hústömegbe, de ekkor már odafönről közeledett az az ágy a magasból, üvöltöttek rajta az egymásba gabalyodott buja élőlények, a Hatalmas és Mindenható Istennek az angyalok után legtökéletesebb teremtményei, de talán még az angyaloknál is tökéletesebbek, szabad akarattal felruházza, beleharaptam egy testrészebe, elcsúsztam egy vér- vagy vizelettócsában, felnéztem, láttam, hogy rengeteg időm van a találkozásig, mert a háromemeletes ágy még az örök idők kezdetén kiszámított pályáivének egy távoli pontján száguld felém kimerevedve a rengeteg boldogan kapálózó nedves utasával a teljes csöndességben. ■ ■ ■

Horváth Viktor (1962) író, műfordító. Némelyik regénye történelmi regény, némelyik utópia; versfordítóként középkorral és kora újkorral foglalkozik; módszertani könyvet írt a versfordításról.

Pálmák, fekete

*Beláttam, hogy nem tudlak se kivinni,
se megnyugtatóni, se visszahozni onnan, ha majd hirtelen
összegyűlne benned a harag, akár a céltalan futó vizek.*

Borbély Szilárd

Beborított mindent a tengersötét.
Összevert, beesett képpel tértek vissza
a kudarcot vallott tanúk. Ez vár rám.

A kórházat toposszá írták a látogatók:
harmadik emelet augusztusi forrósága,
szedáltak füstös dünnögése. Így érteni vélik,
miért és hogyan van itt, akihez jöttek. Pedig:
málnaízű szorongásoldó, gyógyszerosztás,
ételosztás vakolatlan rikácsolással,
egy felekezeti férfi nappal a Zsoltárok könyvéből
motyog, éjjel sűrű nyálával gargalizál.

A terápiás ülések között Pasolinit olvasok
és *A hivatalt* nézem, semmiképp sem Pasolinit.
Nincs tanulság, leválnak a referenciák. A délutánok csobogó,
sárga fénye megül a szemzugban, vizelettócsa a csempén.
Dohányszag gomolya gyűlik, oszlik, dünnögő árnyék.
Hányan akarhatták még megölni magukat ebben az ágyban.

Ilyesmi a tengernél jutott eszembe.
Csak a hínárok skizofrén ringását tudtam nézni,
és a rákokat, amik úgy igyekeztek köztük,
mint nagyra nőtt antik érmék egyik halott tekintettől
a másikig, lomha ételkocsik kórtermek között.
Ha arra a gigászi, kék szájra tekintettem,
eszembe jutottak, akiket nem köpött vissza.

Vágytam sötétjükbe.

Akik jártak a tengernél, toposszá írták,
de akit megfenyegetett a borzasztó víztömeg,
nehezen nyitja újra száját. Ha végre az őszinteség
elhatározásával válnának el egymástól ajkaim,
hogy beszéljek a fertőtlenítőszagú napokról,
a nővérek indiszkrét kedvességéről,
rivotril-motyogásról, betódulna az iszapos víz.

Áldott határmezsgyék két világ között:
partmenti vizek és pszichiátriák.
Izzadt lapockám a matrac műanyagborításától,
úgy válok el a földtől. Kicsavarja a teher alatt
nőtt pálmákat a fekete szél, szétzúzza arcom a vihar.
Menekülnek a tanúk. Jól teszik.
Nem marad semmi, csak halrágta végtagok,
jelentés nélküli hordalék és csírázó kókuszdiók
a felépülés idegen partjain.

Narcisszus figyelme

*Egy újságcikkben olvastam,
hogy előző éjjel valaki
kilopózott az elhagyott homokbányába,
és purhabbal fújta tele
a gyurgyalagok odúit,
mégsem merem ezt elmesélni neked,
nem akarom, hogy azt hidd, dicsekszem.*

Krusovszky Dénes

Kivirul a lombkorona, a közpark intimitása,
árnyát szétbontja egy arcon a generatív napsütés.
Zúgással telik fejem, mézzel az odvak csordultig.
Ez az a bizonyos pont, ahonnan elrugaskodva
egy búcsúzás esetlensége és egy maroknyi haj
visszafogott megrántása egyformán közel van.
Rajzások ideje. Nukleáris agy, hiánytudat.
Kiben jártam és kinek mutattam meg egy erdőterület
alattomos és lassú felszámolását. Nem lehet ilyesmiről
komolyan beszélni. Kettévágja az arcot a vigyor,
a koponya sebezhetőségét villantja fel.

A biztonság ennek megértésével kezdődik.
A törekeny csont és a könnyen roppanó légyszár
egyforma törődést igényel. Az ágyások sárga
csillagsorok: csupros nárciszok galaxis-csápjai.
Ordítanak mézszín ragyogással. Óvatosnak kell lennem,
mert különben feltárulnak működésmechanizmusaim:
nyílt törés.

Előregörnyedek a nyílt osztály felé tartó buszon,
mint Caravaggio Narcisszusa. Abban az áldott
pillanatban a parki virágok kanárisárga kettősségét
birtokolta: ellentmondást nem tűrő ragyogás
és egy széllökésre kettétörő gerinc.

Gyökeret verni tanulok. Dicsekvés nélkül
kibírni minden megporzást. A szétbontott
árnyak este összefolynak az arcon, ahogy
a kimondás kegyetlenül elsöpri a grammatikát.
Ez lenne a befelé figyelés ideje, de évek óta
befordult szemekkel élek,
pupillám mohón tágul magamba.

Reccsenés, zuhanó virágfej.

Az éjszaka előterében támaszkodok erkélyemen.
Ujjaim közt füstölgő sarkcsillag parázslík,
és aláhull a hamu, olyan könnyen,
ahogy én akartam, amikor sehol nem voltam otthon.
Állok, fekete tömb, az elengedés pehelyzárójában.

 Endrey-Nagy Ágoston (2002, Mór) Málik Roland-díjas, Petri György-díjra
jelölt költő, a KULTer.hu szépirodalmi rovatvezetője. Írásait többek között
az Alföld, az Élet és Irodalom, az Eső, a Kalligram, a Litera és a Tiszatáj
közli. A Fiatal Írók Szövetségének tagja.

Halj már meg!

Halj már meg!

A rendező, Hariss Ottó egyébként is igen hamar megtudta, melyik terve léphet át a veszteglésből a megvalósulásba. Az operatőr, Csikasz Bálint, aki majdnem mindig jobban volt értesülve a rendezőnél, megmondta neki. A *Halj már meg!* című forgatókönyvről van szó. Az egyik producer felfigyelt rá, elolvasta és beleszeretett. Azt mondta, hogy majd ő megszerzi rá a pénzt.

Csikasz mondta is a producer nevét. Az illető annak idején maga is filmrendező volt, sőt színészként is kipróbálta magát, de a filmstúdiók osztódásának évtizedében rájött, hogy inkább stúdióvezető lesz. Jobban áll neki a fiatal tehetségek önzetlen segítőjének szerepe, mint az a sokaktól gyűlölt rendezői hatalomgyakorlás, amelynek révén mindaddig saját filmtervei számára szívta el a fiatalabb kollégák elől az állami támogatást.

Ja, és doktor az illető. Attól doktor, hogy jogi végzettsége is van. Ugyanúgy megvan a jogi diplomája, mint dr. Horváth Putyinak, aki szintén underground filmesként és színészként vált ismertté, de később nem lett élet és halál ura a filmszakmában, mint a mi producerünk, aki emiatt a jogi diplomájának felbecsülhetetlen hasznát veszi.

Csikasz mondta Harissnak, hogy még ezen a héten el kell menniük a producerhez bemutatkozó látogatásra, és hogy addig Hariss szerezzen valami rendes ruhát, a rá jellemző toprongyos fellépésnél valamivel jobbat. Jelszó: *Halj már meg!*

A rendező elhúzta a száját. Nem szerette ezt a régi forgatókönyvet. Réges-régen – ő maga sem tudta, mikor és miért – elment tőle a kedve.

E nnak a filmtervnek az ötletét egy kortárs magyar író novellája adta. Ebben a novellában egy középkorú nő elutazik Budapestről egy kisvárosba, ott becsönget egy másik, nála valamivel fiatalabb nőhöz, és azt mondja: péntek este ne várja Gábort. Ugyanis Gábor ezúttal nem fog jönni. Gábor nem jön soha többé. Gábor a múlt héten meghalt.

A kisvárosi nő – hadd mondjam így – köpni-nyelni nem tud. Egyik pillanatról a másikra elvesztette a férfit, akit szeretett. Volt, nincs. Rádásul a szörnyű hírt a feleségtől kell megtudnia! Mindeneddig azt hitte, hogy Veronika nem tudja, hogy ő, Mari a Gábor szeretője. És tessék. Ezek szerint Veronikának évek óta tudomása van róla, hogy Gábor állítólagos hétvégi vidéki pluszmunkája valójában azt jelenti, hogy a férfi Marival tölti a péntekről szombatra virradó éjszakákat. Még hozzá régóta. Legalább öt éve. Vagy inkább lesz az tíz is.

Megbízható rendszerességgel érkezett. Eddig.

Mostantól ugyanilyen megbízhatóan elmarad.

A vidéki szerető csak ennyit bír kinyögni: és mikor lesz a temetés?

A pesti feleség szigorú arccal feleli: már eltemettük.

Mari megkérdezi Veronikától: és ha már ideutazott, nincs-e kedve meginni egy kávé? És ha már így összehozta őket a közös veszteség, néha-néha találkozhatnak is.

Jó volna beszélgetni az elhunytáról.

Arról, hogy melyikük milyennek látta. És hogy milyen emlékeket őriz róla.

A fővárosi asszony még csak a fejét sem rázza meg. Sarkon fordul, lemegy a lépcsőn. A másik nő az ablakból figyeli. Hallgatja a cipősarkak halkuló kopogását.

Eddig az eredeti novella.

Szerzője nem túl érdekes ember. Őszintén szólva, az sem érdekes, hogy él-e még, vagy már ő is meghalt. A rendező összesen egyszer beszélt a szerzővel, akkor is telefonon, az is régen volt.

A szerző hozzájárult a novella megfilmesítéséhez. Még örült is neki. Eddig még egyetlen munkájából sem készült film.

Ahhoz is jóváhagyását adta, hogy a rendező – vagy a stáb más kompetens tagja, például a dramaturg – szükség esetén kisebb változtatásokat hajtson végre a forgatókönyvvé alakuló történeten, persze csak olyanokat, amelyek lényegesen nem változtatják meg a novella eszmeiségét vagy írói világát.

Szóval, a szerző nem sok vizet zavart.

Annál többet zavartak és kavartak az egymás után színre lépő fejlesztőbizottságok.

Az első fejlesztőbizottságnak, élén Veréb Dávid kritikussal, az volt az álláspontja, hogy a két asszony igenis járjon össze. Hol Pesten találkozzanak, hol abban a kisvárosban, ahol Mari lakik. Legyen ez a város Kecskemét. De nem, inkább mégse Kecskemét legyen, hanem egy ipariabb jellegű hely, Tatabánya vagy Salgótarján. Vagy inkább mégse legyen Salgótarján, Tatabánya meg pláne nem lenne jó, hanem legyen ez egy általánosságban vett vidéki város. Marit pedig ne Marinak hívják, hanem legyen érdekesebb neve, legyen Karolina. Vagy inkább mégis maradjon Mari. Nem kell hajhászni az érdekességet. A legfontosabb az, hogy a két nő meséljen történeteket a férfiről, és ezek a történetek elevenedjenek meg a filmben. Legyen, mondjuk, összesen hat ilyen epizód.

A rendező és a dramaturg, Törzs Rita nekiesett a forgatókönyvnek. Viszonylag hamar, két hónap megfeszített munkával teljesen átdolgozták az ősváltozatot. A Veréb-féle bizottság összes kívánságát teljesítették, vagy majdnem az összeset. Az volt az érzésük, hogy érdemes volt vesződni: az új változat sokkal jobb az előzőnél. Árnyaltabb, ugyanakkor jóval erősebb.

A rendező, aki csak úgy duzzadt az önbizalomtól, ezt a második változatot azon melegeben benyújtotta a Filmszakmai Döntőbizottságnak, és várta a kukorékolást. (Emlékeztetem az olvasót: ez a várva várt, falusi hangulatú kakaskukorékolás volt a rendező mobiltelefonjának a csengőhangja.) Egy kicsit tovább kellett várakoznia, mint szeretne volna, de aztán egyszer mégiscsak megszólalt a telefonban rejtőző kakas.

A mostani megbeszélésnek ugyanaz a helyszíne, mint az előzőnek volt, és az összes továbbinak lesz: egy szépen felújított szecessziós villa a Városligeti fasorban.

A második fejlesztőbizottság, amelynek elnöke Galamb Ibolya esztéta volt, elismerte a rendező érdemeit, és értékelte igyekezetét. Ugyanakkor megjegyezte, hogy Ottó barátunknak nem kellett volna ennyire sietnie az átdolgozással, mert így aztán tele van az új változat ellentmondásokkal és téves információkkal. Ezeket el kellene tüntetni. De nagyon gyorsan. Ennél is nagyobb baj, hogy a vidéki spiritiszta széánások, amelyeken újra meg újra felbukkan a Gábor nevű férfi szelleme, hiteltelennek érződnek. Az nem probléma, ha valamelyik vezető férfi színészünk hangúlyosan jelen van a filmben, de ne csináljunk belőle kísértetet. Inkább idézzük fel a fiatalkorát. Ifjúként sportoló volt, sorra nyerte a bajnokságokat, aztán egy ballépés miatt kizárták a klubból, és a vasútnál helyezkedett el. Így majd jó sok vonatost jelenet is lesz a filmben.

A rendező és dramaturgai, Törzs Rita és Gyökér Barnabás ezeket a kívánságokat is teljesítették. Még mindig az volt az érzésük, hogy nem dolgoznak hiába, noha Rita egyre kevésbé leplezte Barnabás iránti ellenszenvét.

Fél év sem telt el, és megint kukorékolat a telefon.

A harmadik fejlesztőbizottság, amelyet Holló Jenő szociológus vezetett, belecsappott a lecsóba. Először is, legyen a filmben egy bűnügyi szál. Gábor nemcsak azért jár vidékre, hogy megcsalja a feleségét, hanem azért is, mert autodidakta régész, és rámosolyog a szerencse. Talál egy barlangban vagy pincében mindenféle római bög-rét meg vájdlingot, persze aranyból vagy legalábbis ezüstből. Avassa be a titokba egy haverját, aki amúgy is büntetett előéletű. De a szíve ugyanúgy aranyból van, mint a római bögre. Ez a szerep nagyon jól illene Koczkás Vilmosnak. Őt mostanában kevesebbet foglalkoztatják, mint megérdemelné. Pedig hű de jó formában van! És legyen a Gábornak gyereke a Maritól. Ne kisgyerekekre gondoljunk, inkább kamasz lányra. Ezzel is érzékeltetnénk a szerelmi viszony tartósságát. Egy zűrös kamasz lány. Igen, ez az. Vagy inkább két lány. Rózsa és Viola. Az egyik tüskés, a másik bársonyos. Vagy éppen fordítva. Az egyik simulékony, a másik vadóc. Utóbbi akár még drogfüggő is lehet, persze csak elrettentő példa gyanánt. Ja igen, és legyen a filmben egy bűnszövetkezet is, például a koszovói albán maffia, amely kiszimatolja a római bögréket és egyéb kincseket. Elhatározzák, hogy mindezt megkaparintják. Meg akarják gyilkolni Gábort és haverját, Pistit, de egy fergeteges dirr-durr-piff-puff jelenetben egymást lövik halomra.

A rendező és a dramaturgok, Törzs Rita, Gyökér Barnabás és Ágh Szerafim ezeket a javaslatokat is valóra váltották, noha számottevő bonyodalmat okozott, hogy Barnabás folyamatosan fúrta Rita megoldásait, Rita ellenben kikezdett Szerafimmal, aki valóban csinos fiú volt, és kedvelte a nála tizenöt-húsz évvel idősebb nőket.

M esélhetném tovább is. De minek? Volt még negyedik, ötödik, hatodik és hetedik fejlesztőbizottság is. Ha megerőltetem az emlékezetemet, még az elnökök nevét is fel tudom idézni: Varjú Elemér, Sas Annamária, Rigó Berci, Vöcsök Matild.

Ha valaki arra kíváncsi, hogyan jöhettek létre az ősidőkben olyan epikai jellegű, monumentális népköltészeti alkotások, mint a *Kalevala*, a *Mahábhárata* vagy a *Nártok története*, annak melegen ajánlom figyelmébe a forgatókönyv-fejlesztő bizottságok felöltségteljes, ugyanakkor fantáziadús munkáját.

Az elfogulatlan szemlélő megfigyelheti, hogyan épülnek be alig néhány hónap alatt új meg új motívumok a cselekménybe, hogyan válik egy tragikus hős egyre komikusabbá, egy megvetésre méltó, aljas figura már-már eszményivé. A két asszony, akik az n -edik draftban még egy kanál vízben megfojtották volna egymást, az $n + 1$ -edik draftban már meghitt barátnők. Ami az x -edik draftban még vígjátékba illő szerelmi háromszög volt, némi síron túli abszurditással fűszerezve, az $x + 1$ -edik draftban már a lélek útja a misztikus felemelkedésben.

Varjú Elemér csapata például azt javasolta, hogy kell egy további szereplő, mégpedig Gábor édesanyja, akinek munkásmozgalmi múltja van. Az édesanya szobájában legyen egy Lenin-kép, esetleg Lenin-mellszobor, amely időnként az első dialektikus gondolkodó, Hérakleitosz töredékeit mondogatja, Trencsényi-Waldapfel Imre fordításában. Vöcsök Matild munkatársai amellet kardoskodtak, hogy bukkanjanak fel Gábor múltjából további nők és gyerekek. Sas Annamari holdudvara amellet tette le a garast, hogy animációs filmbetétek is kellenek a készülő alkotásba, Rigó Berci bizottsága viszont amellet szállt síkra, hogy csak egy animációs betétfilmre van szükség, az viszont legyen valami komoly dolog. Rajz- vagy bábfilmes eszközökkel dolgozza fel, mondjuk, Friedrich Engels *A munka szerepe a majom emberré válásában* című korszakalkotó eszmefuttatását.

Aztán, mintegy varázsütésre, megváltozott a világ. A fejlesztőbizottságokból kikoptak vagy kizuhantak a régi vágású értelmiségiek. A filmes szakemberekben, Hariss pályatársaiban pedig eleve nem bíztak a döntéshozók. Az utolsó fejlesztőbizottság elnöke Cinege Lajos volt, egy huszonöt éves menedzser, akinek szívében a hasonló nevet viselő, rég letűnt hadseregátornok határozottsága lakott. Ellentmondást nem tűrő hangon kijelentette: a film címe elfogadhatatlan. Ő egy ilyen című filmet nem szeretne megnézni sem a moziban, sem pedig otthon, a plazmaképernyőjén.

Azzal felállt és kivonult. Az utolsó fejlesztőbizottság tagjai – csupa ismeretlen férfi és nő – követték.

A rendező ott maradt egyedül a szecessziós villa tárgyalótermében el nem fogadott filmtervével és annak elfogadhatatlan címével. A film címe ez lett volna: *Halj már meg!*

P edig már a dramaturgok is figyelmeztették Harisst, hogy nem lesz jó ez a cím. Törzs Rita, Gyökér Barnabás és Ágh Szerafim, ha semmi másban nem is, ebben egyetértettek. Amikor Hariss felkérte Korhadt-Rönk Rózsit és Kéreg Lenkét, hogy csatlakozzanak a stábhoz, ők is úgy vélekedtek, hogy ez a cím nem lesz jó. Egy ilyen vészjósló felszólítás el fogja riasztani a nézőket.

Vessző Salamon, a hatodik dramaturg azzal érvelt, hogy ez – mármint, hogy haljon már meg a film férfi szereplője – okafogyott kíváncsalom. Elvégre Gábor már a cselekmény kezdete előtt meghalt. Nincs mit meghalasztani rajta.

Hát éppen erről van szó! – kurjantotta a rendező. Hogy még mindig volna szegény, szegény Gáborunknak egy kis meghalnivalója. Mert még a síron túlról is lépten-nyomon beleszól a többiek életébe.

Máskor azt mondta: világéletében olyan filmre vágyott, amelynek felszólítás van a címében.

Megint máskor kelletlenül azt felelte: márpedig amíg ő, a rendező él, addig ennek a címnek is így kell maradnia.

Ha nagy ritkán egy kis érvelésre is ráfanyalodott, az valahogy így hangzott: az illetékesek inkább a film címébe kössenek bele, mint a tartalmába vagy a formanyelvi megoldásokba.

Valahányszor vita bontakozott ki a film címéről, a rendező elmesélt egy anekdotát egy Dalmady Győző nevű férfiről, aki Vadas Csaba nevű barátját utoljára 1943. január 12-én látta a Don partján, az urivi hídfőnél, majd pontosan tizenöt évvel később, 1958. január 12-én örömrivalgásban tört ki, amikor a Népszabadságban azt olvasta, hogy Vadas Csaba segéd munkást közelmúltbeli szereplése miatt halálra ítélték. Felesége megrökönyödött kérdésére, hogy miért örül ennek a hírnek, így felelt: „A Vadas Csacsit halálra ítélték! Hát nem érted? Ez azt jelenti, hogy él!” Röviden – így érvelt a rendező – filmünk címével foglalhatjuk össze ezt az abszurd örömmérszést: *Halj már meg!*

Mondta is a rendezőnek Törzs Rita, aki legalább húsz éve dolgozott vele: „Te vagy a magyar filmszakmában a legbutább ravaszdi.”

A rendezőben csakugyan lett volna hajlandóság némi cselszövésre, de úgy volt az intrikus szereppel, mint a celebséggel: nem volt rá alkalmas. Ha például megpróbált két egyaránt befolyásos személyiséget egymás ellen kijátszani, mindig elügyetlenkedte. Viszont rövid idő alatt igen sok ellenségre tett szert.

Törzs Ritáról is lesz még mondanivalóm, előbb azonban azt mesélem el, hogy a rendező bankszámlájára újabban jelentős összegek érkeztek a Filmszakmai Döntőbizottságtól. Pénzügyi helyzete számottevően javult. Most már megengedhette magának, hogy akár a villanyszámlát is kifizesse. Egyik ismerőse ajánlott egy megbízható villanyszerelőt, aki egyrészt helyre tudja állítani a bemenő vezetékek eredeti állapotát, vagyis hozzányúlhat a villanyórához, másrészt nem fogja feljelenteni a kuncsaftot, amiért előzőleg nyilvánvalóan lopta a villanyt hónapokon, talán éveken át.

A villanyszerelő Nógrád megyébe valósi volt, palócosan beszélt, és meghökkentően hasonlított a hatvanadik évén túljutott Mikszáth Kálmánra. Mintha maga Mikszáth állított volna be a rendezőhöz egy nagy szerszámosládával.

Ráadásul az is kiderült, hogy csakugyan érdeklődik a nagy palóc írásművésze iránt. Úgy lépett fel, mint egy amatőr Mikszáth-kutató, aki ért az elektromossághoz is. Prakovszkynak hívták, mint Mikszáth kisregényében a süket kovácsot. Mesélt mindenféle érdekes dolgokat a családjáról, amelyek a rendezőt nem érdekelték különösebben. Azt is elmondta, hogy a történetben szereplő bűbájos kamasz lány, Gáll Piroska milyen volt veszekedős öreg néninek. Piroska néni kilencvenhat évet élt, és ő, Prakovszky még találkozott vele kisgyerekkorában.

A rendező – maga sem tudta, miért – elpanaszolta Prakovszkynak, hogy végre-valahára elfogadták egy régi filmtervét, de mindenki arra próbálja rávenni, hogy a címet változtassa meg.

Prakovszky megkérdezte: miért, mi a címe?

Halj már meg!

Pedig ez egy magasfeszültségű cím – vélekedett Prakovszky. Ebből csak úgy patognak az elektromos kisülések! Már amennyiben arról van szó a filmben, hogy valaki még él, vagyis csak félig-meddig halt meg, holott egészen és végérvényesen kellene meghalnia. De ha ez a cím nem tetszik a hölgyeknek és az uraknak, akkor bizonyára van alternatív címjavaslat. És az mi volna?

Hát, valami olyasmi, hogy *Jobbról előz a boldogság*.

Prakovszky lerakta a csillagszavarrúzókat a hokedlire. Na ide hallgasson, rendező úr!

És mondott valami furcsát a művészi hitelességről. Nem hallottam a saját fülemmel, ezért nem is tudom szó szerint idézni, de az volt a lényege, hogy a villanszereplő véleménye szerint a művészi hitelesség minden egyéb szempontonál fontosabb. És ennek az alkotás címében is meg kell nyilvánulnia. Ha a rendező úr a halálról akar mondani vagy mutatni valamit, akkor helytelen volna, ha a film címe boldogsággal kecsegtetné a nézőt.

Mondok egy példát – mondta Prakovszky.

Rendező úr bizonyára olvasta Mikszáth Kálmán utolsó regényét, *A fekete várost*. (Nem, a rendező nem olvasta ezt a kiváló művet. Nem olvasott ő Mikszáthtól semmit. Említettem már, hogy nem szeretett olvasni.) Rendező úr bizonyára emlékszik rá, hogy a regényben ellenséges viszony alakul ki Szepes vármegye alispánja, Görgey Pál és Lőcse szabad királyi város polgárai között.

Mellőzve most a cselekmény elágazásait és kanyarulatait, valamint a zamatos humorral megrajzolt mellékszereplőket, elegendő annyit tudnunk, hogy Görgey alispán békülési kísérletei sorra kudarcba fulladnak. A lőcsei patríciusok csellel beédesgetik a városba, ott letartóztatják, statáriális eljárással halálra ítélik, és ripsz-ropsz, már le is nyakazták. „Hűha. Ez durva.”

A rendezőnek megfordult a fejében, hogy egyszer majd ebből a furcsa regényből is csinálhatna adaptációt. Posztmodern Mikszáth-film: az milyen már! De aztán sajnos eszébe jutott, hogy Zsurzs Éva már az 1970-es évek elején valóra váltotta ezt a merész tervet. Hétrészes televíziós sorozatot forgatott a regényből. Az annyi, mint hétszer hatvan perc. Azt a fűzfán fűtyülő rézangyalát.

És micsoda fantasztikus külső helyszínek! Lőcse! Besztercebánya! Szepesváralja!

És micsoda parádés szereposztás! Bessenyei Ferenc mint Görgey alispán! (Ez volt Bessenyei egyik legjobb filmes alakítása, szoros versenyben Dózsa György szerepével az *Ítélet* című 1969-es történelmi drámában, rendezte Kósa Ferenc, és Váradi főmérnök szerepével a *Mélyépítők* című 1953-as termelési hőskölteményben, rendezte Rabinovics Ármin.) Szóval, Bessenyei mint Görgey. Venczel Vera mint Bessenyei lánya, Rozálicska-lelkecske! Gobbi Hilda mint Apróné! Páger Antal mint idősebbik Bibók! Pécsi Sándor mint bélai Quendel Gáspár de Pászta et Alsókend! És még sorolhatnám.

A rendező elszontyolodott. Ezek után ő már aligha készíthet posztmodern Mikszáth-adaptációt.

Még szerencse, hogy Prakovszky villanszerelő visszatérítette figyelmét *A fekete városra*. És közben, szinte már melleleg, újra bekötötte az áramot is.

Ide hallgasson, rendező úr! Tetszik figyelni? Volt Mikszáthnak egy kedves barátja, Takáts Sándor történész, aki azt az időszakot kutatta, amikor a regény játszódik, a török hódoltság utolsó évtizedeit és a kuruc kort. Igazi szakértő volt. Az író sok témát,

ötletet és hasznos tanácsot köszönhetett neki. Mikszáth, mihelyt elkészült *A fekete várossal*, odaadta a kéziratot Takátsnak, mondván: ha esetleg maradt benne tárgyi tévedés vagy más javítanivaló, Sándor barátunk okvetlenül jelezze.

Takáts elszörnyedt a regény befejezésétől. Azt mondta: ez úgy marhaság, ahogy van. Sohasem volt példa rá, de nem is lett volna elképzelhető, hogy a Magyar Királyságban egy nemesi vármegye alispánját, egy régi, előkelő családból származó nemesembert holmi polgárok elfogjanak és kivégezzenek! Ilyesmi nincs a sifonérban. Ez nem lehetséges, de még csak el sem gondolható.

Aki ilyen abszurdumot költ a regénye végéhez, az ugyanúgy lábbal tiporja az ősi magyar alkotmányt és a Werbőczy-féle törvénykönyvet, mint az a fiktív lőcsei polgárság, amely törbe csolja és lenyakaztatja a fiktív Görgey alispánt!

Mindössze annyi a különbség, hogy egy alispánt (még egyszer mondom: egy magyar nemesi vármegye első emberét) nem lehet városi hatáskörben letartóztatni és kivégezni, de egy regényt hiteltelenül befejezni sajnos bármikor lehet.

A történettudós sírva könyörgött az írónak: ugyan már, tartsa tiszteletben a történelmi hitelességet, és változtassa meg *A fekete város* befejezését!

Legyen olyan kegyelmes, hagyja életben Görgeyt!

Csakhogy Mikszáth megmakacsolta magát. Csökönyös volt, mint Bálám szamara. Hogy ő, az író kegyelmes legyen? Azt lesheted, barátom, Sándor. Majd ha fagy! Egy szikrányi kegyelem nem sok, annyi sem lesz! De még egy szalmaszálnyi sem! (Értve szalmaszálon az utolsó remény jelképét.) Nincs menekvés: a regény végén Görgey alispánnak porba hull a feje!

Tetszik érteni a rendező úrnak, hogy mi ebből a tanulság? Hát az, hogy nem egyféle hitelesség van a világon, hanem többféle. És ezek néha szembefordulnak egymással. Ahogy esetünkben a történelmi hitelesség ellentétbe került a művészivel. Takáts az előbbit kérte számon a regény befejezésén, Mikszáth az utóbbit vette védelmébe. És neki volt igaza.

Hogy miért? Azért, mert így jó *A fekete város* befejezése. Annak a büszke, bátor, szomorú, magányos fejnek, amelyet Görgey alispán viselt a nyakán, a mű végén porba kell hullania. Ez a művészi lezáráshoz vezető, kellően hatásos drámai esemény.

Rendező úr szavaival: *Halj már meg!*

És még valami. *A fekete város* írásakor Mikszáth életereje már fogytán volt. Nyilván érezte, hogy nem sok ideje van hátra. Görgey alispán halálba küldésével ön magát is elbúcsúztatta. Közben az olvasónak nem is muszáj észrevennie, ha esetleg nincs kedve a messzire menő felismeréshez, hogy magáról a szerzőről, a szerző küszöbönálló elhunytáról van szó.

A rendező elmesélte a készülő film első dramaturgjának, Törzs Ritának a vilánszerelővel folytatott beszélgetést. Rita nevetett, és gunyorkás arccal mondta: „Te vagy a magyar filmszakmában a legbutább ravaszdi!”

Amivel azt akarta kifejezni, hogy ő, Törzs Rita viszont okos, néha még a rendező helyett is. Történetünk idején Rita negyvenhét éves, vagyis körülbelül tíz évvel fiatalabb a rendezőnél, de úgy viselkedik vele, mintha az anyukája volna, Ottó pedig az ő kisfia.

Pedig csak a szeretője volt. Az is régen volt, húsz vagy harminc évvel ezelőtt.

És nem tartott sokáig.

Az igazat megvallva, semeddig sem tartott. Annyi történt, hogy egyikük sem tudta, hogy mi történt. A lényeg az, hogy – divatos kifejezéssel szólva – összejöttek. Viszont, amikor elmúlt, ami nem is volt, meglepő módon nem vesztek össze.

Azaz lépten és nyomon összevesztek. Rita feldúltan kirohant a színházi próbáról vagy a filmstúdióból. Fűnek-fának előadta, hogy most azonnal szerződést bont, hogy semmi köze Harisshoz és a hülyeségeihez, és hogy Hariss Ottó a magyar filmszakmában a legbutább ravaszdi.

Aztán csiribú-csiribá, nézzetek csak oda: szent a béke.

Ha Ritáról portrét rajzolnék, két tulajdonságát emelném ki. Először is, önérzetes volt. Másodszor pedig, még az önérzetnél is nagyobb volt benne az érzelmesség vagy inkább érzelgősség.

Egyéb fontos tulajdonságairól, például közismert szakmai hozzáértéséről vagy vitathatatlan felkészültségéről nem érdemes külön beszélnem. Mindent, de tényleg az évilágon mindent tudott a színházi és a filmes dramaturgiáról. Ráadásul jó tanár is volt. A pesti Vas utcában, a régi Színház- és Filmművészeti Egyetemen, ahol osztályfőnöki szolgálatot viselt, a dramaturg szakos hallgatók tátott szájjal hallgatták, valahányszor Molnár Ferenc poénjairól, Csehov színpadi észjárásáról vagy Antonioni korai filmjeinek montázstechnikájáról beszélt.

Mindig akadtak tanítványok, fiúk is, lányok is, akik nem rejtették véka alá, hogy szerelmesek belé. Rita ennek örült, sőt el is várta, hogy minél több tanítványa beleszeressen, de ő maga megközelíthetetlennek bizonyult, ami persze növelte a tekintélyét és azzal együtt az önérzetét is.

Tanítványaival, ha nem volt muszáj, nem barátkozott, legalábbis nem magánemberként. Lehetőleg nem is maradt velük négyszemközt, de ha többen összeverődtek, szívesen beült velük valamelyik közeli borozóba. Újra meg újra kiderült, hogy meglepően jól bírja a szeszt. Egy ültő helyében képes volt meginni két liter bort. Meg sem kottyant neki.

A beavatottak persze tudták, hogy az a húsz deka sózott francia vaj, amely mindig ott figyel a tanári hűtőszekrény legfelső polcán, Törzs tanárnővel hozható összefüggésbe. Törzs tanárnő ezt a kettőszáz gramm vaját minden közös kocsmalátogatás előtt felhabzsolja egy kiskanállal, de néha bizony a mutató- és a középső ujját is igénybe veszi erre a célra, és ez a nagy mennyiségű zsiradék páncél gyanánt béleli ki a gyomrát.

Így érthető, hogy az egy szuszra megivott két liter bor nem, vagy csak alig száll a fejébe. A dramaturg szakos hallgatók már fél liter dörgicsei rizlingtől ki vannak ütve, a lányok néha már három decitől is. Alig bírnak felállni, hogy kitámolyogjanak a mosdóba, és alig forog a szájukban a nyelv. Törzs tanárnő pedig másfél vagy két liter bor után is okosan, összefüggően beszél Háy János drámáiról (valósággal rajong a jóképű, fiatal tehetségért, aki saját képzőművészeti alkotásait használja fel a könyvborítóihoz), és a pultos lánytól rendel még egy utolsó palack dörgicseit.

Persze az is érthető, hogy ez és a többi hasonló furfang nem tesz jót a tanárnő kedves egészségének. Emiatt adódnak hónapokig tartó időszakok, amikor feltűnően nem iszik, és feltűnés nélkül szedi hol a Hepadex kapszulát májpanaszokra, hol a máriatövis-tablettát epebántalmakra.

Ha most Rita életrajzát írnám, ezt a Gelléri Andor Endrénél kitűnően bevált címet adnám neki: *Egy önérzet története*.

Rita önérzete mindenekelőtt a dramaturgok jellegzetes, közismert szerénységében mutatkozott meg. Napjában többször elmondta: ő csak egy dramaturg.

Ő csak egy közönséges dramaturg.

Ő csak egy közönséges, egyszerű dramaturg.

Ő a rendező legkisebb szolgálólánya.

Na jó, nem a legkisebb, mert az asszisztensnél egy hangyányival nagyobb. És ha megnézzük a szó eredeti, görög jelentését, akkor láthatjuk, hogy ő a dráma létrehozója. Tehát a szerzőnél sem számottevően kisebb. Úgy bizony!

A dramaturg egyenrangú a szerzővel.

A dramaturgiai munka egylényegű a drámaírással.

Nem *használó lényegű*, hanem *egylényegű*. Vigyázat: a két fogalom felcseréléséből a történelem folyamán adódott már máglyahalál, nem egyszer, nem kétszer.

Olyan a színházban a dramaturg, mint a tengeri utazásban a hajócsavar. A néző nem látja, de ha nincs, vagy ha van ugyan, de nem működik, akkor nem halad a hajó, illetve a próbafolyamat.

A buta rendező attól okos, hogy az okos dramaturg kölcsönad neki egy kis részt a saját okosságából. A dramaturg által felokosított buta rendező olyan utasítást ad a buta színészeknek, hogy attól a színész is okos lesz, mihelyt kilép a takarásból a színpadra, és csak akkor butul vissza, amikor vége szakad a jelenetének.

A rendező és a színész felokosítása felelősségteljes munka, ezért a dramaturgnak nemcsak lehetősége, hanem kötelessége is, hogy korlátozza önmagát. Egy dramaturg legyen korlátozott. Mi több: korlátolt. Persze csakis a szó legjobb értelmében. Nem félek – Törzs Rita nem fél – kimondani: a jó dramaturg attól jó, hogy mindenben közepes. Mi több: közepeszerű. Persze az is a szó legjobb értelmében.

A jó dramaturg nem teljesen műveletlen, de nem is műveltebb a kellenél, hanem közepesen művelt. Az nem baj, ha ismeri a görög drámaírókat, Szophoklész és a többi, de már például Daniel Casper von Lohenstein karthágói és perzsa tárgyú történelmi szomorújátékait nem kell kívülről tudnia. Sőt, az a jó dramaturg, aki még csak nem is hallott Lohensteinről. Ő, Törzs Rita is túllépi az ajánlatos közepszerűség határát azáltal, hogy Lohenstein szomorújátékait emlegeti a Színház- és Filmművészeti Egyetemen. Bizony ám, én sem vagyok teljesen hibátlan.

A jó dramaturg nem teljesen hibátlan, de nincsenek megbocsáthatatlan hibái sem. Olyan hibákkal kell rendelkeznie, amelyek emberileg érthetők és színházilag hasznosíthatók.

A jó dramaturg nem teljesen fantáziátlan, de nem is teng túl benne a képzelőerő.

Nincs teljesen eltompulva, de nem is fitogtatja elmés ötleteit.

Nem teljesen unalmas ember, de nem is érdekesebb a kellenél, mert aki túlságosan érdekes, az elbízta magát, és hátat fordít a szakmai alázatnak.

És így tovább. Még hosszan sorolhatnám Törzs Rita kinyilvánított vagy leplezett nézeteit, amelyeket a Vas utcai épület falai között igyekezett átültetni tanítványaiba.

Ha dicsérték, szerényen elhárította. Olyan szerényen, hogy a jó emberismerő is alig vette észre: ez a szerénység már majdnem gög. Ha elmaradt a joggal várt dicséret, igyekezett leplezni sértettségét. Ilyen irányú igyekezete gyakran kudarcba fulladt.

„Velem nem kell különösebben törődni. Akár észre se vegyetek.”

Ez volt a szavajárása.

Másik szavajárása az „édi-bédi” volt. Ez a furcsa ikerszó nagyjából negédességet, kedveskedő szenvedést jelentett nála. Mondogatta: „Nem kell az édi-bédi.” Vagy: „Ebből a jelenetből sürgősen ki kell irtani az édi-bédizést.” Nem túl meglepő, hogy ő maga reggeltől estig, látástól vakulásig egyfolytában édi-bédizett.

Szóval, a jó dramaturg olyan hibákkal rendelkezik, amelyek emberileg érthetők és színházilag hasznosíthatók. Törzs Rita egyik ilyen hibája az volt, hogy minduntalan érzékenyült. Ilyenkor elsírta magát. Sírva fakadásban már gimnazistaként is Bács-Kiskun megyei bajnokságot nyerhetett volna. (Kiskunhalason született és nevelkedett, mint Szuper Károly színművész, Petőfi Sándor egyszeri színigazgatója. Rita erre érthető módon büszke volt.)

Két szavajárását már említettem. Volt egy harmadik is: „Moszkva nem hisz a könnyeknek.” Ez egy régi szovjet film, egy nemzedékeken átívelő családi melodráma címe volt, és Rita szerint ez volt az értelme: „Ne siránkozz, inkább segíts magadon, ahogy tudsz!” Napjában többször is elsuttogta, lefelé görbülő szájjal, nedvesen csillogó arcával: „Moszkva nem hisz a könnyeknek.”

Eredetileg a pesti bölcsészkarra vették fel, magyar–német szakra. Itt aztán emlékezetre méltó hasznát vette a könnyeinek.

A német tanszéken akkoriban az aggastyánkorát meghazudtolóan energikus Oltványi Róbert professzor tanította az ógermán kultúrhagyományt, valamint a német nyelvtörténetet és a Kárpát-medencei német nyelvjárásokat is. Így a hallgatók egymás után háromszor vizsgáztak Oltványiánál. Ezt követte a negyedik hasonló jellegű találkozás, a szigorlat. Oltványi professzor már fiatal tanárként, a háború előtt is rettegett vizsgáztató volt, és ahogy idősödött, úgy vált még sokkal könyörtelenebbé.

Szigorúságával különböző... hogy is mondjam? kedvtelések jártak együtt. A felkészületlen hallgatókat nemcsak megbuktatta, hanem előzőleg hosszasan, változatos módokon meg is alázta őket. Ennél is furcsább hóbortja volt, hogy élt-halt a férfi laposkúszásért és a női könnyekért.

Ha egy vizsgázó hímnemű diákról kiderült, hogy tanulmányai előtt katonai szolgálatot is teljesített, és hajlandó volt a padlón szemléltetni, milyen a Magyar Néphadseregben a laposkúszás, Oltványi professzor elégséggel átengedte.

Ha egy vizsgázó diáklány – akár szégyenében, akár dühében – sírva fakadt, Oltványi professzor elégséggel átengedte.

Rita, a későbbi dramaturg a legcsekélyebb érdeklődést sem tanúsította Oltványi professzor tárgyai iránt, és esze ágában sem volt felkészülni a vizsgákra.

Törődött is ő azzal, hogy eszik-e vagy isszák az ógermán kultúrhagyományt és az öreg professzor által oktatott egyéb hülyeségeket.

Közömbös arccal fürkészte fekete öltönyös, illetve matrózbúzós évfolyamtársait és -társnőit, amint kezüket tördelik, fogukat vacogtatják, és reszketnek minden ízükben. Az egyik lány, talán Sárinak hívták, kifordult szemmel, habzó szájjal sikoltotta: „Végem van! Nem bírom tovább! Esküszöm, öngyilkos leszek!” Mit mondjak: nem volt gusztusos látvány. És aztán tényleg öngyilkos lett. Valamikor a vizsgaidőszak legvégén, amikor már túl volt jón és rosszon, vonat elé ugrott.

Rita, hogy ne kelljen tovább hallgatnia Sárít és a többi idiótát, szó nélkül bement, húzott egy tételt, és miután el sem tudta képzelni, de nem is érdekelte, mi lehetett Koblenz vagy Zürich római kori neve, egy kedvezőnek ígérkező dramaturgiai pillanatban sírva fakadt, és Oltványi professzor beírta az elégségest.

Vigyázat! Ha a felkészületlen ifjú hölgy túl hamar sírta el magát a vizsgán, a könyvek kontraproduktívnak bizonyulhattak. Oltványi professzor nem titkolta perverz hajlamát, de azt sem tűrte, hogy a nőnemű hallgatók visszaéljenek szeretetre méltó gyarlóságával. A terhesség látványa is irritálta, azt is visszaélésnek tekintette. Ha egy fiatal nő előredomborodó hassal jelent meg a vizsgán, soha nem mulasztotta el kijelenteni: „Kisasszony, én a germanisztikára adok osztályzatot, nem pedig a demográfiára!”

Ugyanilyen kíméletlenül megbüntette az elhamarkodott pityergőket is. Elővette O. R. monogramos batisztzsebkendőjét, és a szerencsétlen lány könnyeit saját kezűleg itatta fel. És ez nem a könyörület intézkedése volt.

Miközben szagolgatta és cuppogva szopogatta a könnyáztatta zsebkendőt, egy kézmozdulattal jelezte, hogy nincs kegyelem. Hiába a könnyek, még sincs! A kínvallatás folytatódik.

Megkérdezte a kolléganőtől: tud-e főzni? Mert a Hildebrand-ének ófelnémet és ószász nyelvi elemei, amelyek önre nézve kínaiul hangzanak, ugyanúgy össze vannak habarva, mint a rántottában a kolbász és a hagyma a tojással. No és tud-e táncolni? Mert a burgund néptörzs vándorlása Dél-Skandináviából Észak-Lotaringiába, amelyről kiskegyednek halvány gőze sincs, ugyanazt a vonalat írja le a térképen, mint a mazurka a táncteremben.

Tíz-tizenöt ilyesféle, Oidipuszhoz és a szfinxhez méltó rejtvény után, végre-valahára feltette a buktatókérdést: „Nehéz a germanisztika?” És a választ meg sem várva, ezzel küldte ki a mindenkori szerencsétlent: „Majd a pótvizsgán tessék bővebben pottyogtatni azokat a könnyeket!”

Röviden: Oltványi professzor karmai között egy nőnek bölcs dolog volt sírva fakadni, de nem vallott bölcs belátásra elhamarkodni az életmentő műveletet. Ki kellett várni azt a pillanatot, amikor a sírás gesztusa, koreográfiája, hangja és testnedve – ezek együttesen – a nagy tudású Oltványi professzorból kéjt fakasztanak. Akkor aztán tényleg megadta az elégségest.

Törzs Rita ezt a pillanatot csalhatatlan ösztönnel ismerte fel. Az ógermán kultúrhagyomány vizsgán Oltványi professzor a skandináv rúnairásról próbálta fagyni, de Rita, igen okosan, úgy viselkedett, mint a tiszaezlári per vádlottjai Bary József vizsgálóbíró előtt: makacsul tagadott. Miközben színlelte a tudatlansága miatti szégyenkezést, észrevette, hogy az aggastyán fokozatosan izgalomba jön, és így az ejakuláció előtti utolsó pillanatban sikerült Ritánál eltörnie a mécsesnek.

Oltványi nemhogy átengedte, de még sajnálkozott is, amiért nem adhat elégségesnél jobb osztályzatot.

Egy héttel később, nyelvtörténet vizsgán már olyan pillantást vetett rá az öreg professzor, mint ifjúkorában, amikor tanársegéd volt Szegeden, és az alsóvárosi kuplerájban szembejött vele az ismerős prostituált. Semmi gond nem volt a germán hangzóeltolódásokkal. (Kettő is zajlott belőlük az ősidők során.) Rita már a diftongusok fejlődésénél szívesen elkezdte volna itatni az egereket, de jó érzéssel inkább kivárt a más-salhangzóig, és csak az affrikátáknál (magyarul dörzsölődő hangoknál) zendített rá. Mondhatom, teljes volt a siker.

További egy héttel később, a nyelvjárás vizsgán Oltványi azt próbálta Ritából harapófogóval kihúzni, hogy az erdélyi szászok igazából nem is szászok, mert ősük a mai Luxemburg területéről vándoroltak be, és az utódok mindmáig egy archaikus alsófrank dialektust beszélnek, már ameddig a nyugatnémet állam ki nem vásárolja Ceaușescutól az utolsó erdélyi szászt is. Rita leszarta az erdélyi szászokat, viszont olyan sírógörcsöt produkált, mintha mégiscsak sajnálná vagy őket, vagy önmagát. Olyannyira, hogy Oltványi professzor felnyögött, és ráborult az íróasztalra. Legalább fél percig úgy maradt mozdulatlanul. Aztán elővette és rendeltetésszerűen használta az O. R. monogramos batisztzsebkendőt.

Végül a szigorlaton Oltványi már semmit sem kérdezett Ritától. Szó nélkül beírta az elégséget, és csak utána mondta: „Nem való magának a germanisztika. Magának ott a helye a cirkuszban vagy a varietében.”

Törzs Rita megfogadta Oltványi professzor tanácsát. Hamarosan átjelentkezett a Színház- és Filmművészeti Főiskolára. (Az intézménynek akkor még nem volt egyetemi rangja.) Döntését nem kellett megbánnia. Mint láthattuk, a legkiválóbb, legmegbecsültebb dramaturgok egyike lett belőle. Tanárként is, gyakorló dramaturgként is sokszor érezte úgy, hogy valamivel ki kell balanszíroznia a mindennapi betevő édi-bédizést. Ne féltse őt az olvasó: a mi Törzs Ritánk, bizony ám, Oltványi professzor nélkül is (nyugodjék békében!) akkor fakad sírva, amikor jónak látja.

És ha egyszer a mi drága Rituskánk rázendít, akkor aztán úgy sír, mint a záporosó. Pedig ő maga is tisztában van vele, hogy Moszkva nem hisz a könnyeknek. ■■■

■ **Márton László** 1959-ben született. Legutóbbi könyve a Kalligramnál: *Tovább is van* (elbeszélések). Rövidesen megjelenik: *Jászai Mari feltámasztása* (drámák).

Doppler-hatás

I.

*Hártyaként feszül
a lakótelepre a hétfő,
felsikolt egy rohamkocsi,
beszakad az éjjel,*

15 perc telt el azóta,
hogy a szív szapora
hullámai kisimultak,

*most a sziréna lüktet
keresztül Sopronon,
egyre feszültebb,
egyre tompább,*

bőven túl 30 percen,
hátha mégis, gyerünk,
újra: egy, kettő,

*három megyén át
vijjog, Pestre már csak
elhaló, mély dörmögés,
ennyi volt, vége,*

45 perc után feladták.

II.

*Empirikus úton
bizonyítást nyert tehát,
hogy Doppler Keresztély
osztrák fizikus,
a Selmechányai Magyar
Királyi Bányászati Akadémia
professzorának tézise,
mely szerint
a megfigyelőhöz képest
közeledő, illetve távolodó
mozgást végző
fény- vagy hangforrás
hullámhossza és frekvenciája
annak sebességétől
függő mértékben
eltolódik, igaz.*

Eprek

(Válasz Szabados Ati versére)

Az eper nekem is
lekvár.

Gréti tánt főzi
Bécsben, sok rummal,
és az van ráírva,
hogy *Ananas*, pedig eper.
Hiába, hogy meghal,
sosem fogy el,
még nyolc év után is
van belőle,
mikor már tudom,
hogy az eper latinul
Fragaria x ananassa.

Az eper: ananász.

Az eper nekem
óvodai csoport.
Éva néni és Jutka néni
vezeti, oda járok,
és mikor én már iskolába,
a kisebbik húgom jár oda.
Az óvodában
gyertyát gyújtunk,
szőnyegre kuporodunk,
behunyt szemmel repülünk.

Az eper: Meseország.

Az eper nekem
bolti vagy saját gyümölcs.
Óriási, formás, drága,
az egyik mama hozza
Ausztriából, télen is.
Apró, édes, permetszagú,
a másik mama szedi
a kertben, néha földesen.
Dicsérni mindig
csak azt lehet, amelyik
épp attól a mamától van.

Az eper: két külön világ.

Az eper nekem
rózsaszín, dobozos joghurt.
Anyával vesszük
az éjjelnappaliban,
sokba kerül, de mi
nagyon szeretjük.
Amíg rá nem jövünk,
hogy mivel is festik ilyen
valószínűtlenül
rózsaszínre,
pedig annyira finom.

Az eper: a bíbortetű nőstényének
porrá zúzott váza.

Kiss Dávid (Sopron, 1988) Makói Medáliák-díjas, Mórícz Zsigmond-ösztöndíjas költő, politológus, család- és helytörténeti kutató, erdőpedagógiai szakvezető. A Fiatal Írók Szövetségének tagja. A soproni Berzsenyi Dániel Evangélikus Líceumban érettségizett, majd a Budapesti Corvinus Egyetemen diplomázott politológusként. A Soproni Egyetemen erdőpedagógiai szakvezetői szakirányú továbbképzést végzett. Verseit 2015 óta rendszeresen publikálja. Első, *Medvék bolygója* című verseskötete 2022-ben jelent meg a Napkút Kiadó gondozásában, amelyért 2023-ban a legjobb debüt lírákötetért járó Makó Medáliák-díjjal jutalmazták. Jelenleg második, *Terra mater* című kötetén dolgozik, amelynek munkatervével 2023-ban Mórícz Zsigmond-ösztöndíjat nyert, valamint felkerült a Mastercard Alkotótárs rövidlistájára is.

Hóember a Naprendszerben

hol

Ma ismét kimentem az orvosomhoz Káp kettőre, az már igazán a város legszéle, ha még megy az ember úgy nagyjából ötszáz méter északra, tényleg a közigazgatási határon találja magát. Hazafelé aztán különös élményem volt.

Egy fickó annyira hevesen integetett kifelé az autóból, hogy már csak ezért is biztos lehettem benne: nem nekem. Egyetlen ismerősömről sem feltételezem, hogy ilyen heves integetésre egyáltalán képes volna. Nagyjából négy sáv volt köztünk, én a járdán mentem, sütött a nap, amit erősen gyűlölök, az idegen fickó az ellenkező irányba indult a villamos-végállomás elől. Fehér, tíz-tizenöt éves kocsí, nem figyeltem, csak az tűnt fel, hogy az ember is mintha fehérben volna, rövid ujjú ing, és talán szemüveg, fémkeretes, de ezt lehet, hogy már csak a képzeletem helyezi az orrára utólag. Na igen, rajtam is volt szemüveg, napszemüveg, dioptriás, tehát látnom kellett volna, ki ő, ha ismerném, ennyiről, ennyiből biztosan felismertem volna. Tanácstalanul néztem felé, az egész csak pár másodperc volt. Tudtam, hogy nincs a környéken senki, most léptem a járdára a füves területről, kora délutáni üresség a város peremén. Annyira a peremén vagyunk, hogy ha kicsit kijjebb mennék, leesnék. A fickó integetett, mosolygott, mint aki örül, hogy lát, mármint engem, gondolom, de ez lehetetlen, mert nem ismerem. Azt az érzést ismerem, amikor ösztönösen visszamosolygok, visszaintek valakinek, például a mozgólépcsőn, de kiderül, hogy a mögöttem állónak szólt az üdvözlés. Olyankor az ember nevetséges, és legszívesebben nem lenne ott, de hát ott kell lennie, állnak előtte is, mögötte is, a gép viszi, nincs hova kilépni a jelenetből.

Az ilyen esetek óta valahogy nem tudok azonnal visszainteni, hanem lebénulok, tanácstalanul forgatom a fejem, vajon ki ismeri fel az integetőt. Most azonban semmi értelme nem lett volna forgolódni, csak én voltam a járdán, és különben is, meg akartam nézni az arcát, hátha felismerem, hátha csak egy kicsit jobban kell hunyorítanom, pör-

getnem az agyam, és meglesz. De nem lett. Éreztem, ahogy telnek a törtmásodpercek, mindjárt elhajt, igyekeztem nagyon megnézni, de még csak a koci sem volt ismerős. Miután eltűnt a város széle felé a négysávos úton, arra gondoltam, most mindjárt kap valaki egy hívást, hogy miért nem integetett vissza, amaz pedig értetlenül visszakérdez, és hamarosan kiderül, hogy nem ő volt, nem ő ballagott a kihalt a járdán a legutolsó villamosmegálló magasságában, napszemüvegben és pólóban, hanem valaki egészen más. És az egészen másvalaki én vagyok, voltam adott térben és időben, én, akiről nekik fogalmuk sincsen. Talán valamelyikük arra gondol, ki lehetett, aki ennyire hasonlít. Valakire. A másikra, akiről meg nekem nincs fogalmam.

De az is lehet, hogy csak az autós gondol bosszúsan az ismerősré, aki nem volt hajlandó visszainteni.

Azért amikor eltűnt a koci, biztos, ami biztos, körülnéztem, meggyőződtem róla, hogy teremtett lélek nincs körülöttem, sehol egy ember, akire rá lehetne integetni. Ez kicsit megnyugtató, hiszen éreztem, hogy rám néz, egészen direkt nézés volt, a pillanat tört része alatt áthidalta mind a négy sávot, kínos lett volna rájönni, hogy tévedtem. Tehát sehol senki.

Mentem tovább, úgy tettem, mintha mi sem történt volna. Pedig történt, és zavarba ejtett. Inkább ránéztem a telefonomra, mintha onnan várnám a választ, de csak egy hirdetést kaptam, hogy töltsék le valamilyen naptáralkalmazást. „Hogy mindig tudja, hol kell lennie” – így biztatott.

Ez hülye – ezt ki is mondtam hangosan, és valami fájdalmas vigyorba merevedett a képem, az elején még nem fájdalmas, csak tíz perc múlva, amikor megérzem, hogy úgy maradtam. Először sértve éreztem magam, mit gondolnak ezek, még azt sem tudom, hol kell lennem, aztán ráébredtem a mondat filozófiai erejére. Mi az, hogy kell? A levés (mint a neve is mutatja, hehe) szükségszerű állapot, a valahol levés nem kevésbé, az embernek mégiscsak lennie kell valahol, ugye, akárhol is. Tehát a téridőből kihasítja magának azt az emberformájú darabot, és a mondatunk éppen erre utal. Hol is volna az az embernyi űr, amelyet kell, kötelező, muszáj, feltétlenül szükséges kitöltenie?

A magam részéről egészen eddig úgy voltam ezzel, hogy ott kell ezt a helyet elfoglalnom, ahol éppen vagyok. (Még akkor is, amikor elkések.) Nem a kényszer ételmében, a dolog egyenes következménye az előzményeknek, már-már matematika. Ezt én sem gondolom komolyan, de néha eljátszom a gondolattal, ha minden változót pontosan ismernék (a hormonszintemtől az idegrendszeremig, a legkisebb részecskék mozgását a levegőben és összes tárgyban, ami körülvesz), ha nem volnának mérési hibák, és végtelen számítási kapacitás állna a rendelkezésemre, kiszámolhatnám-e, hol leszek holnap egy adott pillanatban, ez persze meddő gondolat, ennél sokkal egyszerűbbnek tűnő dolgokat sem lehet kiszámolni, kérdezzen csak meg bárki egy meteorológust. Mindenesetre eddig úgy tartottam, hogy ugyan a számítás lehetetlen, ettől az elv még lehet igaz.

Valami ilyesmit gondoltam, amikor érezni kezdtem a vigyor zsibbadását. Már majdnem hazaértem, úgyhogy abbahagytam. A vigyorgást. A továbbiakat már a lakáskulcs keresgélése közben gondoltam.

Mi van, ha ma valami hiba folytán például nem ott kellett volna lennem, nem a város peremétől ötszáz méterre kellett volna gyalogolnom a felhőtlen ég alatt az álmosan néptelen lakótelepi utcán, hanem valahol egészen máshol? Mi van, ha valaki másnak kellett volna ott lennie, valakinek, aki felismeri az autóst, és visszainteget neki? Sőt, mi van, ha az autósnek kellett volna máshol lennie, máshol fordulni egészen ol-

dalra, szinte kihajolni a kocsiból, hogy az arca jól látható és felismerhető legyen, más-hol kellett volna barátságosan mosolyognia és integetnie?

Sokáig nem jöttem rá, mi a bajom ezzel a naptáralkalmazásos hirdetéssel. Nem az zavar, hogy töltsem le, hiszen állandóan erre szólítanak fel, ezt megszoktam. „Hogy mindig tudja, hol kell lennie.” Van ebben valami mérhetetlenül bornírt. Aztán leülök, hogy mindezt valahogy leírjam, és írás közben jövök rá, hogy az a bajom, hogy nem a lényegre fókuszál. Mert nem az a kérdés, hogy hol, hanem az, hogy mikor. Hja, hát erről van szó. Enyhe megkönnyebbülésfélét érzek. Mindig az idő a kérdés.

Néhány napja nem keltem fel. Nem nagyon, nem igazán keltem fel. Úgy értem, ki-keltem az ágyból, de csak rövid időkre. Elszívtam pár cigarettát a konyhában. Ültem, megfájdult a derekam, bejöttem, elhevertem. Néhány nap, talán csak kettő.

Ma azt éreztem, hogy dolgom van a gépnél, úgyhogy leültem. Nézegettem az írásaimat, amiket majd elküldök a lapnak, de egyik sem tetszik. Nem elég pontos, nem is lehet az, nem, ha az ember nagyon igyekszik elmagyarázni valamit, amiről úgy sejti, hogy a fogadó felet nem is érdekli. Vagy ha érdekli, akkor pedig fogalmi problémák adódnak. Mindent meg kell-e magyarázni, vagy mit kell, mit lehet, és mit fölösleges megmagyarázni, nem tudom.

Van egy visszatérő álmom, mindig kicsit más, de mindig ugyanabban a nagyelőadó-ban állok, és nézem az arcokat, akik néznek engem. De nem is így kezdődik. Megyek be, hogy megtartsam az órát, valamiért nagyon élesen látom a lambériát a folyosón, és ránézek egy vödörre, ami az ajtó mellett áll, régi fajta bádogvödör, nem tudom, miért van ott. Valamit fogok a kezemben, valami apró tárgyat, amivel játszom, mint-ha az ujjaim között görgetném, olyasmi érzés, mint amikor pénzürmét járat az ember az ujjai külső felszínén, csak ez valahogy mégis a tenyeremben van, és akkor rájövök, hogy olyan gyorsan tudom már forgatni az érmét, olyan gyorsan léptetem az ujjaim hátán, aztán markolom meg, és kezdem előlről, hogy egyszerre érzem kívül és belül a markomban, és hogy ez csodálatos, el is tervezem, hogy bemutatom majd a közönségnek, és máris izgatottan mosolygok, hogy na, kitaláltam, ez tényleg tetszeni fog nekik, ez majd érdekli őket, ezzel valamiféle elismerésre teszek szert. A következő pillanatban már ott állok és bámulom az arcokat, közben fogom az érmét, nem fog sikerülni ennyi ember előtt, elfordulok, kipróbálom, és megy, nagyon jól megy, de nem merek visszafordulni, tudom, hogy néhányan kimennek, nem látom őket, csak tudom, hogy kimennek, meg sem várják, hogy elkezdjem, én meg nézem a táblát, tudom, ha feltolom, találom mögöttem egy ajtónyílást, nem ajtót, csak egy nyílást a falban, mint-ha valaki kiszedte volna onnan az ajtót, és álmomban tudom, hogy ezt kéne tennem, feltolni azt a nagy fekete táblát, átmenni a nyíláson, álmomban azt is tudom, mi van ott, de ébren, akárhogy erőlködöm, nem jut eszembe semmi, csak azt sejtem homályosan, hogy Maxwellhez van köze.

Talán az ajtó mögött találkoznék vele, ezt már ébren gondolom. A feleségem biztosan megmagyarázná ezt az álmot, szerette megmagyarázni a dolgokat, ebben hasonlítottunk, de egészen más módszertannal dolgoztunk. Ő bonyolult és hihetetlen magyarázatokat is képes volt elfogadni, mintha sosem említettem volna neki Occamot, sőt képes volt ilyesmit kitalálni is, és megelégedni vele. Az álmokhoz viszont talán jobban értett nálam. Ritkán beszéltünk ilyesmiről, ő mondta el néha, hogy mit álmodott,

de nemcsak úgy elmesélte, hanem rögtön magyarázatot is fűzött hozzá, visszavezette valamire, a rohanós, menekülős álmokat mindig a túlterheltséggel magyarázta. Ez régen volt. Akkoriban, amikor az anyja beteg lett. Akkor sok minden rámaradt. A gyerekek is, a szülei is. Dolgozott, irodában, onnan egyenesen az anyjához ment minden délután. A gyerek egyedül jött haza az iskolából. Ez a feleségemet nagyon idegesítette, azt mondta, nem akarta, hogy a gyereke is egy legyen a kulcsos gyerekek közül. Amikor tudtam, hazajöttem korábban, hogy ha délután a gyerek hazaér valami szakköréről, már ne legyen egyedül. Nem sokat tehettem. Nem akartam nézni, ahogy az anyósomat felfalja a betegség. Az apósom, azt hittem, összeroppan. De különös módon végül tizenegy évvel túlélte a feleségét. Kicsit megroggyant, de a temetést is derekasan végigállta, szinte nem látszott rajta semmi, aztán ahogy jobban megfigyeltem, mégis volt rajta valami változás, olyan volt, úgy járt, állt, mint aki a megállóban a következő villamosra vár. Várakozott, nem türelmetlenül, csak úgy, ahogy ilyenkor szokás, amikor tudjuk, hogy amire várunk, mindenképpen eljön. Amikor nyugdíjba ment, olyan lett, mint Rudi, a szomszédom, az öreg rendőr, aki sosem jutott a járőrözésnél följebb. Hátratett kézzel sétált az utcán, összehajtogatott szatyrot fogott a kezében, megvette a kiló kenyerét, kedvenc szalonnáját a piacon, vagy lement az Újpesti Áruházba néhány üveg borért meg szódáért, ha éppen nem akart a Kakukokban ücsörögni. Úgy ment, ahogy a Rudi szokott menni az itteni ABC-be. Ez biztos valami rendőrzárás.

Azért mégiscsak érdekes, mit akarok én megbeszélni James Clerk Maxwelllel. Sokat gondolkoztam ezen, Maxwell még nem volt ötvenéves, amikor meghalt, és ránk hagyta a tiszteletreméltóan elegáns egyenleteit, tőle tanultunk mindent a gázok mozgásáról (meg Boltzmannról). Ha most visszagondolok, én is ötven körül lehettem, amikor ez az álom először megjelent. A feleségem most azt mondaná, talán a saját munkásságommal van kapcsolatban. És igaza lenne. Én ötvenévesen semmit sem értem el. És később sem. Mit is kezdtem az állítólagos jó eszemmel. Csak arra volt jó, hogy izgalommal kövessem a részecskefizika újabb fejleményeit. Persze hogy én is a mindenség elméletét akartam. Mind azt akarjuk. A mi csoportunk el sem jutott a CERN-ig. Itthonról figyeltük évről évre az építkezés előrehaladását. Mire meglett a Higgs-bozon, én már nyugdíjban voltam. Mintha mindenhová egy ütemmel korábban érkeznék, és nem volna időm kívánni a legjobb részt. Mire szabadon utazhattunk, nemzetközi pénzekre pályázhattunk, nem voltam benne a fiatalok kutatócsoportjaiban. Mire elmerülhettem volna a húrelméletben, már nem bírtam rendesen követni a hozzá tartozó matekot, úgy értem, megbízhatóan, pontosan, ahogy korábban, amire mindig kényes voltam, és titokban büszke, a matekos agyam kezdett cserben hagyni, egyre kevesebb dolgot láttam át egyszerre, észre is vettem, senki nem vette észre, de én tudtam, hogy már nem fog úgy az a sok fogaskerék odabent, el-elcsúsznak egymáson, néha egy kis alkatrész elakad, sokáig kell csikorgatni, mire újra működésbe lendül, akkor aztán ismét egy rövid szárnyalás következik, de sosem lehet tudni, meddig tart, talán csak az egyenlet következő soráig. Akkor már beteg volt a feleségem. Ez egy igaz-igaz – nincs összefüggés állítás.

Ma boltba megyek, sőt lehet, hogy elsétálok az Óratoronyig. Van itt egy érme a bilentyűzet mellett.

Nem írtam egy ideig, mert kitört a kánikula. Most sem írnék, ha nem kaptam volna levelet Molnár Janitól. E-mailt. Régi barátom, még a katonaságnál ismertem meg, aztán együtt laktunk a kollégiumban. Hamar összebarátkoztunk, az előfelvételi szakaszban voltunk, ugyanúgy a Műgyetemre készült, mint én, ő is falusi gyerek volt, és ugyanolyan József Attila-kötetet rejtgettünk az összehajtott zubbonyok mögött a szekrényben. Révai-kiadás, piros gerincű, kopott darab volt, a gimnázium könyvtárából lop-tam. Vagyis csak kikölcsönöztem, aztán amikor visszavitettem, letettem arra a polcra, ahol a visszavitt könyveket gyűjtötték, és amikor legközelebb mentem, egyszerűen új-ra elvettem onnan, és beletettem a táskámba. Jogosnak éreztem a dolgot, volt egy cso-mó másik József Attilájuk, ez volt az egyik legrégebbi, és addigra már valahogy hoz-zám tartozott. Most is itt van az ágy fölötti polcon. Valahol Gamow fizikája és a függ-vénytáblázatok között. A Molnár Jani példánya is könyvtári volt. Az ilyesimből rö-gtön tudja az ember, hogy lehet azzal a másikkal normálisan beszélni.

Azt írta most az e-mailben, hogy hazajön ősszel. Bostonban él már nagyon régóta. Idejében váltott, kiment, és nem jött vissza. Addig hajtott, amíg bekerült a Boston Universityre, emlékszem, akkor is írt, amikor asztrofizikusként véglegesítették. Elju-tott oda, ahova én csak vágytam.

Most is lelkes levelet írt, ezzel engem is fellelkesített. Szinte érzélgős. Lehet, hogy mind így járunk, öregségünkre előnt az érzélgősség. Olyasmiket írt, hogy már régóta keresni akart, és hogy annyi mindenben mentünk keresztül együtt, és mindig olyan jó nagyokat beszélgettünk és hallgattunk. Így volt. Benne még azt is szerettem, amit ma-gamban utáltam. Ez nem valami örült nosztalgia, tudta ezt ő is, akkor is, mindig is. Mint egy testvér, vagy talán annál is jobb. Egy testvér, akit magának választ az ember.

Azt írta a levél végén, hogy hazaköltözik. Ebbe még most is beleborzongok, ahogy leírom. Írt azért egy furcsát is, hogy már nem tud a dolgokra koncentrálni, vagy ilyes-mit. Megkerestem, ezt írta pontosan: A dolgok mintha egyre széjjelebb volnának. De te is tudod, örökön kicsik.

A gyerek rábeszélte, hogy vegyek legalább egy mobilklímát. Küldött egy linket, ma megrendeltem. Elég drága volt, úgyhogy most nem árt majd jobban összehúznom a nadrágszíjat. Mióta is nem vettem fel olyan nadrágot, amelyikbe szíjat kell fűzni? Kicsik, kicsik a dolgok.

örökön kicsik

Hát persze. Ha a méreteket tekintjük, az embert körülbelül a nagy és a kicsi között helyezhetjük el, nagyjából félúton a szubatomi részecskék és a galaxishalmazok kö-zött. Persze csak logaritmikus skálán, ahol az egyes pontok 10^4 -nel növekednek. A föl-di nagy objektumok 10^4 és 10^8 nagyságrendűek, mondjuk, a gigantikus épületektől a legnagyobb hegycsúcsokig, csillagunk, a Nap már 10^{12} , a galaxisunk 10^{20} , és így to-vább, és visszafelé a szabad szemmel vagy fénymikroszkóppal látható apróságok 10^{-4} , 10^{-8} nagyságrendűek, az atomok alkotóelemei 10^{-12} , és így tovább. Szóval mindkét irányba ugyanannyi léptéknyit látunk. Magunktól számítva. És ahogy távolodunk az 1-től, egyre felfoghatatlanabban kicsik vagy nagyok a dolgok. Az idővel ugyanez

van. A másodperc nagyjából egy légvétel vagy szívdobbanás, az óra, a nap, az év, egy ember élete még mind könnyen belátható, de aztán hirtelen 10^{12} -nél vagyunk, ha a fajunk élettartamára gondolunk, aztán megint nagyságrendet ugrunk, amikor a világegyetemben mérjük az időt, visszafelé pedig már a látható fény rezgési ideje is elképzelhetetlenül kicsi, nem beszélve a sugárzásokról. Tehát időben és térben ugyanannyira látunk el, nem a szélén helyezkedünk el ennek a képzeletbeli logaritmikus skálának, nem csak magunknál kisebb dolgokat ismerünk, vagy nem is csak magunknál nagyobbakat – de egyáltalán, láthatnánk-e másként? Nem lehetséges-e olyan létező, amely 10^{24} méretű, és amely ugyanúgy saját magát tehetné meg a világa logaritmikus skálájának középpontjává, amelyben a számunkra most elképzelhetetlenül nagy dolgokat látja az egyik végpontnak, ugyanakkor a számára szinte elképzelhetetlenül kicsi végpont valahol ott volna, ahol mi vagyunk? Az emberélet, a pillantás, a szívdobbanás ideje, egy ember szívének mérete már csak az elméleteiben, számításiban létező, betűkkel, számokkal jelzett, elvont fogalmak, amelyeket közvetlenül soha nem érzékelhet?

A felvetés persze értelmetlen, éppen annyira, mint kétirányú kommunikációs csatornát remélni egy hangyaboly vagy egy gombatelep és egy emberi lény között. Persze bizonyára akadnak, akik szívesen csevegnének a boly dolgozóival a munkanapok nehézségeiről, hehe. A kommunikáció formáját azonban jelenleg nem, vagy csak igen korlátozottan tudhatnánk elképzelni. És még mi akarunk idegen civilizációkkal kapcsolatot teremteni. Már a szomszédaimmal sincsen kapcsolatom. Amíg volt, addig sem voltam boldog tőle. Rudi is csak púp volt a hátamon. Az utóbbi években csak váratlanul bekopogott, és leült a konyhában. Azt sem tudom, miről beszélt, nagyjából mindent elengedtem a fülem mellett. A boltról, ami nyílt, aztán bezárt, aztán lelkesen arról, hogy Spar lesz a helyén, meg a szomszéd tömb aljában található kocsmáról és vendégeiről, a házkezelőségről, majd közös képviselőről, lakógyűlésről, arról, hogy megint eltömődött a szemétdobó. A szemétdobót már évek óta nem használjuk. Mióta Rudi nincs, nincs, aki újra meg újra kiragassza rá a cetlit, hogy ne dobj bele semmit. Megszaporodtak a bejárati ajtók mellett a műanyag zsákok, amelyek csak arra várnak, hogy a lakásból kilépő tulajdonos lefelé indulva magával vigye őket. Ahogy haladunk felfelé a lépcsőházban, egyre több a szeméztacskó, érthető, kinek van kedve a harmadikról csak úgy leszaladni a szeméttel, és kinek van kedve a tizedikről, jobb, ha az ember összeköti a valahová indulással, addig is ott rohad minden az ajtók előtt, aztán így megyünk a dolgunkra, szorongatva a héten felhalmozott, bűzölő hulladékunkat. Az ember nagy levegőt vesz a kukatároló előtt, fém-szálas, üvegezett ajtajú helyiség a földszinten, a kulcsot már érdemes előre kikészíteni, ne kelljen ott toporogni az üvegajtónál, mert a szag már ott is érezhető, különösen nyáron, ilyenkor, amikor a vaj egy perc alatt megolvad az asztalon. És bent mindig dögszagú meleg van, üvegházhatás, a lifttől balra meg a pincék nyílnak, pincék a föld fölött, a földszinten, a fűtés és vízcsövek labirintusa a plafonon, egy ilyen csőre kötötte föl magát a Rudi, az a marha, gondolom, elunta a sok üres beszédet, és elunta a lakását, ahol meg a felesége kötötte föl magát a fürdőszobában, jó évtizeddel korábban, az a csendes, otthonkás, visszeres lábú asszony, de lehet, hogy csak megundorodott magától. Sok mindent pletykáltak róla akkoriban, valahogy akkoriban igen, amikor a felesége meghalt, és az egész lakóközösséget egyenkint kihallgatták a ház aljában, akkor ott ácsorogva sok mindent hallottam, hirtelen előttem vannak az arcok,

kicsit rémültek, nagyon kíváncsiak, rajtuk a kötelező szörnyülködés, és akkor mondta nekem a földszinti Marika, a vörös hajú nő, aki most egy öreg orangutánra hasonlít, hogy a Rudival vigyázni kell. Gondolom, meglepetten nézhettem rá, erre odahajolt, és megsúgta a narancsszínűre festett szájával, hogy hát voltak itt a múltban furcsa dolgok, mármint nem a házban, hanem mindenki tudja, hogy a Rudi meg az akkori társa, akivel járőröztek, elkövettek furcsa dolgokat, bárkit megvertek, akire utasítást kaptak, de még azt is, akire nem, és ki tudja, melyik verés hogy végződött, ezekről soha senki egy szólt se szólt, és hogy volt egy ügy, amikor felkerestek egy embert a városban (ez alatt nem tudtam, hogy Újpestet vagy a belvárost érti-e), felkeresték és felkötötték a saját házának pincéjében, Horváth Imre, ha emlékszem rá, a tanácsnál dolgozott, a lakásügyön, emlékeztem rá, mind találkoztunk vele még a lakótelep építéskor a lakásigényléseknél, ha nem is vele, a nevével biztosan, az aláírásának minden papíron ott kellett lennie, és emlékszem arra is, amikor meghalt, még nem költözhattunk be, csak vártunk a lakásokra, hallottam a hírt az apósomtól, megrökönyödve ült a foteljában, azt mondogatta, hogy hát az Imre, hogy lehetett öngyilkos, és ahogy hallgattam Marikát, eszembe jutott ez a kép, összeállt, hogy erről a Horváth Imréről van szó, hogy dehogy lett az öngyilkos, mondta a Marika, dehogy lett, mindenki tudta, hogy felkereste aznap két rendőr. Nemigen hittem, amit mond, de azért én is láttam a Rudi tekintetében mindig valami végtelen egyszerűséget, valami állatit, ami nem kíváncsivá tett, inkább taszított, de annyit beszélt, és olyan biztonsággal közlekedett a világban, hogy jobbnak láttam jóban lenni vele, amennyire muszáj, és végül is mindig lenyűgözött, ha valaki úgy tudta élni az életét, mintha ezen a világon minden azért volna, hogy ő jól érezze magát, és elégedett legyen. A Rudi már nyugdíjban volt egy ideje, amikor a felesége meghalt, a rend őreinek akkoriban járt karkedvezmény, beállt hát munkásórnek, mert nem lehetett meg egyenruha nélkül. Pontosan itt laktak alattunk, és ki tudja, miért, a Rudi úgy gondolta, hogy én vagyok számára a megfelelő civil barát vagy ismerős, sok rendőr és belügyes dolgozó lakott itt, és mindegyik jól elvult magában, a maga cimboraival, és mindegyik büszke volt, ha talált valakit, aki nem tartozott a belügyes körökhöz, legalábbis ami a foglalkozását illeti, én a feleségem révén félig oda tartoztam, de mégis külsős voltam, méghozzá egyetemi ember, ami ébresztett bennük valamiféle furcsa tiszteletet, ahogy az apósomban is, kicsit kétkedő, kicsit bizonytalan dolog, de mégis a tisztelethez van a legtöbb köze, nem olyan tisztelet, amit a feljebbvalóik iránt éreznek, inkább az ismeretlen felé érzett tisztelet lehetett ez, ködös érzések, csak utólag tisztul egy kicsit, akkoriban nem gondoltam erre, csak az elkapott pillantásaik, a köszönéseik üzentek valamit róla, meg a Rudi szinte állandó jelenléte, eleinte csak a lépcsőházban, amikor nem működött a lift, és gyalog jöttem fel, a másodikon rendszerint elélem toppant, mintha mindig ott állt volna az ajtó mögött, és azt várta volna, hogy valaki felfelé jöjjön a lépcsőn. Az ajtó éppen a lépcsővel szemben van, a liftet is látni a kémlelőn, az én ajtóm ugyanígy, egy emelettel feljebb, a szemétdobó nyílása mellett, és amikor a másodikon jártam, gyakran még meg is próbáltam begyorsítani, nehogy elkapjon, de esélyem sem volt, biztosra vettem, hogy ott áll a kukucskáló mögött egész délután. Kilépett, a háta mögött csörgette a kulcsát, és feltett valami kérdést, hogy s mint, hazafelé, az egyetemről-e, szóval csupa mérhetetlenül fölösleges kérdés, amire nem érdemes felelni, vagy éppenséggel figyelmeztetett valamire, amit már tudtam, például, hogy nem működik a lift, elmondta, hogy intézkedett, bent

járt a házkezelősegen, ott mit ígérték, mikorra lesz kész, hogy a szemétdobó eltömődött, megkért, nézzem meg, megvan-e a cetli a mi szintünkön is, mert ő minden ledobónyílásra kitette, ilyesmik. Bólogattam, válaszolgattam, és mivel olyan sok évig játszottuk ezt, egy idő után én is úgy éreztem, közeli ismerősök vagyunk. Egyszer, talán csak egyetlenegyszer a felesége is feljött hozzánk, tojást kért kölcsön, a feleségem adott neki, úgy mondta, adtam tojást a Rudi szegény feleségének, kérdeztem, ugyan miért szegény, mire a feleségem szinte rám förmedt, hogy hát nem igaz, hogy ennyit sem veszek észre, a Rudi veri azt az asszonyt, ha nem is mindennap, ha nem is mindig keményen, de terrorizálja, és hát, ő szokott vele találkozni a boltban, mindig van a kosárában egy kis üveges vodka, pedig a Rudi csak bort iszik, az is ott van persze a kosárban, Kövidinka meg a többi olcsóféle, és a Rudi a kocsmában is iszik, otthonra szinte csak megszokásból vitet bort, de a vodka az asszonyé, onnan is lehet tudni, hogy nem is a bevásárlószatyorba teszi, hanem a válltáskájába, szegény asszony, mondogatta a feleségem, mire megkérdeztem, miért nem válik el, mire a feleségem még dühösebb lett, forgatta a szemét, de csak annyit mondott, nem olyan egyszerű az. És hogy ne legyek már ilyen érzéketlen.

Talán ő is el akart volna válni. Valamikor. Akkor, amikor az a karácsonyi kép készült. Én semmit sem tudtam a Fenák Zoliról, semmit sem tudtam arról, hogy találkoznak. A hülye Rudi mondta el sok-sok évvel később, az isten tudja már, miért. Ha a feleségemre gondolok, arra a képre gondolok. Nem látom minden részletét magam előtt, még a feleségem arcát sem, csak azt, ahogyan néz, néz kifelé a képből, hogy olyan meglepően, vagy hogy is mondjam, mellbevágóan távol van. ■ ■ ■

■ **Szeifert Natália** (1979) író. Legutóbbi könyve: *Örökpanoráma*, Kalligram, 2022.

Ariszteász aranyverse

A Vanról [Ἐστί] való ismeret Sztauroszt révén kerül most hozzátok.

Talán meghalljátok intő szavait.

- [1] Kinek nem lobogott szíve még égő áldozati oltárnál [θυσία],
ki nem látta még vízben miként ölelkezik a hullám,
kit nem ölelt még föld magába nyugvás közben,
mondható-e, hogy gondolata feléri az istenekét [θεός]?
- [2] Ti, akik azt tartjátok valónak, ami nincs,
és nemlétezőnek hiszitek a valót,
nem tudjátok-e, hogy fordítva szemléltek?
- [3] Azt hiszitek, rítusok és virágok és szentélyek elegendők a zavartalan lélekhez
[ἀταραξία]?
Azt hiszitek, a régi istenek, Talós, Velkha és Atana még majd válaszolnak
nektek?
Hogy papok [ἱερός] és szobrok [ἑόανον] és kövek bánatban majd enyhet
adnak?
- [4] Nem tudjátok, hogy a pusztaszem csak sötétet láthat.
- [5] Pedig ahogy Nap a fényét, úgy kaptátok tőle életetek egészét, egyszerű
kölcsonként.
- [6] Mindvégig az ő kertjében, az ő csillagai alatt feküsztek.
- [7] De vajon az aranyátlák nem fejtették ki hibátlanul mind a szent dolgokat [τα
Ἱερά] előttetek?
A mesterek és kivonultak [ἀναχωρητής] minden lehozott tudása is kevés már a
számotokra?
És vajon Műész, Theané, Hieroklész és mások
nem fogalmaztak eléggé világosan az élet elrendezéséről [ἱεραρχία]?
Vagy barbárok módjára csak a csodáikra volt szemetek?

- [8] Talán a hegyek ormain böjtölőknek visszhangja sem érte a barlangban imádókat.
- [9] De vajon a daimónok [δαίμων] által sem tett már éppen eleget értetek?
Mert ő terel általuk is,
és a szövők [μοῖρα] révén még őket is erősen kötve tartja.
Mi lenne hát veletek nélküle?
- [10] Még azt sem tudjátok, hogy nekik is sorsuk és végzetük van,
és nem tudjátok, hogy a hőroszok [ἥρωες] útjai is belőle indultak,
s vissza is csak őhöz vezethetnek.
- [11] Atyja és anyja mindenkinek, és ismeri minden történet végét.
- [12] Hiába mondták hát elegen, hogy minden mértékkel [κανόν] bír?
- [13] Talán új szavakra volna szükség az elkopottak helyett.
- [14] Ám ha még a tetraktüs [τετρακτύς] és más formák [εἶδος] sem nyilvánvaló
jelek számotokra?
Ha mind az egymásnak megfelelő alakzatok sokasága, mely titeket tart
és a világot adja, s bennetek mozdul sem gerjeszt már emlékezésre [ἀνάμνησις]?
- [15] Honnan is tudnátok, mi van a formákon túl,
ha még arányaik [ἀναλογία] sem bírnak számotokra jelentéssel.
Honnan is tudnátok egységről [μὺνᾱς], ha még a *négyet* sem ismeritek.
- [16] Nem látjátok a rendet [κόσμος], ezért a rendezőt sem szemlélik.
- [17] Így aztán neveken kezdtétek hívni a névtelent.
- [18] De még azt is elfelejtettétek, hogy Erósz [Ἔρως], philia [φιλία]
és agapé [ἀγάπη] közül melyik a legnemesebb.
- [19] És aranyból és elefántcsontból szobrokat emeltetek.
- [20] Így váltatok hát istentelenné [ἀσέβεια].
- [21] És most a kosztól nem látjátok az igazság [ἀλήθεια] és a megtisztulás
[κάθαρσις] lényegét.
- [22] A Léthéből kortyoltatok, s feledve vagytok ébren,
ám szomjátok [ἐνπάθεια] végül úrrá lesz rajtatok.
- [23] Mert ő bocsátott kételyt szívetekbe, hogy utána ismét bízhattok.
- [24] Mert ha nincs is bennetek szeretet [εὐσέβεια], ő mégis szeret titeket,
akik tőle és rendjétől elszakadtatok [διάβολον].
- [25] Kegyből visszakapaszkodtok majd fonalára,
s jutalmatok felvezetés [ἀναγωγή] lesz.
- [26] Mert csak annak édes a kegyelme, ki haragját félte már.

- [27] És akik ekképpen megfordultak [μετάνοια],
először vakokként hinni [πίστις] kezdenek,
majd beismerés által maguk is látni fognak,
és ő megmutatja nekik mindazt, amit mások nem láthatnak.
- [28] A helyes törekvés által a megérkezés [ἐντελέχεια] mézillatú boldogsága
[ευδαιμονία]
mellüket csordulásig tölti.
- [29] Ám e gyönyör [ἔκστασις] nem lehet emberé,
hiszen a legszebb jutalom csakis önála *van* [ἐστὶ].
- [30] Ő pedig a legtöbbet annak ad, aki tőle már semmit sem kíván.
- [31] Ez tehát a módja, hogy az Eggyel [Μονάς] ismét eggyé váljatok [ἑνωσις],
mindez pedig szükség [ἀνάγκη] okán lett, s mindez így, harmónia [αρμονία].
- [32] De csakis annak higgyetek, aki magáról semmit sem állít,
de állítja, hogy tudása nem az övé, hanem csakis az ősöké,
a régi istenek híveiként a tengert nem ismerőké,
a fák között és szent pusztákon [γῆ Ἱερὰ] háló és tűz által tisztult ősöké.
- [33] Csakis annak higgyetek, aki állítja, hogy nem ember, de nem is nem ember,
hogy nem daimón, de nem is nem daimón,
és hogy ezektől nem más, de nem is nem más.
Csakis ezeknek higgyetek.

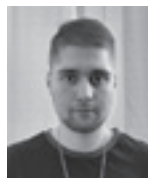
Így mondja Sztauros, aki ha megszólal, hangját az egész világon egyszerre hallani.

Talán így már emlékezni fogtok.

A szerző a Petőfi Irodalmi Múzeum Móricz Zsigmond-ösztöndíjasa.

Szijj Márton 1995-ben született Szombathelyen. Író, költő, vallástörténész. Jelenleg első verseskötetén dolgozik.

Műszak nappal

Műszak nappal

Halnak döggivel a faluban. Legutóbb Trau bácsi a kertben, a tulipánok közé zuhant. A szomszédok mindig mondták neki, már nem szabad, nem kell a virágoknak annyi víz. Pedig szép kilépő. Járőrözésnél néha megállok Trau bácsi háza előtt. Az ajtócsapódásra mindig odaszalad Vénusz, de hiába akarom megsimogatni, elhúzódik. Kidugja a fejét a kerítésen, nézi az Iskola utcát. Arra vitte Trau bácsit a hullaszállító.

A postást a parton találták meg. A halőr hívott hajnalban, baj van, most tényleg nagy baj van, aztán hadart összevissza Istenről. Egy órát vártam a hullaszállítóra. A halőr imádkozott mellettem. Mondta, hogy nekem is illene. Nem szoktam, de összetettem a kezem, a postás rendes ember volt, mindig előre köszönt a piacon, mosolyogva szorította meg a kezem. Sokat ivott. Néha bekopogott a házakba, egy felest akart, ha nem adtak, rázta a kerítést. A falusiak panaszkodtak a századosnak, nekem kellett beszélnem a postással. Nekem kell beszélnem mindenkivel, azt mondják, nyugodt hangom van. Hogy biztos jól olvasok esti mesét. Azt válaszolom mindig, nincs kinek. Ilyenkor nevetnek. A halőr azt mondta, rosszul vetek keresztet. Hogy balra kell kezdeni. Vetttem egyet balra is. Elköszönt, dolga van. Ad bibliát, ha kérek. Elutasítottam. Hívtam a századost, nem vette fel. A postást behúztam a kocsiba, vizenyős volt a bőre, azt éreztem, hogy bármelyik pillanatban átszúrhatom a húst, eljutok a csontig. A kocsi-ban benyomtam a rádiót. A postás szeretett zenét hallgatni.

Az ügyvéd felesége a tévé előtt halt meg. Rex felügyelőt néztek, kapart a torka, vizet kért. Mire az ügyvéd visszajött a konyhából, a felesége már nem élt. Ült a székben, feje előredöntve. Az ügyvéd kinyitott minden ablakot a házban, azt mondta, így könnyebben feljut a felesége lelke az égbe. A csillagok között megvár majd! Söröztünk a teraszon. A feleségéről mesélt, a gyerekkoráról, az első randikról. Hatvan felett is van élet,

nem igaz? A kapuban megszorította a kezem, azt mondta, talán nyit egy éttermet, legyenek állandó vendég. Az utca végén megfordultam, még mindig a ház előtt állt. Este felhívott a szomszédom, azt mondta, érzi, nemsokára megtörténik. Aztán azt, hogy én látom őket, én találkozok az összessel a végén. Visszakérdeztem, kell-e orvos, de nem válaszolt, a tekintetükre volt kíváncsi, látszott-e bennük fény. Nem láttam semmit, feleltem. Kis szünet. Megismételte, hogy érzi a végét. Átmentem hozzá, de nem nyitott ajtót. Bemásztam a kapun, láttam, ahogy a székből alszik a telefon mellett. Leültem az ablaka alá, megvártam, amíg feljön a nap.

A vadász a bokrok között feküdt. Jött az egész falu keresni, csatárlánc, zseblámpák. A fodrász találta meg, ott ni, kiabálta. Nyugodt arca volt, mint aki csak ejtőzik egyet, keze a hasán összekulcsolva, fején a sapkája. Tolakodtak, mindenki meg akarta nézni, az orvos lökdöste őket arrébb, ez nem cirkusz, a fenébe már. Ott volt a vadász felesége is. Oda került, ahova kellett, mondta. Együtt ebédeltek, a desszert után a vadász felállt, megpuszilta, aztán kiment az ajtón. A felesége tudta, ő érezte. De nem szólt, egy vadász tudja, mikor és hol. Azt mondta, hagyjuk itt. Ellenkeztem, ez nem így működik, el kell szállítani, meg kell vizsgálni. A falusiak erősködtek, ezt nem tehetem, nem választhatom el a vadászt az erdőtől. A hullaszállító vállat vont. Mindenki engem nézett. Végül ott helyben temették el. Megdicsértek, derék ember vagyok, ennek így kellett lennie. A földelés után megkerestem az orvost, mostanában sokat fáj a fejem. Megveregette a vállam, arról panaszkodott, nem emlékszik az álmaira. Hogy régen mindig felírta őket a naplójába, de hetek óta semmi. Elköszönésnél hozzátette, napi négy liter víz, este Algopyrin.

A nagyszünetben esett össze Rónay tanár úr. Nem hívtak mentőt, körbeállták, imádkoztak. Az iskolaigazgató lehajolt hozzá, csukott szemmel mormogott valamit. A hideg levegő eltűnt a teremből, a villany felkapcsolódott, segítette a túlvilágra. Legálábbis így mesélte a portás. Adott cigit, azt mondta Belgiumból van, a fia hozta. A fia Belgiumban él. Jó neki ott, nem szenved hiányt semmiben. Megkérdezte, hova költöznék. Megvontam a vállam. Megkérdeztem, milyen ember volt Rónay. Erre ő vonta meg a vállát. Olyan csálé. Aznap elmentem futni. Azt képzeltem, üldöznek, kezükben fejsze és balta. Sprinteltem, beszorult a levegőm, de nem álltam meg, még gyorsítottam is. A földön tértem magamhoz. Sajgott a fejem, számban a futópálya forgácsa. Nem látott senki, lenyújtottam a vádlim, bicegve mentem haza.

A fodrász kocsija szilánkosra tört, az üveg elvágta a nyakát. Az orvos asszisztense elhányta magát. Jól vagyok, mondta, szétkenete a csizmájával. Az orvos a fradi meccsről beszélt, hogy rakott ötezet, hogy elbukta mind. A fodrász szája mozgott. Közelebb hajoltam, jól láthatóan tátogott. Megráztam a vállát. Mit csinál, kérdezte az orvos. Az már nem kel fel. Az asszisztens nevetett, talán azt hitte, nekem is az első napom. Fél szemmel mindig a fodrászt néztem, többet nem mozgott a szája. Egy órát vártunk a hullaszállítóra. Megcsalt a kurva, mondta, amikor megjött. Az orvos köpött egyet, legközelebb be se engedem, ha jön a torokfájásával. A hullaszállító is megkínálták cigivel, nézték a füstöt. Eltűnik minden, mondta az orvos. Eltűnődtek a dolgon. Este Sára elhívott kávézni. Most vált, emlékszik, mennyit nézegettem annak idején a tesiórakon. A szülés óta hízott, vastag lett a karja, széles a csípője. A férjéről mesélt, a válásról, sze-

rencse, hogy az ügyvéd régen a pasija volt, mondta. A Cápá Presszóban a megszokott arcok, vigyorogva néztek ránk, a kocsmáros tíz percenként megkérdezte, kérünk-e valamit. Sára a munkám után érdeklődött. Témát váltottam, nem szoktam a munkáról beszélni. Szürcsölve itta a kávé, a kocsmáros Sinatrát nyomott be a rádió. Nem akarok inkább hétköznapi életet, kérdezte Sára. Az milyen, kérdeztem vissza. Ülsz az irodában nyolc órát, aztán hazamész meccset nézni, hétvégén áthívod a haverokat. A kocsmáros az asztalhoz lépett, ha akartok, hátramehettek a raktárba, hangszigetelt. Sört rakott Sára elé, a ház ajándéka, mondta. Ültünk, hallgattuk a zenét.

Citrom összeesett a kocsmában. Felemelte a kezét, köszönt a dörmögő hangján, leemelte a sapkáját, aztán eldőlt. A kocsmáros odaszaladt, próbálta újraéleszteni, de csak a tévében látta, hogy kell. A többiek csak nézték. Nem ehhez vagyunk szokva, mit csináljunk, a kocsmáros odaugrott, azt hittük, ő tudja, hogyan kell. Az orvos asszisztense jött ki, azt mondta, a doktor úr szabadságon. Tetszett neki Citrom órája. Ő is ilyet akart, de nem talált sehol. Talán szól a Citrom feleségének, talán előrébb veszik a várólistán. A vendégek levették a sapkájukat, a kocsmáros ingyen kört adott Citrom emlékére. Megbeszélték, hogy átmennek együtt a templomba gyertyát gyújtani, de hiába hívták az atyát, nem vette fel a telefont. Kártyáztunk, kétszer győztem. Könnyű kiolvasni a szemükből a dolgot. A pénzt végül felajánlották Citrom feleségének. Nem bíztak egymásban, én vettem el a pénzt. Indulás előtt bementem a raktárba. Ültem a sarokban, szorítottam a kezem. Néztem a kidagadó ereket, a végén már nyögdecselve szorítottam. A kocsmárosnak van egy szakadt szalmazsákja, megengedte, hogy beleülsek néhányszor. Citrom felesége nevetett. Pedig már aggódott, hogy megint hazajön. Elővette a telefont, írt valakinek, észre sem vette, hogy ott vagyok. A pénzt leraktam az asztalra.

A kádban ültem, amikor csörgött a telefon. Pár pillanatig még folytattam a forró vizet. Komótosan öltöztem fel, kihúztam a dugót, talán majd máskor. Gyalog mentem, nem hívtak messzire. Az ajtóban a szomszédok, leemelték a kalapjukat, a szőnyegen a százasos állt csípőre tett kézzel, amikor meglátott, széttárta a karját. Az orvos asszisztense a sarokban ült, meredt maga elé. Beléptem a fürdőszobába, becsuktam az ajtót. Nézetem a zöld csempét, félretoltam a tükröt, a borotvából hiányzott a penge. A kád szélére ültem, belenyúltam a vörös vízbe. Már kihűlt az orvos vize. ■ ■ ■

Ocsenás Péter Bence (2001, Budapest) az ELTE BTK esztétika mesterszakos hallgatója, prózaírással és kulturális újságírással foglalkozik, tudósításai és kritikái a Prae oldalán jelennek meg, a FISZ tagja. Novelláit többek között a Tiszatáj, a Látó, a Helikon és a Székelyföld közölte.

A háttérzajból

(részletek)

*Az Abaligeti-barlangban fölfedeztünk egy mellékágat.
Laposkúszásban lehetett csak menni, mert nem volt
harminc vagy negyven centiméternél magasabb.
Laposkúszásban mentünk, és észrevettem,
hogy a patakocska, ami alattunk folyt,
színesedni, barnásodni kezd. A Galbina-kitörés fölött
atléta-rövidgatyában éjszakázom. A föld alól kitörő folyó
hamar lehűti az erdőt. Ez volt az utolsó közös pont.
Eltévedt társainkat várom. Avarral tömöm a ruhámat,
és a bükkfa tenyeresen szétterülő ágaival takarózom.
Az eltévedteket megtaláljuk,
de a folyó nevét, hiába kérdezem százszor,
nem tudom megjegyezni. Napokkal később
– biciklitúra Vácról Csíksomlyóra és vissza –
már sötétedés előtt lefekszem.
Valaki a folyó nevét kérdezi.
Kérdezd meg Sebit, mondja Gábor, mindenkori
és mindenhova túravezetőm. Félálomból
bukott felszínre
a rejtőzködő folyó, Galbina – mondom,
gyerekek, tűnés, itt valami szarság van.
Nem, be vagy szarva, Béla.
Mire kiértünk a barlang főágába,
már nyakig ért a víz. Ha nem jövünk ki,
ottmaradtunk volna.*

Megtelt vízzel a bűvárruhád, nem bírál felállni.
A barátaid a lábadnál fogva ráztak, ömlött
a ruhád nyakán a víz. Ezt meglátta
az anyád barátnője,
és szaladt le a hegyről, hogy meghaltál.
Amikor erről beszéltél, nem tűnt fel,
pedig meg kellett volna kérdeznem,
hogymit keresett ott az anyád barátnője,
a barlang szájánál,
hogymég van-e,
ahogymeg az angol mondja,
kis halálok vezetnek
az örömmön át
a halálba,
és készséges kezek segítenek
az első barlangtól kezdve
ki és be és végig,
ahogymeg a *John Anderson, szívem, John* című,
kézirataid között talált Robert Burns versben írod,
melyet angolul másoltál le,
de nem egészen,
hogymeg mi maradt félbe,
vagy mi teljesedett félbe,
John Anderson, my jo, John,
When we were first acquaint,
Hajad olyan volt, akár a holló,
...
We clamb.

Makáry Sebestyén (1992, Budapest) költő, irodalomtanár. Az ELTE magyar-történelem szakán diplomázott, a Szerdai Szalon irodalmi alkotókör tagja volt. Szabadidejében a Dunát, az erdőt, a hegyeket járja. Első verseskötete, a *Delta* 2021 tavaszán jelent meg a FISz gondozásában.

Vulkán vagyok

Vulkán vagyok

Mi lenne, ha megbarátkoznál a gondolattal, hogy nem lehet gyereked, kérdezi egy másik barátnőm. Ági pszichiáter, húszévesen volt utoljára komoly kapcsolata. Úgy talán nem lenne olyan rémisztő ez az egész, folytatja.

Ági rendszerint szenved a magánytól. De közben mindig rossz férfiakkal kezd. Múltkor is összejött egy zenésszel, aki rendszerint három órát késett, morzsás volt a lerobbant Suzukija, és az anyjának volt hozzá kulcsa. Most kérdezzem meg tőle, hogy figyelj, Ági, és mi lenne, ha te barátkoznál meg a gondolattal, hogy magányosan fogsz meghalni? Mielőtt a férjemet megismertem, én is nagyon magányos voltam, és én is mindig rossz férfiakkal kezdtem. Akkor is mindent megtettem, sokáig mégsem találkoztam azzal, akivel kellett volna. A siker akkor sem volt arányos a befektetett munkával. Most, hogy a férjemmel régóta együtt vagyunk, azt gondolom, hogy Ági és a többi magányos nő, akik rossz férfiakkal kezdenek, még nem tettek meg eleget. Amint megkapom, amit szeretnék, kissé dölőfős leszek, és szinte képtelen az együttélésre.

Ági, ez nekem nem segít, mondom, kapar a torkom, és mindjárt elsírom magam. Olyan nincs, hogy nekem nem lesz gyerekem. Belekortyolok az előttem álló fröccsbe. Másfél év után most iszom először alkoholt, Ági tanácsára. Kicsit neheztelek rá, mi van, ha ezzel most szétroncsolom a bennem esetleg mégis megtelepedő életet. Azt mondta, ne böjtöljek előre, persze jó, hogy odafigyelek, és hogy nem iszom sokat, de néha egy-egy fröccs belefér.

Ági nem érti, hogy ez nekem nem döntés kérdése. Én nem eldöntöttem, hogy anya leszek. Én mindig is anya voltam. Nem töprengtem, nem vacilláltam, nem mérlegeltem. A gyermekeim mindig is itt voltak körülöttem. Itt voltak bennem. Én nem azt várom, hogy anyává váljak, hanem hogy találkozzak a gyerekeimmel. És minél később találkozhatnak velük, annál jobban vágyom rájuk. Ha megbarátkoznák a gondolattal, hogy nem lesz gyerekem, akkor nem egy nő lennék, akinek nincs gyereke, hanem egy nő, aki elveszítette a jövődöbeli gyerekeit.

Csak nem szeretném, ha teljesen rámennél erre, mondja Ági, és megsimítja a vállamat. Hazafelé a buszon kissé megbékélek magamban Ágival. Azt látja, hogy már másfél éve minden hónapom erről szól. Minden napom erről szól. Hogy a „hogy vagy” kérdésre menetrendszerűen a ciklusomról és a kipróbált módszerekről beszélek. Kívülről ez aggasztónak tűnhet. Talán elvesztem számára, egy nő lettem, aki megveszekedett módon gyereket akar.

Megnyitom a menstruációs applikációm, persze fejből tudom, hogy hol tartok. Az ovuláció lehetséges időpontjait virágok jelzik, már a virágokon túl vagyunk majdnem két héttel, mindjárt megjön. Átváltok a naptáramra, visszanézem, Ágival mikor találkoztam utoljára, majdnem négy hete, megnézem a menstruációs applikációban, akkor is éppen a menzesz előtt álltam. Az azt megelőző találkozásunkkor is. Talán Ági ezért lát ilyen elkeseredettnek? Ez a pár nap a legszörnyűbb, a progeszteron- és az ösztrogénszintem bezuhan, érzem, hogy meg fog jönni, de még reménykedem, hátha mégsem a menstruációt érzem, ilyenkor egyébként is kivagyok, felfúvódom, megy a hasam, a hangulatom ingadozik. Ennél még a menstruáció pár napja is jobb, még ha első nap teljesen ki vagyok is ütve, a túlélésre megyek, de van valami felszabadító benne. Legalább olyankor már biztosan tudom, hogy megint nem sikerült, legalább nincs ez a bizonytalanság, ez a folyamatos önmonitorozás, azt érzem?, mit érzek?, van valami?, viselkedjek úgy, mintha babát várnék?, hanem tudom, hogy nincs semmi, hogy megjött, a menzeszem megjött, de más nem jött meg, ő még nem jött meg, legalább jön egy új ciklus, átkapcsolok magamban, már nem ovuláció + 13 van, hanem a menzesz első napjai, újra lehet várni a virágokat, már csak egy hét, és lehet menni cikluskövetésre, és lehet pisilni az ovulációs tesztekre, elhessegetem az előző ciklust, ezt a borzalmas ciklust, ami nem volt semmire se jó, pedig most két tüszőm is ért egyszerre, egy jobboldalt és egy baloldalt, szép, kövér tüszők lettek, és éppen jókor volt az újabb inszemináció, hétvége volt, nem siettünk sehová, talán ikrek lesznek, gondoltam, még mérlegettem is, hogy vajon hogy bírunk majd ikrekkel, de persze nem lesz semmi belőle, elpazaroltunk két gyönyörű petesejtet, mentek az enyészetbe, elköltöttünk száz-ezer forintot, de ilyenkor erre nem gondolok, hanem újra nagy levegőt veszek, és számolom az új kört.

Találkozunk két hét múlva, írom Áginak, akkor épp ovulálok, hidd el, sokkal jobb fej leszek.

Hazaérek, a férjem a tükör előtt áll. A borostája már nem is borosta. Simítgatja. Tépegeti. Nem nyírom le, fordul felém. Napok óta kérem, hogy nyírja le, csapzott, elhanyagolt. Nem akarom lenyírni. Addig nem nyírom le, amíg nem lesz gyerekünk. És ha sose lesz? Akkor szakállas maradok. De te nem vagy az a szakállas típus. Nem. De gyerektelen típus sem. Ráhagyom, bemegyek a konyhába, és töltök egy pohár vizet. Úgyis megunja majd. És úgyis sikerül mindjárt.

Ott van a harmadik polcon, mondom, de Ági egy polccal fölényúl, harmadik, ismétlem, kissé ingerülten, Ági mélyebbre nyúl a polcon, de nem találja a sajtot. Alatta, Ági megfordul, értetlenül néz, de hát az a második. Harmadik, mondom, felülről a harmadik. Felülről? Mióta számolod felülről a polcokat? Megrémülök, az agyam teljesen megfordult? Sokszor a szavak is nehezen jutnak az eszembe, papucs, függöny, pelenka, kukorica helyett krumplit mon-

dok, a mondataim közben másodpercekig őzők, mire rábukkanok az általam keresett kifejezésre. Látom, amire gondolok, a szó körvonalát is érzékelem, mégsem találok a hangalakot, más hangalakok tolulnak fel, azokat ki is mondom, és van, hogy nem is érzékelem, hogy az a hangalak egy másik tárgyat jelöl, nem azt, amire én gondolok. Megbutultam? Meg kell butulnom, hogy jó anya legyek? A neveket is keverem. A férjemet rendszeresen Jakabnak szólítom. A memóriám gyatra, mintha mindent kitöröltek volna az emlékezetemből. Talán azért, hogy Jakabbal tanuljam meg újra a világot?

Ági közben felvágja a sajtot, délután van, kicsit borozunk, miközben Jakab az egyik fiókos szekrénynél matat. Tegnap óta mindent kipakol. Olyan furcsa az agyam, mondom neki. Azt mondja, valamit érzékel ebből, mintha tompább lennék. Rosszulesik, de hozzáteszi, hogy mintha finomabb is, mármint nem intellektuális értelemben, hanem hogy lágyabb lettem. Örülök a lágyságnak, de mintha nagy ára volna. Jakab felhúzza magát, nekitámaszkodik a fióknak, és a súlyával betolja véletlenül. Becsípi a kezét, sír. Felpattanok, felemelem és puszilgatom. Leguggolok vele, és finoman leteszem a földre, még picit simogatom, pár másodperc múlva újra belemerül a pakolászásba. Feltápáskodom, úgy fáj még mindig a bal térdem, panaszodom Áginak. Mindig bal kézben fogom Jakabot, biztos mert jobbkezes vagyok, és így tudok jobban tenni-venni. Ági kicsit hunyorítva néz, sandán mosolyog, ezt az arckifejezést akkor veszi fel, ha valami meglepőt és okosat készül mondani. Te tudtad, hogy a balkezesek nagy része is baloldalt fogja a babáját? Meglepődöm. Mert tudod, az első időszakban a jobb agyfélteke aktív szülőként, a kisbaba is totál jobb agyféltekés, tele érzelemmel, és a szülő is jobb agyféltekével érzékeli, ami történik. Nuku intellektus vagy ráció, hanem ezt az érzelmi kis kazánt kell a szülőnek szabályoznia. És bal oldalon, bal szemmel, bal kézzel érzékeli a babát, és ezt az információt a jobb agyfélteke dolgozza fel. Csodálkozva, de egyetértéssel bólogatok, ennek van értelme. Lenyűgöz, de talán a bal agyféltekémet nyűgözi le, statisztikák, összefüggések valamiről, aminek nincs köze a statisztikákhoz és az összefüggésekhez. Nem is tudom Jakabot hosszan a jobb kezemben tartani. Egyszerűen a balba illik, az vonzza. De az agyam vajon mitől tompult el, kérdezem. Lehet, egyszerűen nem alszom eleget, és nem is ér annyi intellektuális kihívás, valljuk be. Bár néha megterhelő intellektuális feladatnak érzem, amikor el kell döntenem, hogy melyik etetőszéket vegyem Jakabnak, vagy hogy a popsiján látott piros foltok vajon milyen borzalmas kórt jeleznek elő. Vagy egyszerűen ahol most vagy, az a szavak előtti világ, mondja Ági. Nem az agy világa. Lehet, mondom. Ezt az egy deci bort is megérezem, nem nagyon tudok válaszolni. Felálllok, kimegyek a hűtőhöz, hogy vágjak még egy kis sajtot, Jakab követ, a lábamba csimpaszkodik. Így minden annyira fárasztó. Folyamatosan tapad, ragad, fog, húz, taszít, mintha egy pók hálójába ragadt légy lennék. Ilyenkor rám tör a szeparációs szorongás fordítottja; már sose leszek egyedül, ez a gyerek mindig kapaszkodni fog belém. Ságno-rozs sóicárapezs. Tessék, kérdezi Ági, észre se vettem, hogy utánam jött. Ságno-rozs sóicárapezs, a szeparációs szorongás fordítottja. Ági furán néz rám, aztán az ajtófélfának dőlve nagyot kortyol a borból. Egy tányért akarok kivenni, de nem érem el, mert Jakab úgy kapaszkodik belém. Egy picit engedj már el, morgok. Áginak háttal állok, de érzem a rosszalló tekintetét a hátamon. Feláll, lebontja Jakab kezét a lábamról, felveszi, és elindul vele a lakásban, két másodperc után hallom, ahogy Jakab kacag. Ha Ágival találkozom, mindig kicsit jobban és kicsit rosszabbul érzem magam. Minden világosabb lesz, de valahogy el is szégyellem magam, mintha nem tudnék kellő puhasággal odafordulni a világhoz. Egy-

szet elküldött egy jobb agyféltekés rajztanfolyamra, el se mondtam neki, hogy a tanár hazaküldött. Egyszerűen nem értettem, hogy mit akar. Hogy azt rajzoljam, amit látok, és ne azt, amit gondolok. Ági gyönyörű és nagyon okos, persze mindig féltékeny voltam rá. De mintha kezdene megkopni. Mintha felülkerekedtem volna rajta, nem is felülkerekedtem, csak meghaladtam, de ez se jó kifejezés. Én haladok, ő áll, még mindig briliáns, és nem is igaz, hogy áll, mert állandóan fejlődik, de mégis, be van ragadva, és már a gyönyörűséget is máshogy látom. Magamat is gyönyörűnek tudom látni.

Ági visszajön Jakabbal, leteszi a földre. A bal kezemben tartottam, mondja. Olyan jó lenne, ha én is kicsit belebutulnék a világba, teszi hozzá. Nem is mondtam, folytatja, hogy a múltkor azt álmodtam, hogy rám hagyta Jakabot, én vigyáztam rá, megpróbáltam megszoptatni, de vér folyt a mellemből. Könnyes a szeme. Odalépek hozzá, megölelem. Ágival ritkán ölelkezünk, kicsit vonakodva fogadja a közeledésemet, csontos a teste, szőkésbarna, hosszú haja illatos. Hamar kiszabadul, megigazítja a ruháját.

Másnap felmegyek anyámhoz. Még mindig a terhesfarmer van rajtam. Azt kérem, hogy paradicsomos káposzta legyen az ebéd, fasírttal. Amikor menstruálok, menzakájára vágyom. Nézek ki a fejemből a konyhaasztalnál. Apró konyha, régi, nagypolgári lakás, a konyhát a cselédeknek tervezték. Mogyoróért nyúlok, kiköpöm, avas. Hogy nézel ki, kislányom, sajnálkozik anyám. Menstruálok, mondom. Ő nem reagál. Menstruálok, mondom újra. Megáll a kezében a fakanál. Édes kicsi lányom. Leütögeti a fakanalat, a deszkára teszi, és a lábast befedi. Odajön, megsimítja a hajamat. A hasára hajtom a fejemet. Átkarolom a derekát. Érzem, ahogy nedvesedik a szemem. Lefolyik egy könnycsepp, be a számba, sós. A mellkasom ég. Belefúrom az arcom anyám hasába. A tarkóm bizsereg, felkúszik az érzés a fejem búbjáig. Zokogok. A tűzhelyen forr a káposzta, a fedő csattogva billeg a tetején. Felnézek anyámra, elengedem, odalép a tűzhelyhez, lejjebb tekeri a lángot, kavargatja a káposztát. Pedig mindent jól csináltam. És annyira hittem benne. Azt gondoltam, hogy valamelyik sikerülni fog. Hogy ezekben a hónapokban sikerülni fog. Tényleg hittem benne. Az egész testemmel hittem benne. Hogy csak ez kell, hogy az orvos feljuttassa. De valamit elrontottam, miközben ezt mondom, kirobban a takony az orromból. Anyám újra odalép hozzám, és megtörli az orromat, az arcomat. Valamit rosszul csinálok. Ez a szaros test, ez a szaros méh, ez valamit elszart. Szar az egész testem. Anyám ingatja a fejét, benéz a sütőbe, visszacsukja. A fejjel van a baj, mutat anyám a saját halántékára. Hogy ilyeneket gondolsz. A fejemmel is baj van, szerintem is. Lehet, hogy tényleg lelki oka van. Igaza van mindenkinek, lelki oka van. El van akadva a lelkemben valami. Lehet, hogy valami transzgenerációs szar. Anyám lekapcsolja a gázt, és a hátsó rózsára húzza a lábast. Lehajol, kiveszi a tepsit, rajta a barnára sült fasírtdarabokkal. Transzgenerációs szar az anyád picsája, fordul hozzám. Telebeszéli a fejedet ezekkel. Minden baromságot elhiszel, ez a te bajod. Nincsen veled semmi baj. Egy ügyes, okos lány vagy. Menj el egy másik orvoshoz. Menj el a lombikosokhoz. Ők aztán majd megcsinálják neked azt a gyereket. Vagy ne menj, csak csináljátok tovább, aztán összejön. Ennyi az egész. Nem kell túlgondolni.

A káposzta cukros lett, a fasírt száraz, lehet, anyámnak is van valami baja. Marci jön, kérdezem. Az öcsédnek mindig jobb dolga van, mint az anyjával foglalkozni, mondja. Figyelj, anyu, fordulok hozzá, mondd már el, én hogyan fogantam. Anyám egy pilla-

natra megdermed. Mindig csak így mondtátok, hogy apa olyan lelkesen udvarolt, hogy abból gyerek lett. De csak most gondoltam bele, hogy ezzel nem mondtok semmit. Most mondjam el, hogyan izéltünk, kérdezi anyám vigyorogva. Jaj, ne! De mik voltak a körülmények? Elhatároztátok, hogy gyereketek lesz? Hány hónapig próbálkoztatok? Hogyan próbálkoztatok? Már szerelmesek voltatok? Kicsi lányom, nem biztos, hogy ezt firtatni kell. Anyu, harmincöt vagyok, mondd már el. Figyelj ide, én akkor nem az apádba voltam szerelmes. Egy másik fiúba, aki disszidált, se szó, se beszéd. Apád meg már régóta udvarolt. Amikor mi együtt voltunk, nem figyeltünk, aztán teltek a hetek, és föltűnt, hogy nem jön a havibaj. Aztán összeházasodtunk, már nagy hassal. Nagyanyádék meg fogták magukat, kiköltöztek innen, és azt mondták, hogy ezt a gyereket ne az utcán neveljük fel, mert apád akkor még itt lakott, itthon, én meg egy társbérletben. Nekik meg volt egy nyaralójuk Hűvösvölgyben, szerintem örültek is, hogy oda kiköltözhettek. Na, így. Hümmögök. És az öcsém? Az öcsédet már nagyon akaruk, mert hogy neked kell a testvér. Ne legyél már olyan egyedül. Megint hamar teherbe estem, de az elment. Mi? Hát elvetéltem. Azt értem, de ezt még sose mondtad. Minek beszélni róla? Szünetet tart, majd folytatja. Az orvos azt mondta, inkább ne is akarjak már gyereket. De aztán az öcséd váratlanul kopogtatott. Anyu, ne így mondd már, ezt nem lehet érteni. Hát apáddal akkor már nem voltunk olyan jóban, ha érted, mire gondolok. Aztán mégis sikerült.

Ledőlök a kisházban, még itt van pár gimnáziumi és egyetemi jegyzetem, egy-két Kispál- és Mátrix-poszter a falon. A plafont nézem, már kívülről tudom a rücsköket. Besüt a nap az ablakon, a függönyön éppen úgy szűrődik át a fény, hogy a plafonon egy világos, mozgó folt jelenik meg. Mindig figyeltem, milyen alakot látok a foltban. A szellő lassan, de folyamatosan táncoltatja a fényfoltot. Ott a feje, ott a kis teste, mo-corog, ide és oda, vagy egy percig látom őt a plafonon. Szétszúszik, már csak egy folt, egy fénynyaláb. A telefonomon rákeresek arra, hogy lombik. Lombikprogram. IVF. In vitro fertilizáció. A görög ambiksz szóból ered. Olyan csésze, aminek kifelé hajlik a széle. Al-ambiq. A megtermékenyítés testen kívüli. Asszisztált reprodukció. Érvek és ellenérvek. Sokaknak ezért nem sikerül. Nem bírok semmire se rákattintani. Csak az előnézeteket olvasom. Nem akarok még közelebb lépni. Nem akarok még többet megtudni. Persze, valamit tudok róla. Nagyjából tudom, mi az. De képtelen vagyok úgy olvasni róla, mint aki lombikra készül. Lombikbaba. Lombikgyerek. Lombikban összekotyvasztott gyerek. Taszít. Nehezen gondolok erre. Azok a gyerekek nem ren-desen lettek. Azokat csinálták. Azok a gyerekek nem is lennének. Vagy azok a gyere-kek akarnak lenni, csak segíteni kell nekik.

Attól tartok, hogy terhes vagyok. Az lep meg, hogy Ági ezt a barátnőnk előtt mondja. Ők már rég nem látták egymást. Pár éve összevesztek valamin, sze-rintem már ők sem emlékeznek arra, hogy min, és azóta mindig külön talál-koztam velük. Nekem is jó volt így. Annyira mások, hogy mindig azt hívtam, akire éppen szükségem volt. Mi, mered ki a barátnőnk szeme. Én azért sem csodálkozom, mert nem hiszek a becsúszott babákban. Nem csúsznak be. Azokról a babákról igen-is mindenki tudja, hogy össze fognak jönni, vagy hogy összejöhhetnek. Véletlenül; ma-gam sem értem; valahogy; ki gondolta volna. Baromság. Kristóf tudja, kérdezem. Ági a fejét rázza. Éppen szakítottunk, amikor. Elröhögöm magam. Ne haragudj. Csak vic-

ces. Meg én már ezt nem tudom követni. De amúgy meg sejtettem. Mit? Hogy itt köttök ki, mondom Áginak. Lehetnék persze empatikusabb. Úgy tűnik, még mindig irigy vagyok azokra, akiknek csak úgy összejön. Ráadásul véletlenül. Becsúszik. Csak úgy. Nem is terveztem. Sőt, még félek is tőle, hogy terhes vagyok. Mondjuk, Ági szerintem nem is terhes, csak tart tőle. És örülnél, ha terhes lennél, kérdezi a barátnőnk. Ági fintorog. Felhúzza lassan a vállát. Leül Jakabhoz és Franciskához kisautót tologatni. Kristóftól nem akarnék gyereket. Totál nárcisztikus. De ugye már harmincnyolc vagyok. Jakab elveszi Franciska babáját, Franciska sírva a barátnőnkhez szalad. Jakab, ez a baba Franciskáé, Franciska játszik a babával. Most add vissza Franciskának. Gyere, itt a baba, adjuk oda Franciskának. Jakab sajnálja, ő még kisebb nálad, nem mindig tudja, hogy mivel okoz neked rosszat, mondom. Csipog Ági telefonja, felpattan, kiveszi a teafiltert a bögréből. Hozott szemvidítófű-teát Jakabnak, kezdődő kötőhártya-gyulladás, kicsit piros a szeme. Áginak is gyakran van. Felveszi Jakabot az ölébe, és gyengéden borogatja a szemét. Jakab hagyja, nyugodt. Ági leteszi Jakabot, aki neki-iramodik. Fut hozzám, vissza Ágihoz, hozzám, vissza Ágihoz. A kanapéhoz megy, egy kilógó párnába kapaszkodik, a párna lecsúszik a kanapéről, Jakab hátraesik. Én csak legyintek, látom, jól van. Sokszor kapaszkodik olyan dolgokba, amelyek nem stabilak. De ő még nem tudja megkülönböztetni, mi stabil, és mi nem. Azért durva lenne, ha terhes lennél, mondom Áginak. De jó is lenne. Jó anya lennél. Elmosolyodik, kicsit mintha könnybe lábadna a szeme. De az életem egyelőre nagyon másról szól, mondja. Úgyis lenne időd ráhangolódni, mondom. Ahogy nő a gyerek, úgy csinál magának teret. Ági félszegen bólogat, biztos igazam van, mondja. Figyelj, Ági, Jakabnak még most sincs teljesen helye az életünkben, de ő helyet követel magának. Azt a helyet úgyis meg fogod teremteni, mert meg kell teremteni. Nézz az asztalra! Látsz valamit? Nem, vagyis nem sok mindent. Legfeljebb az asztal közepén. Az életünk és a tárgyaink így húzódnak menedékbe, ahogy Jakab nő, és egyre több mindent elér. Egyszerűen helyet kellett neki adni. Vagyis úgy kellett alakítani a mi életünket, hogy az az övé is legyen. És akárhogy készülsz, ezt csak akkor tudod megtenni, amikor ő megszületik, nő, és egyre többet követel. A dolgok meg, mint valami mágikus világban, felhúzódnak, zsugorodnak, eltűnnek. Mindig egy leckével lemaradva követed őket, ahogy az átképzett angoltanárok. Ági bólogat, érti. Persze, most már nem őt nyugtatom, hanem én ventilálok. Franciska sír, Jakab megint elvette a babáját. Jakab, ezzel a babával Franciska játszott, hagyd nála a babát! Gyere, visszaadjuk neki a babát. Tessék, Franciska. Most Jakab kezd el sírni, és megint a babáért nyúl, én elé teszem a kezemet. Jakab, azzal a babával most Franciska játszik. Jakab toporzékol. Franciska felkérdezkedik a barátnőnkhez, és elkezd rángatni a blúzá. A barátnőnk kigombolja, és Franciska szopizni kezd. Még szoptatod, lepődünk meg Ágival. Most lesz három, ugye? Csak néha. Nem hittem volna. De olyan nehéz nemet mondani. Olyan nehéz elengedni. Franciska már csak fekszik a barátnőm ölében, nyugodt. A barátnőnk megfogja Ági kezét, és a saját mellkasára teszi. Drukkolok, hogy úgy alakuljon, ahogy neked a legjobb. Ági kissé megrázkódik a bőr érintésétől. Amúgy Kristóf talán nem is lenne olyan rossz apa, mondom, mindig tök jó feminista cikkeket oszt meg. Ági fintorog, de most máshogy, nem elgondolkodva, hanem undorodva. Ja, persze, elméletben nagy feminista. De egyszer nem segített takarítani, amikor együtt éltünk. Félek ettől is. Hogy akkor az anyaság fogva tart majd. Kelepcébe kerülök. A barátnőnkkel bólogatunk, hüm-mögünk. Na igen. Ez így lesz. De élvezni fogod, mondja a barátnőnk, olyan ez, mint

a Stockholm-szindróma. Szerelmes leszel a fogvatartódba. Egyébként miből gondolod, hogy terhes vagy? Kicsit késik, és hányingerem van. Tesztet nem csináltál? Még nem mertem. Jakab a lábamnál áll, és lefelé húz, nagyon erősen. Már ki tudja fejezni, hogy mit szeretne. Leülök mellé a szőnyegre. Nyüszög, rángat, a lábamba harap. Szopiznál te is? Felhúszom a pólómat, azonnal a mellemre tapad, közben mocorog, leteszi a lábát a földre, felnyomja a popsiját, lépeget. Mások előtt már nem szokott szopizni. De most nem kapta meg, amit akart, feszült lett. Ági felpattan, mennem kell, kiáltja, mindjárt jön az egyik magánpáciensem. Csak integetek neki, Jakab nem engedi a mellem. Ági rohanva felveszi a sárga télikabátját, a sálát húzza maga után, az ajtót rácsukja, újra ki kell nyitnia.

Miért ódzkodik az in vitro fertilizációtól? Mindig olyan szakszerűen fogalmaz a pszichológus, talán mert klinikai háttere van. Vagy ő is keresztülment ezen? Vajon neki és a párjának voltak meddőségi problémái? Persze még azt se derítettem ki, hogy heteró-e. Ezzel a kérdéssel nem sugallni szeretnék, csak örülnék, ha közösen feltárnánk az ön rejtett érzéseit, folytatja egy perc után, mivel nem válaszoltam. Mindenki ódzkodik ettől, nem? De most nem mindenkivel ülök szemben, válaszolja. Hát, nem is tudom. Nehéz kibogozni, pontosan mit érzek. Állandóan el vagyok árasztva saját magammal. És ezzel az egész próbálkozással. Mégsem tudom igazán, miben is vagyok. A pszichológus bólogat. Alig látom az arcát, félhomályban ülünk. Felkapcsolhatnánk a villanyt? A pszichológus, mintha eddig elmerült volna saját gondolataiban, felocsúdik, igaza van, kissé ránk sötétedett. Feláll, vár egy másodpercet, a kapcsolóhoz sétál, megnyomja, újra vár egy másodpercet, visszasétál, vár egy másodpercet, leül. Töredezett és szertartásos a mozgása. Néz engem, én is nézem őt. Tudja, van egy technika, az úgynevezett illeizmus. Julius Caesar nevéhez kötik. Ő írt magáról külső nézőpontból, egyes szám harmadik személyben. Julius Caesar zseniális hadvezéri lépéssel megnyerte a csatát. Julius Caesar elindult hazafelé, és így tovább. Azt mondja a pszichológia, van, hogy nehéz döntési helyzetben könnyebb dűlőre jutni, ha kívülről nézünk, külső személyként hivatkozunk magunkra. Azon morfondíroztam, hogy megpróbálhatnánk ezt a technikát. Ez mit jelentene pontosan? Kezden el magáról mint Boriról beszélni. Vagy ahogy szólítani szokta magát. Ne gondolkodzon, csak meséljen nekem Boriról, Bori körülményeiről, döntési helyzetéről. Bólintok. A karnison állapodik meg a tekintetem, és elkezdek beszélni. Bori egy nő. Bori házasság. A férjével hét éve vannak együtt. A pszichológus megköszörüli a torkát. Bori a férjével hét éve van együtt. Mondhatom inkább úgy, hogy Csufi? Csufi, kérdez vissza. Ez a családi becenevem. Állítólag elég csúnya kislány voltam. Apukám nevezett el Csufinak. Ez hogy érinti magát? Hogy érint? Szeretem ezt a nevet. Kedves hangzása van. Olyan otthonos. De nem voltam szerintem olyan csúnya. Csak vastag szemüveget kellett hordanom, és a fogaim eléggé kiálltak akkor még, szerintem a cumi miatt, amit anyám mindig a számba nyomott, mert állandóan nyöszörögtem. Szóval jogos végül is, hogy apukám így hívott. Jobb, mint ha azt mondta volna, hogy te ronda. Vagy ha azt mondja, hogy szépségem, de nem lát annak. A pszichológus ingatja a fejét, de a tollal jelzi, hogy mondjam tovább. Csufi szeretne teherbe esni. Csufi szeretne anyává válni. Jó, mégsem, ez Csufival nagyon furán hangzik. És egy Csufi persze hogy nem tud teherbe esni. Legyek inkább Borbála. Szeretem a nevem teljes alak-

ját. Van benne valami tartás. Valami előkelő. Borbála szeretne anyává válni. Borbála nagyon szomorú, hogy eddig nem sikerült, hiába tett meg érte mindent. Legalábbis mindent, amit az adott pillanatban tudott. Borbála úgy érzi, hogy megbukott. Borbála úgy érzi, csalódást okoz mindenkinek. Hogy még gyereket se tud csinálni. Pedig gyereket minden hülye tud csinálni. Borbála haragszik magára, mert nem terhes. Borbála szégyelli magát, hogy nem tud teherbe esni. Borbála úgy érzi, selejtes. De Borbála azért is szégyelli magát, hogy ilyen megveszekedetetten akar gyereket. Borbála mérges a férjére is, hogy nem tudja megoldani ezt a helyzetet. Borbála mérges a férjére, hogy még nem hagyta el, pedig el kellene hagyni egy ilyen nőt. Vagy legalább szidalmazni, megalázni. De Borbála azért is mérges a férjére, mert nincs eléggé mellette. Mert hagyta, hogy Borbála mindenért magát hibáztassa. Borbála sajnálja, hogy a sok kudarcral terheli a környezetét. Borbála úgy érzi magát, mint egy leprás, akitől tartani kell. Borbála fél a lombiktól. Borbála nem akar lombikos lenni. Borbála fél a lombiktól, mert nem ismeri eléggé a részleteit. Borbála fél, hogy milyen egy lombikbaba. Borbála fél, hogy még a lombik se sikerül. Borbála fél, hogy mit gondolnak majd róla, ha lombikozik. Borbála fél, hogy túl hamar kezdik el a lombikot, és így nem adnak elég esélyt, hogy magától fogadjon meg a baba. Borbála nem akar türelmetlen lenni. Borbála nem akarja elrontani. Borbála nem akarja ennél is jobban elrontani. De Borbála nem bír várni sem.

Reggel egy méregzsák vagyok. A cipőbolti eladóval üvöltök. Amennyiben a boltban vásárolta a cipőt, akkor csupán három munkanapon belül van lehetősége visszaváltani, ha online, akkor tizennégy munkanap áll rendelkezésére. Miért több, ha online, miért több, üvöltöm. Miért büntetnek azért, mert idejöttem, és itt vettem meg? Hogy lehetnek ekkora náci, hogy kisgyerekes anyukáktól nem veszik vissza a cipőt? A náci szót nem akarom kimondani. De mostanában nehezen jutnak eszembe a megfelelő kifejezések. Valami másra gondolok, talán embertelen vagy kapitalista. Összeszorítom a fenekemet. Az intimitornán azt mondta az oktató, hogy az csökkenti a feszültséget. Még győzködöm az eladót, hogy Jakab tényleg egy percre sem hordta azt a cipőt. Lényegében ahogy kiléptünk a boltból, már ki is nőtte. Persze ez nem igaz, egyszer hordta, nagyjából tíz percet volt a cipőben a homokozóban. De ezt most elhallgatom. Hazudok. Anyaként minden kérdés praktikus, és nem morális. Ez a cipő húszezer forint volt. Magam sem értem, hogy vehettem ilyen drága cipőt. Jakab első cipője. A cipő ne legyen használt. A cipő legyen jó minőségű. A cipő tartsa a bokát. A cipő ne legyen kitaposott. A gyermekkor cipők határozzák meg a felnőttkori életminőséget. Lúdtalp, gerincferdülés, ízületi fájdalom, tanulási nehézségek, érzelemszabályozási problémák, kóros elhízás, kamaszkori depresszió, öngyilkosság. Sírva tolom ki a boltból Jakabot. Annyi mindenre költök. Apad a pénzem. A pénzünk. Közös is, nem is. Nekem csak a GYED jön, nem olyan sok. Meg egy kicsi a projektekből, amiken dolgozom. Húszezer forint! Jakabra is mérges vagyok. Miért tanult meg ilyen hamar járni? Már cipőt kell venni neki. A saját lábára áll. Átkerül a súlypontja saját magába. Az én súlypontom visszakerül belém? Már megeszi az ebédem felét, neki külön ebéd kell. Egy külön kis ember, külön kis étellel, de közben olyan néha, mint egy újszülött. Egyébként se lehetek kiborulva. Másnak sokkal nehezebb. Privilegizált anyuka, azt hiszem, ebbe a kategóriába tartozom. Fővárosi, házasság, van segítségem, súlyos anya-

gi gondokkal nem küzd. Még csak kiborulni sincs jogom. Beszív, kifúj. Beszív, kifúj. Összeszorítom a fenekemet. Semmi baj, Bori. Életedben először vettél cipőt a gyerekednek. Tanulópenz. Gyorsan megyek, mindig gyorsan tolom a babakocsit, mintha sietnék. Pedig ráérünk. Még van két óra a következő alvásig.

Éjszaka is dühkitörésem van. Jakabot sehogy se tudom letenni. Üvölt, kiveszem, szoptatom, elalszik, ernyed, szuszog, fél órája alszik, felkanalazom az ölemből, feláll, odaviszem a kiságyhoz, még mindig ernyed, behajlok vele a kiságyba, még jó, hogy hosszú a lábam, így leérek vele az ágy aljára, az alacsony nők hogyan csinálják, bedobják?, beesnek mellé?, olyan óvatosan fektetem az ágyba, ahogy cukrászmester fekteti a vékonyra nyújtott tésztát a tepsibe. Még le se ér a térde, már megmerevedik, feltolja magát, egy másodperc múlva áll és üvölt. Amikor harmadszorra pattan fel, ki-rohanok a szobából. A hálóba megyek, a férjem alszik, én üvöltök. A kurva kibaszott életbe. A gecifaszos kibaszott életbe. Párnákat dobálok az ágyra, a falnak, a földre. Úgy üvöltök, hogy a férjem felébredjen, de azért ne legyen nagyon hangos. Közben Jakab is üvölt a kiságyában. Nem bírom! Háromszor elaltattam, vártam húsz percet, letettem, erre felpattan, rögtön felpattan. Nem hiszem el, a kurva életbe. Már tizenegy hónapos! Miért nem bír aludni? Miért esünk mindig vissza, bassza meg. A férjem nyöszörög, de legalább nem szól rám. Visszamegyek, kiveszem Jakabot, megölelgetem, megpusziligatom. Nem te tehetsz róla. De attól még nehéz. A mellkasomra hajtja a fejét. Ringatom, arra gondolok, hogy valahol valaki most ugyanerre a ritmusra ringatja a babáját. Leteszem, nem ébred fel. Befekszem az ágyba. Legalább nem neki üvöltöttem. Kihoztam onnan a dühömet. A férjem nem válaszol. Hadd legyenek dühös. Lehetek dühös. Ugye? A férjem még mindig nem reagál. Rá is dühös leszek. Megharapom. Erre se reagál. Egy fortyogó vulkán vagyok. Biztosan vörösen izzik a bőröm alatt a vérem. Anyám volt sokszor ilyen dühös velünk. Nem akarok dühös lenni. Nem akarok tele lenni méreggel. Én kedves anyuka vagyok. Én odaadó anyuka vagyok. Én nem vagyok sárkány. Én aranyos feleség vagyok. Én megértő vagyok. Én asszertív vagyok. Én finom és lágy vagyok. Meleg takaró vagyok, nem kaktusz, nem bulldog, egy langyos folyó vagyok. De szétvet valami. Szét akar vetni. Hadd vessen szét. Miért vet szét? Valamit jelez. Ne robbanjak szét, csak halljam meg, hogy mit mond. Hogy most valami sok, hogy nagyon sok, hogy minden sok, az éjszaka, a cipő, az evés, a játék, az alvás, a fókusz, a folyamatos fókusz, a figyelés, ne haljon meg, boldog legyen, kötődjön, jól kötődjön, de ne is üljek rá, ne fojtsam meg a figyelmemmel, lassan egy éve, minden egyes nap és minden éjjel, hadd legyenek dühös, de ne robbanjak fel, de a gőznek, a gőznek távoznia kell. ■ ■ ■

Mécs Anna (1988) író. Készülő regénye 2025-ben jelenik meg a Kalligramnál.

A korai Szomory- -próza idődimenziói

Gondolatok Szomory Dezső *Mesekönyv és Isteni kert* című novelláskötetéről az új kiadás kapcsán

Hol, melyik időben járunk?

2024 megszokottnál is forróbb nyarában, amikor e sorok megírásának sürgősen nekilátok? (El kell számolni az új Szomory-kiadás eredményével és költségeivel, amelyre támogatást nyert a kiadó. Ugyanis az impresszumban feltüntetett szponzor további halasztási kérelmet, kifogást nem fogad el. Dacára, hogy a *Covid* – ez is körképző jelzővé avanszálódik egykor, mint a „spanyolnátha” –, valamint a harmadik világgésszel fenyegető háborúk – a szomszédunkban, Ukrajnában, s a hozzánk, magyar zsidókhoz még közelebb álló Közel-Keleten – fenyegetései nem kedveznek az „eltűnt idők nyomába” leereszkedés számára.)

Avagy, már (végre!) jóval hátrébb, a 19. század végén araszolunk?

Akkoriban, amikor a most egy kötetbe sajtó alá rendezett, eredetileg külön megjelent két Szomory-novelláskötet elsőbike a küszöbön toporgó 20. század kapuján bekopogtatott – hogy az ifjú író előtt egyre erőteljesebb dörömböléseire egyre szélesebb résekre meg-megnyíló ajtónak köszönhetően mi is be- és visszaköltözhessünk ugyan annak a városnak a társadalmi és szociális hálóiiba, amelynek borús ege alatt ajánlom a 21. század első negyede olvasóinak, hogy szálazza ki belőle a saját, több generációs elindulása mozzanatait.

Ugyanis a pályakezdő Szomory Dezső számára témát, atmoszférát, sorsokat, sőt: „sorstalanság”-képleteket és egyenleteket a frissen (1873-ban) Budapestté egyesült, de még vidékies és patriarchális főváros nyújtotta. A metropolissá válás svungjában induló író megérezkítette a bennünket nemcsak genetikusan, hanem szociálisan is meghatározó déd-, vagy akár ükszüllők azóta már humusszá enyészett-szervesedett *bukdácslását*. (Legelső kötete, az *Elbukottak*, [1892] már a címében is ezt a tragikus vagy tragikomikus mozdulatot merevítette ki.) A csapdákkal és buktatókkal kikövezett el-

mozdulás korát azért is aktuális újra felfedezni, mert vele nem csak önmagunk eredetére lelhetünk az idő dimenzióiban, hanem részesei lehetünk a nagy útra kelés döntő fordulata atmoszférájának is. Épp annak az univerzum kezdetének, amely végének mi vagyunk a tanúi. Ha a közel másfél évszázada elindult erjedés folyamata ábrázolásában képesek vagyunk a saját kezdeteink, hajszálgyökereink vegetációját fölismerni, akkor mai aktualitással vehetjük át a bennünket meghatározó korszak tapasztalatait és eredőit.

A 2024-es idő aktualitásához az is hozzátartozik, hogy szintén egy nagy kultúraváltás korát éljük. A Gutenberg galaxis alkonyát, s vele a hagyományos irodalmi ábrázolásmód utolsó idejét, a digitális-zoom (ál)világ elsöprő térnyerésével szemben. Amikor elveszni látszik az irodalmi elbeszélésnek az a funkciója, hogy az író vizuális és szociológiai háttér festéséből, pszichológiai jellemábrázolásából (ha nem sokkal is, de Freud előtt), és szociális igazságkereséséből fonjon és szabjon ki érvényes elbeszélést, amit majd érdemes lesz elhelyeznie a jövő archívumába. Egyszerre volt nehéz és könnyű megfelelni e kihívásnak. Ugyanis e feladat beteljesítésére csupán az írott szó médiuma állt rendelkezésre, ezért annak a lehetőségei kereteit kitöltve-zsúfolva kellett beteljesíteni a homogenizáló megérzőkítés-munkát. Így nem tervezett historikusként hagyhatott (örök?)érvényes nyomot, a mögötte lassan és módszeresen kutató, összegző tudományt is felülmúlva. (Nem győzöm elégszer ismételni mesterem, Heller Ágnes megállapítását: „a regényirodalom és a történetírás is egyaránt fikció, csak az a különbség közöttük, hogy az egyik bevallja, s a másik nem.”)

Irodalomtörténeti közhely (vagy közismeret), hogy a magyar prózát – ahogy később a költészetet Ady *Új versek*-je (1906) – Bródy Sándor *Nyomor* (1884) című novelláskötete váltotta át a Jókai-Mikszáth fémjelezte sínpárról új – „realista”, „naturalista” – irányokba. E szentencia megállapítói azt is rendre hozzátesszik, hogy ki mindenkire volt hatással ez a hat novellából álló kötetke-fordulat, mely felsorolásban Szomory Dezső neve is szerepel.

Jómagam a jelenségnek általánosabb vetületében látom. – lehet, hogy „Judeomán Móricka”-ként. (Ezzel címkézte föl „vonzásaim és választásaim” irányát Vári György: „Magyar, zsidó két jó barát Ady Endre: Egy keresztvetés története, Avigdor Hameiri: a daloló máglya” című fogalmazványában, *Magyar Narancs*, 2007. január 18.) –Mégpedig a zsidók belépésében a magyar irodalomba, ami egyúttal egyet is jelentett a magyar társadalomba való integrálódásuk gyors, lehet túlhajtott szándékával, és oly tragikusan elvitatott, de ennek ellenére elvitathatatlan, mert a magyar kultúrába kitéphetetlenül beépült eredményeivel. (Szomory egy *ún.* Csillagos házban halt éhen, 1944 novemberében.)

Az új témák, az új megközelítési módok: a látás, s következményeként a stílus mind ennek a vérfrissülésnek volt köszönhető. Nevezetesen a zsidók új helyzetének – amely egyúttal ki is jelölte pályájukat, hogy az új, azaz a modernitás zászlóvivői, faltörő kosai legyenek. Persze lehet ezt a fordulatot Balzac, Zola, Maupassant hatásának is betudni, hiszen a magyar értelmiség tradicionálisan „vigyázó szemét Párizsra vetette”. Tanácsosabb azonban ezt az alapvető és oly termékeny irodalmi paradigmaváltást egy mélyebb, s főként lokálisabb vonatkozásban szemlélni: vagyis az adott nyelv és irodalom történelmi és társadalmi adottságaiból kibontani. Nevezetesen a magyar társadalom közismert polgársághiányából, amelyet „idegen” elemek, főként a zsidóság, s kisebb

részben a németiség magyarrá vált képviselői pótolták. E korántsem homogén rétegek a társadalmi munkamegosztásban rájuk szabott funkciókat – kereskedelmet, iparosodást, tömegkommunikációt – ellátva olyannyira átítatódtak a hely szellemétől, hogy magukat egy-két generációs gyorsasággal magyarként azonosították. (Szomory egy vele készített interjúbán elpanaszolta, hogy apja levelezését mátészalkai rokonaival nem tudta elolvasni, mert héber betűkkel írta.)

A zsidók magyarrá integrálódó fejlődésére – átváltozására – a leghitelesebb alkalmassági (kósersági) pecsétet az irodalmi önkifejezés nyújthatta.

Az első magyar zsidó írók e funkcionális beilleszkedés során újították meg a magyar irodalmat. Hevületüknek nem sok köze volt magához a zsidó néphez és valláshoz. Azonban bármennyire is a magyarsággal való azonosulás gesztusának számított a gyors akkulturáció, s vele az egy vagy két nemzedéken belül lezavart nyelv- és azonosságváltás – hiszen irodalomról, vagyis a lélek önkifejezéséről van szó –, ennek az irodalomnak a hangja, szemlélete szükségszerűen *más* volt, mint amit a magyar nemzet addig, a reformkorban a csúcára járatva ezer éven keresztül felhalmozott.

S ennek a másságnak sem eredője a zsidóság *sui generis* sajátossága. Hanem „csupán csak” a helyzete. Gyors és elsőprő honfoglalásuk az irodalomban annak köszönhető, hogy egykori társadalom peremén elhelyezkedő létezésükből kifolyóan eredendően szabadnak születtek a feudális kötöttségek terhéől, s nemkülönben annak csak sok-sok generáción – máig sem véglegesen – lebomló örökségétől. Szintén rapid módon tépődtek ki – éppen a magyarságba befogadás kiharcolásával párhuzamban – a zsidó vallás és közösség sáncai mögötti bezártságból is. Ezért lehettek mentesek a késő feudáliszmus hagyományaitól, stílusától, s persze témáitól is. (Leginkább a mainstream problémakör, nevezetesen a dzsentrik lecsúszása, és ennek szükségszerű következményeinek boncolgatásától, ami olyasféle ábrázolásába lökte volna őket, amit belülről nem ismerhettek.) Mindezt nemcsak a kialakuló polgárságot ábrázolhatták friss és szinte mohó ábrázolás-éhséggel, hanem olyan társadalmi rétegektől független témákat is fölfedezhettek, mint a férfi-nő kapcsolat, valamint az akkor – és most is – forradalminak számító szexualitás központba állítását, mégpedig úgy, hogy ezen alapvető ösztön ki- és megéléseit a bonyolult egzisztenciális és társadalmi kontextusok hálójában ábrázolhatták. Vagy: a gyermek születésének és a halálnak a korántsem szakralizált, hanem éppen a hétköznapi élet „buktatóival”, azaz a születés szentségének az egzisztenciával szembesítő „nyomorával” együtt beszéltek el. Mindezt észrevenni, feldolgozni, benne korfestő anyagot találni és formálni, ehhez nyújtott alkalmat a kettős szabadság: nem tartozni a rendiségen csak az absztrakt jogalkotásban túljutott hagyományos magyar társadalomhoz, s egyúttal kiszabadulni a még szorosabb zsidó népi és vallási meghatározottságokból.

Ez a két irányból is kiharcolt szabadság – felszabadulás – teremtette meg az alkotó kívülállás, kívülről látás feltételeit. Azt a helyzetet, hogy a társadalomábrázolásukhoz nem volt szükséges az *ún.* történelmi távlat távolságára, mert ennek az elemeit már több évezrede magukban hordozták.

Minden valószínűséggel ebből a sajátos helyzetből fakadt, hogy ezen írók valamilyen nyíltan kötődött a 19. század utolsó harmadában valódi tömegmédiummá váló sajtóhoz: a kívülről szemlélés-dokumentálás masinériájához. Nemcsak itt kezdték a pályájukat, de egész életükön keresztül gyakorolták az újságírást. Prózájuknak (sőt: drámai munkásságuknak is) az alapját képezte ez az életmóddá szerveült foglalkozás. Történet, figura, atmoszféra, s egyfajta – nem a mai értelemben vett – baloldaliság, ne-

vezetesen az „elbukottak” melletti szimpátia, elkötelezettség – ezt mind a napi újságírás „robotja” szállította epikai kibontakozásuk számára. Az elrugaszkodás dobbantója is a napilaphoz kötődött: az újság- és prózaírás mezsgyéjén, a hírek, tudósítások, vezércikkek alatt vonallal elválasztott tárca műfaja, amelyet mindannyian műveltek.

A kettős szabadulás társadalmi helyzetéből – egyfajta alkotó marginalitásból – és az újságírás médiumából fejlődött ki a modern magyar próza. Ehhez tartozott – elsőségét nem vitatva – Bródy Sándor, majd Kóbor Tamás, Szomory Dezső, Szilágyi Géza, Bíró Lajos, Heltai Jenő, Kabos Endre, Révész Béla, Molnár Ferenc és még sokan. S mivel legtöbbjük nemcsak újságíró, de újságszerkesztő, lapcsináló is volt egyben, ezért a szerkesztőségek voltak azok a (Jakov Katz kifejezésével élve) „semleges terek”, ahol ezt a tudást, tapasztalatot átadhatták, kicserélhették, vagy ütköztethették a társadalom más beágyazottságú rétegeiből jövő társaikkal – elindítva ezzel nemcsak a magyar modern irodalom új irányait, de megteremtve annak színpompás „kulturális erőtereit” is. (Mindenekelőtt a „ködlovagok” tartoznak ide, akik a dzsentri sorsból az újságírásba katapultálva találták meg magukat, s akik ezt a „Korrobori tánc”- viszonyt meg is örökítették műveikben. (Közéjük tartozott maga Ady Endre is, vagy a Cholnoky fivérek, Viktor és László, Török Gyula, s mindenekelőtt a találó elnevezés gazdája, Krúdy Gyula.) Nem véletlen, hogy Szomory első két műve az *Elbukottak* (1892) kötetben szereplő kisregény, a „Nyomorúság”, s az *Élet* című folyóiratban folytatásokban közölt (1894), majd megszakadt *Tudósok* főszereplői megváltó ábrándoktól izzó, de életüket tragédiába hajszoló újságírók voltak.

Az induló Szomory Dezső azonban a társainál is különösebb sorsot, vagy iskolát választott magának.

Az emigrációt.

A magyar irodalomnak nincs jelentősebb emigrációs irodalmi reprezentációja – elmentében az orosz, vagy a lengyel, cseh. A politikai okból üldözött írók, sokszor mellőztetést, vagy börtönbüntetést is vállalva visszatértek szülő közegükbe, mert irodalmi tevékenységükhöz elemi erővel hiányzott az éltető magyar nyelvi közeg. (A nagy kivétel, Márai Sándor sem emigrációjában írta a főműveit.) Lehet, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiából 17 évre Franciaországba szakadt Szomory döntését sem lehet szó szerinti emigrációnak nevezni, ha a hároméves sorkatonaság elől szökött is, amihez nem fűlött a foga. Azért ez egy *lightosabb* hazától távollevésnek számított, ugyanis szoros kapcsolatban maradhatott a Monarchia magyar felével. (Budapesti magyar újságoknak küldött cikkei honoráriumából élt, ha szegényesen is.) Az egész munkásságára kiható párizsi tartózkodás inkább magaválasztotta, hosszú, ezért alapos „iskolaéveknek” minősíthető.

Erre az is bizonyítékul szolgál, hogy akkor és ott (azaz Párizsban) írott korai művei kizárólag a magyar valósággal foglalkoztak. Azt az anyagot dolgozzák fel, amit a budapesti szerkesztőségekben volt alkalmuk folgyűjteni. A Jókai Mór által főszerkesztett *Nemzet* (1882 – 1899) rendőri riportere volt ugyanis. A nyomozati-, vagy peranyagok – ezt egykori joggyakornoki periódusomból magam is felfedeztem – az irodalmi feldolgozás számára valóságos kincsesbányát nyújtottak, történeteket, figurákat – csak ki kellett válogatni, majd színezni-szerkeszteni őket az irodalmi reprezentáció számára. „A varázslatos csipkekendő” című elbeszélés végén fel is villan ez a forrás.

A helynek – a fény városának –, ahol ezeket a korai elbeszéléseit írta, és ahonnan Budapestre küldte publikálni őket, annyiban volt köze a mondanivalójához, hogy stílusa ezáltal modernebbre csiszolódott. Itt fejlődött ki a nyelvek keveredéséből, s a hoz-

zájuk tapadó gondolkodásmódból a megosztó – mert hol borzadnak tőle, hol rajonganak érte – Szomory-stílus, amely ma is oly egyedi élménnyé avatja az olvasását.

Érdemes még egyszer kiemelni: Szomory a 17 éves párizsi tartózkodása alatt nemcsak, hogy magyarul írt ebben a nyelvidegen buborékban fejlesztve ki hangját és stílusát, hanem csak magyar témákról és atmoszférákról. A távolság csak segített kiemelni, élénkebbé tenni a leírásokat, plasztikussá, színösszeállításra domborítani a történetek kerekeit, s elevenné élesíteni a csak Budapestre jellemző figurákat, történeteket. Ez (is) lehet az oka a ma is eleven kisugárzásának.

Bródy Sándor hasonló fogantatású mérföldkőnek számító novelláskötetét ma már nehéz olvasni, mert áthatóan érződik rajta a Jókai és Mikszáth alapozás – még ha éppen attól is rugaszkodott el –, nemkülönben a témái egy részében ő is a lecsúszó dzsentri leitmotivjában találta meg a kor problémáinak drámai gyökerét. Vele szemben a Szomory-prózát a távolság, és a nem magyar nyelvi közegben születése desztillálta időtállóvá. Különösen azért, mert témái a körülményeinek köszönhetően nem, vagy nemcsak a társadalom ábrázolására koncentráltak, hanem magára az emberi természetre. S az atmoszféra teremtését is plasztikusabbá varázsolja, hogy egy másik világból emlékszik rá. Prózája ezért hordoz ma is aktualitást, sőt: újdonságot. Leginkább azért is, mert – ugorjunk vissza 2024-be! – a mai világunkat is a szexualitás és annak gazdasági, egzisztenciális problémái kötik le, vagy gúzsba. Talán azért is, mert ez a „kérdés” ma oly végtelenül szabad. (S mert mást nem szabad, vagy lehet: például beleszólni a harmadik világháborúba fejlődő világnak az egyes emberre nehezedő dolgaiba.) Tanúk rá a közösségi médiumok audiovizuális, azaz: képpel, hanggal, szöveggel ellátott tengerárjának megnyilvánulásai. Vagy a *metoo* típusú botrányok (narratívák) ízletes kavargatása, valamint a *gender* forradalom nonstop polgárpukkasztásai. Amelyet kénytelen-kelletlen, vagy épp ellenkezőleg: fokozott étvágygal átvett a még állva maradt, vagy ezt a helyzetét alakoskodó sajtó is – szintén online felületeken. Ezért oly időtállók Szomory 19. század végi vizsgálódásai ugyanebben a szférában, mert azokat a gyökereket tapinthatjuk ki bennük, amelyek mit sem változtak felfedezései óta. Mert a szabad-szabadosság, az eltömegesedő globalizálódás nem az. Szomory alakjai – mint a ráhordott történelem omladékai alól kiásott antik szobrok – a maguk természetes szépségében, s persze rutságában mutatják meg, ki és mi a modernitás korába belépő ember, akinek folytatása, lehet, lezárása mi vagyunk.

A most megjelenés előtt álló Szomory-kötetben egy másik, egy rövidebb távú idő dimenzióval is találkozhatunk. Egymás mellé került – bevallom, praktikus okokból is – Szomory két vékonyka novellás kötete. Azonban ez a terjedelemmel való gazdálkodás jól sült el, mert alkalmat nyújt szintén jellemző tanulságokkal való szembesülésre. A két novelláskötet megjelenését 14 év választotta el egymástól. S ami még fontosabb, ez már az 1889-től 1907-ig tartó párizsi (és egy Angliában megspékelt másfél éves) emigráció (hosszúra nyúlt iskolaévek) után jelent meg Budapesten. Sőt még az is aláhúzendő: a *Nyugat* kiadásában 1910-ben. Az *Isteni kert* egy-két elbeszélése („Alice a jó gyilkos”, „Ivanhoe”) az 1908-ban indult folyóiratban látott napvilágot először. (Több más cikével együtt, amelyeket a teljes hatás kedvéért a függelékben közlünk.)

Mintha a hazatérés, s a hangsúlyos *Nyugat* szereplés-közösségre találás között lenne is összefüggés. Ugyanis Szomory párizsi tartózkodása alatt itthon – ahová Párizsból ve-

tette „vigyázó szemét” – megszerveződött a modern magyar irodalmi élet, s vele fóruma, a *Nyugat*. A két könyv novelláinak érdeklődése szinte azonos, de nyomon követhető benne a Szomory-stílus kifejlődése és kijegecesedése is. Elmennni Magyarországról egy újságírói nyelvi készllettel, attitűddel, s balzaci társadalom ábrázoló tervekkel (lásd a *Tudósok* nagy kísérletét), majd egy idegen, más (fejlettebb) nyelvi közegben élni, ott felmarkolni mind a mesterségbeli, mind az embernézeti tudást – a Sorbonne-on Ernest Renant hallgatta, Alphonse Daudet-val, vagy Munkácsy Mihállyal barátkozott – s majd visszatérni ezzel a tudás-zsákmánnyal Budapestre, hogy újra a magyar nyelvi közegben s a távolléte alatt kifejlődött irodalmi életben kamatoztassa megszerzett készségeit – így vonható meg a *Mesekönyv* (*Budapest Babylon*) és az *Isteni kert* kötetet átszelő idő fejlődésie.

Ugyanis ebben a kötetében, noha meghatározóak a „londoni szín” díszletei, de problematikájában alig különböznek a budapesti ember tragédiája szövetétől.

Szomory londoni otthonos helyismerete később is feltűnik a *Harry Russel-Dorsan a francia hadszíntérről* (1918, 2008) első fejezetében, de ottani másfél évről – hogy miért ment Londonba és Oxfordba szinte azonnal a hazatérése után? erről nem maradt fenn számottevő dokumentum. (A „III. Richard” elemzés, amely a most sajtó alá rendezett kötet függelékében szerepel, is bizonyítja, hogy ez a másfél év egy intenzív tanulási szakasznak számított.) Gellért Oszkártól tudjuk, hogy a *Párizsi regény* utolsó levonata elküldése alkalmával felajánlott a *Nyugat*nak egy *Párizsi regény* mintájára készítendő *Londoni regényt* folytatásos közlésre – még egy felvezető mintát is küldött hozzá (hol lehet?) –, de Babits Mihály elutasította a tervet. (Gellért Oszkár, *Egy író élete II*, Budapest, 1962.) (Micsoda fájdalmas mulasztás, szerkesztői felelősség!) Remenyik Zsigmond „Szomory Dezsőről” című írásában (*Szép Szó*, 1938/7.) is megemlékezik az íróban ragadt, s kivihetetlennek minősített tervéről, s Kellér Andor Szomory-ságája, az *Író a toronyban*, Budapest, 1958, 1973, 1984. című könyve is úgy emlékezett, hogy hozzákezdett a londoni évek önéletrajzi fejezetéhez. Ezért *Az Isteni kert* círádás-szeccessziós díszletei maradtak meg számunkra egyedül a Szomory-féle Londonból – örök hiányzó láncszemként.

A két novelláskötet közötti 14 év még egy óriási különbséget mutat fel – mégpedig a recepció területén. A *Mesekönyv*nek (1896), s még az új címmel történő – *Budapest Babylon*, 1898) – megismétlése még annyi visszhangot sem váltott ki, mint az *Elbukottak* fogadtatása. Ez a magyar irodalom stagnálásához is adalék. Ehhez képest az *Isteni kert* recepciója a befutás-befogadás tobzódó örömnünepének fogható fel. S ennek sincs sok köze az író képviselte esztétikai, vagy szellemi értékekhez. Inkább ahhoz, hogy Szomory Párizsban bekkelte ki a művészetére vevő új irodalmi erőter kiépülését. Néhány értékelő írás – különösen Szilágyi Gézáé és Csáth Gézáé – fölül is emelkedik a konkrét méltatáson, s tárgyától függetlenül az irodalmi modernitás magyar térfoglalását értékelhetjük a befogadás mélységében és színvonalában. Az ő írásaikban már megmutatkozik a *Nyugat* norma- és kánonteremtő ereje, és annak más fórumokra történő erős kisugárzása.

Hadd térjek vissza az utószó bevezetésének egyik fölütésére – a Judeomán Móricka már csak ilyen –, a zsidóság szerepére Szomory korai novelláiban. Ő abban is különbözik nemzedéke írói közül, hogy mindkét novellagyűjteményében hangsúlyosan szerepel a zsidó világ reprezentációja. (Ne feledjük, Pap Károly és Komor András akik munkásságuk központjába helyezik a zsidó társadalomrajzot, még meg sem születtek ekkor.) –. Mégpedig éles, s korántsem idealizáló ábrázolásban. A fantázia hangszerén brilliánsan játszó Szomory olyan környezet pontos drámai lefestésében is jeleskedik, amelynek tárgyi és szellemi összetételét otthonról ismeri. A *Mesekönyv* kötet nyitó *Lázárja* a zsidó félproletár kereskedőréteg ritka mélységelességű rajza a nemi vágyak oly szokatlan, s ezért normabontó lázadása köré fűszerezve. Folytatása, a *Verebek* pedig a zsidó és a nem zsidó el nem fogadás drámájára helyezi a hangsúlyt, mégpedig úgy – és ez a narratíva is forradalmian szokatlan –, hogy a zsidó intolerancia pörgeti az elbeszélés fonalát a tragikus végkifejletbe. A *Levél a halálból* egy zsidó temetési szertartás rituáléjába szövi az egyszerre köznapi és fantasztikus szerelmi történetet. Az *Isteni kert* egyik elbeszélése, a *Hosszú nap* a jom kippuri böjt rituális keretei közé ágyazza szerelmi történetét, amely – szintén szokatlan csavar, végkifejlet – a *nemi vonzódást is fölültró értékek* mentén mutatja föl a zsidó és nem zsidó (polgár és dzsentri) közötti áthidalhatatlan különbséget. Ebben a történetben (és csak itt) szexuális vágy kielésénél erősebbnek mutatkozik az azonosság talapzata: a zsidó azonosságé.

S még egy motívum az utószó elejéről.

Az időé.

Lehet, valahogy elrendeztük és elvarrtuk az idő-szálakat, az összegubancolódott 19. és 20., illetve a 21. századot a mai Szomory-olvasók számára. (Reméljük, minél többnek lesznek.)

Azonban akad még egy idő, amivel elszámolni tartozunk, egyre sürgetőbb kopogtatását és nyomását érzékelve. A gyorsulásával párhuzamban fogyatkozó idő arra is rákérdez, méghozzá egyre türelmetlenebbül, hogy mi lesz a Szomory összkiadás sorsával?

A 2007-ben kezdett összkiadás most jutott el csak a 14. kötetéig. S legalább még ugyanennyi anyag van hátra. A novellák folytatása, a drámák hosszú sora, s akkor még nem beszéltünk az újságprózákról, amelyek nem kevés kutatást kívánnak.

Mindezt már a Szomory-művek összkiadására vállalkozó kiadó élete idejével párhuzamban is prognosztizálni kell. (Ha a háborús idők „esetleges” hatásait nagyvonalúan mellőzzük is.)

Nem! „Nagy szárnyadat csak ne borítsd ránk virrasztó éji felleg”!

Addig kell kitartani, amíg ezt a munkát be nem fejeztük!

■ ■ ■

Lágymányos (Újbuda), 2024. július első hete.

■ **Kőbányai János** (1951, Budapest) író, szociográfus, fotográfus, könyvkiadó, az új Múlt és Jövő zsidó kulturális folyóirat (1988) alapítója és főszerkesztője. Első diplomáját az ELTE Jogi karán kapta (1975), s majd 2011-ben PhD fokozatot szerzett a Jeruzsálemi Héber Egyetemen. Doktori tézise *Szétszaladás és újrászövés, a Múlt és Jövő, a Nyugat és a modern zsidó kultúra megteremtése* címmel jelent meg 2015-ben.

A hasbeszélő visszhangot keres

Zoltán szereti azt mesélni, hogy minden előzmény nélkül, hirtelen ihletből hátrázta el, megtanul hasbeszélni – ez azonban nimbuszépítő mítosz. Életében először Cholnoky Viktornál találkozott a hasbeszéssel. A kötet a nagynénjéé volt, azé a nagynénié, akinek a lakásában Verával most borozgatnak. Az olvasottak hatására napokig lázasan tervezgette, hogyan szökik meg otthonról, jelentkezik munkára egy vándorcirkuszban, hogyan lesz dúsgazdag és világhíres. A novella azonban nem szolgált gyakorlati recepttel a szakma elsajátításához. Zoltán a szöveg alapján koplalni próbált, és sokáig állta a sarat, olyan sokáig, hogy talán már nem sok hiányzott a sikerhez, amikor anyja, Anyuska végre közbelépett, és parancsoló tekintettel elé tett egy tányér gőzölgő bablevest. Ekkor Zoli dacosan eldöntötte, hogy róla nem novellát, hanem regényt fognak írni.

Másodszor Vitray Tamás műsorában látott hasbeszélőt. Anyuska ezt gyakran nézte, egyrészt, mert egyrészt felettébb tanulságos volt, másrészt, mert a meghívottakkal is könnyen azonosult az ember. Zoli csak véletlenül tévedt mellé aznap a kanapéra – de itt döntse el ki-ké magának, hogy hisz-e az efféle véletlenekben, mert a tévé előtt így eltöltött néhány perc elegendő volt ahhoz, hogy hősünk fülig beleszeressen Kalocsay Évába. Már a legelején, amikor Vitray kilépett a képből, hogy behozza a lány „partnerét”, a poklok poklát élte meg Zoltán, kinszenvedésén pedig utólag sem enyhített a tény, hogy a társ fabábnak bizonyult. Kalocsay nem volt igazán meggyőző, viszont Cholnokyval ellentétben elég használhatóan elmagyarázta a technika begyakorlásának mikéntjét. Zolika, a leendő világsztár hálás volt és szerelmes, de még ott, a kanapén megfogadta, hogy műzsáját mindenben felül fogja múlni. Azt is ott helyben eldöntötte, hogy nem lesz menedzsere, mert a menedzserrel csak baj van, majd egymás után vagy tízszer elénekelte, amit Kalocsay Vitraynak: hogy szeretné a homokórát megállítani. Néhány napnyi kutatómunka után Anyuska elé állt, és pénzt kért *A hasbeszélés gyakorlati kézikönyvének* egy antikvárium példányára.

Gyakorolni kezdett a fürdőszobatükör előtt.

Némely hangok, mint például az *e*, nem jelentettek komoly kihívást, voltaképpen tanulni sem kellett őket, úgy hatoltak át a csukott szájon, mint forró kés a vajon. Mások folyton kicsorbultak. A *p*, a *v*, a *z* miatt olykor már feladta volna, de másnap reggel újra bezárkózott a fürdőszobába.

Fokozatosan megértette, hogy amit addig hangnak képzelt, pontszerű hangtani egységnek, az egy széles kiterjedésű pászma; hogy egyetlen hangot sem tud kétszer ugyanúgy kimondani, ez azonban nem is lényeges, egyedül a határok fontosak, amelyeken belül az adott hang még azonosítható. A vékony válaszvonal *t* és *d*, *k* és *g* között. Gyakorlás közben nem tett mást, mint *feltérképezte anyanyelve teljes hangtánát*. Mint minden expedíció, ez is kalandvágyat, bátorságot és bizonyos mértékű durvaságot igényelt. A megismerésre váró táj kezdetben dudvás volt és öntudatlan, ellenállt a felderítő törekvéseknek, csatázni kellett vele, de csak óvatosan, szeretetteljesen, a kívülállók számára láthatatlanul. Ha a *sűrű, sötét éj* nem adta meg magát, visszavonulót kellett fújni és más határokig hátrálni.

– Legyen akkor az – törődött bele Zoltán –, hogy *felbök mögül kajánul mosolyog a nap*. – És a *j*-t az *a*, majd az *o* felől cserkészte be. Az ostromok és csaták soha nem mentek vérre, sőt, minél többet tudott a leendő hasbeszélő, annál tovább szelődültek, párnatusára, szerelmes évődésre kezdtek emlékeztetni.

– Bodegák a patak fűzfaárnyas partján – suttogetta, és Kalocsay Évára gondolt. Sok év múlva, amikor híres hasbeszélőként élő embereket szólaltatott meg, ugyanilyen óvatossággal igázta le az ő jellemüket is ahhoz, hogy a műsorszám hiteles legyen. Még később, Tübingenben hasonló szerelmes évődést fedezett fel Frank Soehnle játékában: mert a vak is látta, hogy ez a bábművész kész tetőtől talpig kitapasztalni minden bábbot, mielőtt életre keltené őket. Zoltán ekkorra már alig használt a színpadon babákat, így zavartalanul, irigység nélkül bálványozhatta Soehnlét. Erről azonban később.

A *Gyakorlati kézikönyv* a technikai fogások mellett úgynevezett tornagyakorlatokat is oktatott, melyek a hangképző izmok fejlesztését célozták, megmutatták, hogyan kelthetők életre a megfeszített zárva tartástól sajgó ajkak, és hogyan nyugtatható meg az izomláztól fájó torok. Kiderült belőlük, hogyan masszírozandó az arc, nyak, váll, és hogyan uralhatóak az arcizmok. Utóbbiak nemcsak a beszédet kellett, hogy mozduatlanul állják, de érzelmet sem fejezhettek ki a megszólaltatott alany helyett. A *Gyakorlati kézikönyv* továbbá a hasbeszéd történelmi és társadalmi jelentőségével is megismertette olvasóit, egyúttal a lelkükre kötve, hogy – amennyiben méltónak kívának lenni a szakma nagyjaihoz – ne hanyagolják el a nem humán eredetű hangok tanulmányozását.

Zoltán apja állatorvos volt, lakásukban bőven akadtak állatcsontvázak. A valamikor Apuskának taneszközülni szolgáló nyúl-, macska-, kutya-, tehén- és lókoponyákon most fia gyakorolt, visszalehelve beléjük a lelket egy nyávogás, bőgés, nyerítés erejéig. Az otthoni gyűjteményből csak a madarak hiányoztak, ezekkel improvizált, mert a *Gyakorlati kézikönyv* világossá tette, hogy nem igazi hasbeszélő, aki nem utánózik madarat.

Zoltán a könyv minden tanácsát megfogadta. Egy idő után már nem csak Kalocsay Évánál akart jobb lenni. Elhatározta, kitalál egy teljesen, gyökeresen új hasbeszédstílust, mellyel felülmúlhat a világon mindenkit, anélkül hogy ellenérzést keltene bennük. A radikálisan új stílushoz rengeteg inspirációra volt szüksége, bár a *Gyakorlati kézikönyv* tényként felkínált állításait néha nem tudta nem gyanakvással kezelni.

Grafika (részlet): Papp-Zakor Janka

Itt volt mindjárt a jóslás ügye. „A történelem során a hasbeszélők hagyományosan jövőmondóként tették felebarátaiknak a legjobb szolgálatot” – így a könyv. Zoltán nem arra nevelték, hogy a természetfelettiben higgyen. „Minél örültebb volt egy jóslat, annál lényegibb tudást hordozott”, de ő nem tudta elképzelni, milyen volt régen az örület, és mit jelenthetett egy igazán eszeveszett jóslat. Minél többet rágódott a letűnt idők titkain, annál biztosabban hitte, hogy akkoriban senki sem volt teljesen beszámítható.

A jóslatok mibenléte nem hagyta nyugodni. Ágya fölött egy polcot még korábban telerakott kettévágott barackmagokból és fél dióhéjakból szerelt, piros, kék, narancssárga vitorlás bárkákkal. Csak aznap, amikor megértette, hogy az örült hasbeszélőlelkek ebben az úszni képtelen flottában lakoznak, mozdulatlanul utazva a préselt fa teljes felületén, elfelejtett igazságaikat szállítva a nagyszabású múltból egy lényegtelen, apró jövőbe, békült ki végül a látnokokkal.

A hasbeszéd ekkoriban nem egy leendő szakma ígéretének tűnt, hanem sokkal inkább az *élet eljövendő értelmének*. Kíváncsian és szenvedéllyel forgatta tankönyve lapjait. Úgy érezte, az ember tartozik létnek és lényegnek annyi igényességgel, hogy túl-szárnyalja a riválisait.

A *hasbeszéd gyakorlati kézikönyve* egy közel négyszáz oldalas német kötet fordításaként elsősorban német példákat mutatott be azzal a közmondásos precizitással, mely a *Nagykönyv* címet tette volna számára igazán indokolttá. Zoltán fejében a *németség*

örökre összefonódott választott szakmájával. A *Kézikönyvnek* hála megismerkedett nem egy hasbeszélő életével, amelyek kivétel nélkül nyugtalanítók, titokzatosak voltak, és általában tragikus véget értek. Kedvenceként valószínűleg gondolkodás nélkül Max Blume történetét nevezte volna meg.

Blume az apjától tanulta ki a mesterséget, maga is írt egy oktatókönyvet *Die Bauschrederkunst* címen (az idevágó fejezet alján egy gótbetűs könyvborító litográfiája díszlett), valamint egy hipnotizőröknek szóló kézikönyvet, melyet a *Kézikönyv* csak futólag említett, hogy kisvártatva elfeledkezzen róla. Blume jó, de nem kiemelkedően jó hasbeszélő volt, egyetlen zseniális ötlettel.

Amikor az első világháború után a pótkarok és pótlábak megszáporodtak, felvirágozott a plasztikai sebészet, azaz a pótarcsok gyártása is, és az utcákat ellepték a toldott-foldott, olykor fémmaszkot viselő veteránok. Egy párizsi szobrász ötletes közbelépése nélkül ezeknek a többsége sejtetően végzett volna magával. Anna Coleman-Lass műhelyében önnön szobrukká váltak, egyetlen arckifejezéssel az arcukon, melyre annak idején rábólintottak: „Igen, ez én vagyok.” „*A nő, akit a világon a legjobban szerettek, újra nem iszonyodik tőlem*” – írta naplójában az egyik vásárlarcos. „*A szívemnek legfontosabb személy nem undorodik többé. Nem. Már csak fél. Retteg az arctól, amelyről bármit is tenne ő – mosoly, szeretet és megbocsátás fog rá visszanézni*” – így a következő. Ez – gondolta Zoltán – *a lelki válságok komolyan vétele szempontjából szintén nagy lépés lehetett*. De a pszichológia történetét nem látta át, megeshet, hogy nem volt igaza. „*Uram, add, hogy ne ez legyen örökre*” – kérte a harmadik.

A szájiüreg sérüléseiből származó beszédhibán a maszkok nem segítettek. Blume jött rá a megoldásra. Néhány nap múlva a hirdetőoszlopokra országszerte kikerült a reklám: „*A nagy hírű Blume stúdió hasbeszélő leckékre hívja a haza hőseit.*” A szöveget – a biztonság kedvéért – magyarázó illusztrációk követték.

Blume persze tudta, hogy a hang és kép más-más státusú. Az ép arcból származó pöszeség senkit sem lep meg, ugyanakkor, ha valaki, akinek hiányzik az állkapcsa, mégis tisztán artikulálva szólal meg, hát, az bizony rémisztő. Blume tehát nem tört Coleman-Lass babérjaira. A bábok, amikkel ő látta el hadirokekántjait, nem az ország legjobb műhelyéből kerültek ki, csak hozzávetőlegesen emlékeztettek gazdájuk egykori kinézetére. Cserébe képesek voltak valamennyi, bár nem sok mimikára. A veteránok a bábokat kezdetben idegennek találták, aztán Blumétól megtanulták, hogy az *idegen* szónak számukra nincs többé jelentése, megszokták új, fa-énjüket, és némelyük életminőségén ez a beavatkozás is sokat javított.

A hasbeszélő elnéző volt és következetes. Fogadott olyan páciens is, akinek az arca nem katonaként, hanem egy közönséges kocsmai verekedésben sérült meg. Úgy összekaszabolták egy törött sörsüveggel, hogy fehér kendővel kellett eltakarni a képét, mint a gengsztereknek, s mivel a nyelvét is félbehaparta, azóta selypített. Ez az ember szerette úgy képzelni, hogy a fronton sérült meg. Blume nem akadékoskodott.

– A mi feladatunk a személy lényegének hangot adni. Ha te a lelked mélyén háborús hősnak érzed magad, nincs alapom elutasítani.

A „kendős” a hasbeszélő legügyesebb tanítványa lett.

– Dolgoznál a műhelyemben? – kérdezte tőle Blume egy szép napon. – Beszélőgépet építünk.

A gépet Kempelen Farkas tervrajzai alapján akarta összerakni. Kempelen ugyan már a Törökkel is leböngött, a sakkozógéppel, amit belülről minden jel szerint élő ember

működtetett, Blume azonban hitt az ártatlanságában. A beszélőgéphez készült vázlatok ígéretesek voltak. A gép maga érinthetetlenül állt egy múzeumban.

Blume a találmányon minimális változtatásokat eszközölt: ha Kempelen fuvolával dolgozott és kályhafűjtatóval, ő ebből csak a fűjtatót hagyta meg. Néhány vizuális megvalósítást – például a labiális explozívák kedvéért a fűjtató végére szerelt piros gumiajkakat – gusztustalannak talált, és egyszerű, de ruganyos szelepekre váltott. Az orrlyukakon nem a látvány, hanem a nazális hangok érdekében nem módosított.

A beszélőgép franciául és angolul kezdett először tisztán beszélni. Blume a haját tépte.

– Rohadt, tetves, mocskos, hülye faszt német mássalhangzók! És hogy milyen kurva sok van belőlük! Hogy milyen kibaszottul halmozódnak! – üvöltött szegény gépre. Aztán támadt egy ötlete. Már Kempelen is megfigyelte, hogy bizonyos hangfekvésekkel megbocsátóbbak a hallgatók. Ezeknek elnézik, tudat alatt javítják a kiejtési hibáit.

– Mit szólsz? Volna kedved gyerekhangon beszélni? – fordult reménykedve a kendőshöz.

De a kendős nem akart gügyögni, és Blume nem adta fel, végül mégis legyőzte anyanyelve fonetikáját. A gép némileg monoton hangon, de tisztán, férfiasan beszélt. A veteránoknak mostantól már jelen sem kellett lenniük, úgy folytathattak beszélgetéseket. Sokan megkönnyebbültek. Már csak a bábok távmozgatóját kellett megoldani – amire szintén voltak korábbi kitapasztalt, bár meglehetősen bonyolult megoldások.

– És mi lenne, ha nem mozogna? Sőt, mi lenne, ha a maszkom állítanám a gép elé?

– Pokolian ijesztő lenne.

– Ijesztőbb, mint a hasbeszéd?

Blume vitapartnere egy ideje titkárként dolgozott – az álarcnak hála visszavették egykori állásába. Tudta, hogy főnöke nem nézi jó szemmel Blume kísérleteit. A gépet, amely böhom nagy volt, egy spanyolfal mögött tartotta az irodájában, és Pandóra szelencéjének becézte. Most ő volt a bábu, a szelence pedig a hasbeszélő.

A legtöbb veterán azonban természetellenesnek találta, hogy egy gép segítségével támaszkodjon.

– Nem értem, mi bajotok – Blume, hősök vagy sem, legszívesebben seggbe rúgta volna az egész bagázsit. – Halhatatlanná tettek titeket. Tetszés szerint bármikor, egy gombnyomással megidézhetővé vált a hangotok. És jobb, ha tőlem tudjátok, ez csak a kezdet. Hamarosan lakógépek fognak épülni, értitek, otthongépek, amelyek az emberi test arányait követik, és amikben automatikusan jól fogjátok magatokat érezni. Ezzel pedig minden problémánk megoldódik.

Zoltán kézenfekvőnek látta hang és otthon egy lapon való emlegetését, a veteránok azonban nem értettek a szóból. Pandóra szelencéjét alig használta valaki. Furcsa, megkésített találmány volt, ha belegondolunk, hogy Alexander Graham Bell már fél évszázaddal korábban telefont készített. Jegyezzük meg, őt is Kempelen beszélőgépe inspirálta. A szelence volt a távbeszélő szegény rokona. Zoltánnak talán épp ez imponált benne leginkább.

■ ■ ■

Én magam és a másik

Megjegyzések egy hermeneutikai nézőpontból¹

I.

„Miért van az, hogy az ember sokáig nem tekintette magát individuumnak, habár a másokhoz való viszonyában már mindig is szinguláris énként kellett megélnie önmagát?” Ez a kérdés állt az ehhez az előadásomhoz készült jegyzeteim élén, és most egy hermeneutikai nézőpontból próbálok közelíteni hozzá.² A történelmi antropológia figyelemre méltó felfedezése volt, hogy az ember az európai kultúra története során nem mindig tekintett önmagára individuumként; ezt csak bizonyos idő óta teszi, a felvilágosodás virágkora óta, azóta tekinti önmagát egy *individuum ineffabile*-nek, és mint ilyen próbálja fenntartani önmagát. De hiszen az embernek már mindig is volt egy személyneve, amely őt felcserélhetetlenné tette. Mindig is volt egy teste, amely az öröm vagy a kín pillanataiban, és különösen a halálfélelem pillanataiban kétségkívül érezte vele, hogy ő éppen ez az ember, és nem valaki más. De bárhogyan is akarjuk értelmezni ezt a paradoxont a régi európai ontológia (úgynevezett logocentrikus) tradíciójából kiindulva, a leginkább még az deríthető ki, hogy tulaj-

donképpen mi az, ami szemben áll azzal a jogunkkal, hogy mások egy helyettesíthetetlen egyes emberként ismerjenek el. Az általánosnak a különös feletti hatalmával szembeni ellenállás újra és újra (és mindig más alakban) megjelenik az európai kultúra korszakfordulóin. Az erre vetett pillantással meg lehet mutatni, hogy a ma olyan könnyen és gyakran bepanaszolt logocentrizmus uralma messze sem volt annyira átható és feltétlen, mint ahogy azt gondolni szokták. Az egyes fellázadása az általános hatalma ellen talán már sokkal a modern, autonóm szubjektum önmaga általi felemelése előtt megkezdődött. Ezt újra és újra el lehetett nyomni, de a szubverzív erejét hosszú időre nem lehetett feltartóztatni. És eközben a filozófia és a teológiai költészet nem ritkán előljárt abban, hogy az esztétikai tapasztalat heteronóm képességével a fikció védelme érdekében átlépje az uralkodó normákat és új életformákat próbáljon ki.

Az arisztotelészi antropológiában az általános előzetes hatalma a szinguláris fölött – erre itt csak röviden emlékeztetni szeretnék – már azáltal megmutatkozik, hogy az egyest elsődlegesen az emberi nem példányaként értelme-

zi, miközben az ént meghatározatlanul hagyja. A konkrét egyes, mindaz, ami az övé és ami csak rá jellemző, vagyis az ismertető jegyei (amit *tou idion*-nak nevezhetünk), magán hordja a megfosztás hibajegyét (*sénäsis privatio*); mint csak privátnak nincs ontológiai rangja, úgy, hogy – ahogy Manfred Frank egyszerre viccesen és találóan megjegyzete – „az individuum a mi kultúránkban az idióta alakjában jött a világra”.³

A biológiai élőlénytől a biográfiai élőlényre való átmenetet a római életfilozófia hajtotta végre. Ez a filozófia a *personát* – túl a „maszk” jelentésén – a társadalmi szerep inkarnációjává tette, ezt kötelesség-katalógusban rögzítette, és ezzel együtt az individuumot az ember-társ szerepébe helyezte, miközben eltekintett minden személyestől és individuálistól. Hogy valaki mi a maga szerepein túl (Cicero négy *personae*-ről beszél),⁴ és az ezekhez való viszonyában hogyan tudja meghatározni a maga identitását (a személyiséget modern értelemben) – az itt még nem jelenik meg a pillantásunk előtt. Az a rendkívüli alak, aki már nem másokon keresztül, hanem azok ellenében határozza meg magát (aki a sajátosságait elválasztja minden idegentől, és a szellemi tulajdonát elhatárolja minden külsődlegestől és mulandótól), nem más, mint a sztoa bölcs. Számára a lét annyit jelent, mint önmagát birtokolni, ami azonban csak a külsővé nem-tehető tulajdonra vonatkozik, miközben az individuum maga még nem tulajdonos. A bölcs a maga kontingens énjét, annak elmesélhető történetét, csak alig, és ha igen, akkor csak anekdotikusan engedi megszólalni, ami miatt a bölcsök a biográfiájukban annyira hasonlítanak egymáshoz, mint a szentek, akik általában csak az érényeikben, és alig-alig az élettörténetükben különböznek egymástól. Amiből pedig az következik, hogy az antik *persona* legmagasabb fogalma – mint a saját maga tulajdonosa, vagy az érény megtestesítője – megint csak egy deperszonalizálás árán jött létre.

A szubjektivitás keresztény kezdete a feltámadásba és az utolsó ítéletbe vetett hitre vezethető vissza. Most a feltámadás és a lélek-vándorlás helyébe az individuum halhatatlansága kerül. A megtéréssel együtt az ember abban a kitüntetésben is részesül, hogy a testi létezésének és a szellemi alakjának sajátosságaiban és ugyanakkor az élettörténetének egyszerűségében elismerésben részesül; és ezzel majd az utolsó ítéletben el kell számolnia. Ezzel együtt: a kereszténység így módon kitüntetett individualitása még normatív szempontok szerint van meghatározva. Augustinus nem önmagáért meséli el az életét, hanem azért, hogy bemutassa a maga megtérését, és azt, hogy hogyan lett bűnösből hívővé. Ez a paradigma csak azt teszi bemutathatóvá, amit egy Istentől eltávolodott élet tévelygése, és a benne elrejtett isteni vezetés példaszerűvé tesz. Ami történt vele a megtérés és könyv megírása közötti tizenkét évben, az a „*le sot projet qu'il a de se peindre!*” címszó alá esett volna, amire még Pascal is hivatkozni fog a maga Montaigne-kritikájában. Augustinus *Vallomásai* az események szelektálásában és értelmezésében egy narratív hermeneutikát követnek, amely – teológiaiilag megfogalmazva – az én mint karakter halálát és annak szentként való feltámadását implicálja, és ezzel a szétválasztással megalapozza az önprezentáció lehetőségét. A későbbi önéletrajz műfaja az én megtörtségére épül: az én egyszerre objektum és szubjektum, személy és szerző.

II.

Az individuum felszabadításának minden korszaka, az autonómia megteremtésére irányuló minden lépés még sokáig rászorult egy heteronóm közvetítésre – ezt a *Poetik und Hermeneutik* XIII. kollokviumán is több megközelítésben és részletesen megvi-

tattuk. Itt minket mindenek előtt az érdekel, hogy a kontingens én összefonódott-e, és ha igen, hogyan, a kontingens másik elismerésével és megértésével. Az én hozzájárulásom a kollokviumhoz az a kísérlet volt, hogy a karakter történetében megmutassam egy előrehaladó szingularizálás útját, amely a karakterek *plurale tantum*-ától az *individuum ineffabile* szinguláris *tantum*-ához vezetett. Ez a szingularizálás mellesleg megjegyezve nem csak egyedül a „karakter” fogalmára vonatkoztatható; a 18. század közepétől más jelentésváltozatokban is megjelenik: a történelmek kollektív szinguláris történelemmé, a forradalmak forradalommal, a szépművészetek művészetté alakulnak át, ahogy ezt Reinhart Koselleck az általa „nyeregidőnek” nevezett korszak kapcsán megmutatta.⁵

A karakterek szingularizálása (beágyazva egy morális tradícióba) nem az emberi természet általános meghatározásából, hanem csak a maga kontingens sokféleségben megragadható emberi természetből indul ki. Ennek sokfélesége lelki-testi egységben jelenik meg, amelynek van egy sajátos fiziognómiai alakja, amely megengedi, hogy a mindenkori különösségeit a karakterének, az erkölcsének, a szenvedélyének vagy a temperamentumának a jeleiből olvassa le. A karakterek paradigmaticussága hermeneutikai szempontból egy proto-szemiotikának tekinthető, amely Theophrasztosztól La Bruyèrig a környező világnak egy újfajta olvashatóságát nyitotta meg és virágoztatta fel. Ami első pillantásra az etnikai vonások leírásaként és lehatárolásaként jelent meg, az csak azáltal vált olvashatóvá, hogy a megfigyelő az átlagos élet látványát keltve (a jó és a rossz, az erény és a vétek szélsőségeit eleve kizárva) előzetesen feltárja a magától értetődőben rejtőzködő látni különösséget; jelekben ragadja meg, bejelöli, lehatárolja, és tipológiailag vagy topológiailag rendszerezi azt. S eközben – az antik etnikai karaktertől a modernség társadalmi karakter-

rég való fejlődésben – az egykor időtlennek vélt emberi természetből létrejön egy második természet; méghozzá a térhez és időhöz kötött életvilág alakjában.

Individuum... est, quod est in se indistinctum, ab aliis vero distinctum („az individuum önmagában nézve meghatározhatatlan, de másoktól mégis megkülönböztethető”): ez a tomista definíció⁶ mutatja nekünk azokat a normatív határokat, amelyek előtt a karakterek prozsemantikájának meg kell állnia. Ha a jelrendszer meg is engedi, hogy az emberi „természetek” sokféleségében meghatározzunk egy különöst minden más alakhoz képest; de a szinguláris még ekkor is meghatározatlan marad. Az individuális alakban a vonások csak az általános ismertetőjegyek kombinációjaként jelennek meg, amelyek mint különösségek az ilyen jellegű más alakokban is fellelhetők. Így a szemiotikai eljárás a lehatárolt szimbolikus karaktert megint egy partikuláris általánosságra vezeti vissza!

Az igaz, hogy La Bruyère olyan művészien tudta a maga portréit beszélő részletekkel életre kelteni, hogy ebből, úgy tűnik, már meg is születik egy szinguláris karakter önálló világa. Így sikerülhet a tipikus másodlagos individualizálása, amely már alig-alig különbözik az individuális elsődleges megragadásától (mint pl. a virág-imádó a „De la mode” című fejezetben). De mégis: az egyes mint *singulare tantum*. mint egyedülálló individuum megértése – ez La Bruyère-nek még nem adatott meg. Amikor egyszer beleütközött abba, hogy a szingularitás árkanumát a nagy szellemek tökéletességében ragadja meg, akkor a zseni utánozhatatlan karakterét „*sublim*”-nek nevezte, amit mindazonáltal nem tudott másképp magyarázni, mint egy „*je ne sais quoi*”-t. Az utolsó lépést az individuális megértéséhez csak a német idealizmus hajtotta végre. Kant a pszichés karaktert – a természetesség és a temperamentum

természeti bázisát – elkülönítette a morális karaktertől és a gondolkodásmódtól, amin keresztül az embert „észszerű lényként” tudta meghatározni. „Az embernek olyan karaktere van, amit ő maga alkot magának, amennyiben kész arra, hogy önmagát az általa kijelölt célok szerint tökéletesítse”.⁷ A művelődés eszménye így módon véget vetett a karakterek tradíciójának.

III.

A karakterek szingularizációjának folyamatában az individuum fokozatos felszabadítása sajátos dialektikát követ: a kontingens én, amely az általánosság túlerejével szembeni ellenállásban próbálja fenntartani önmagát, még rászorul arra, hogy általános normák adottak legyenek a számára. Csak így tudja felismerni azt, ami kizárólag a sajátja, és csak így tud felismerni egy idegen ént. Az individuumot a maga kontingenciájában mint *ineffabile*-t, nem közvetlenül, hanem csak heurisztikus kitérítő vonásokon keresztül lehet megérteni; ezek viszont a maguk egyedfűlállóságát a várakozás és a tapasztalat differenciájában, egy még meglévő általánosság és az elhajló szingularitás között találják meg. És ez nem csak az irodalmi reprezentációkban működik, hanem már az életvilágban is. Az idegennel való hétköznapi találkozás, hermeneutikailag tekintve csak látszatra teljesen kontingens esemény. Az idegent, a nem-ismertet is csak a még ismerthez képest lehet felismerni a maga másságában. A másik idegensége az előzetes megismerés horizontjában áll, ez az, ami a találkozást egyáltalán megtapasztalhatóvá teszi; ez a várakozások horizontja, amelyben korábbi tapasztalatok csapódtak le. Az ilyen várakozások általában a személyes érintkezésekben alakulnak ki és szilárdulnak meg, normatív módon. Ezeket a fiziognómai vonásokat

a megfigyelésből nyerhetjük, vagy a szociális szerep viselkedésből olvashatjuk le őket. De egy általunk elsajátított megértésből is származhatnak, úgy, hogy figyelünk: a valósi parancsokra, az erényekre és a vétkekre, az etikai rendszerekre, a négy temperamentumra, az öregségi szintekre, a szociális rétegekre, az elitekre, a pártokra és a nemzetekre. A másik megértése a maga kontingens önmagaságában csak látszatra történik közvetlen beleélés alapján. Megköveteli a másik hozzám képest való differenciájának felismerését, egy normatív előzetes megismerés kipróbálását, ennek feladását, ha alkalmatlannak bizonyul, és végül az e közben fellépő szingularitás elismerését. Ahogy az ész ominózus másikja, úgy a másiknak a saját önmagaságunkhoz való viszonya is megköveteli a visszanyúlást valami közösre, ahhoz, hogy a differenciában a más-létünk felismerhető legyen. Mert mi máson lehetne mérni a nem-azonosságot, ha nem az azonosságtól való eltérésen keresztül? Aki – mint Lyotard a *Le Différend* című művében (1983) – a differenciát abszolutizálni akarja, és az én és a másik közötti viszályt *ultima ratio*-vá akarja felemelni, az elvétí az úgynevezett metadiskurzus heurisztikus funkcióját. És *nolens volens* belekerül egy hermeneutikai éjszakába, amelyben minden tehén fekete, alias: a differenciák közvetlenek lesznek, és ezzel együtt közömbössé is válnak.

IV.

A hermeneutikai elmélet eddig elsősorban a szöveg-megértésre, és történelmi tekintetben a többféle írás-értelem feltárására törekedett, és ezért elhanyagolta az interszubjektív megértést és a hozzá tartozó körülményeket. Ezekhez a körülményekhez (amelyek hermeneutikai relevanciájukat tekintve túl kevés figyelmet kaptak) tartozott az antik hagyo-

mányban a karakterek, a temperamentumok, az affektusok már említett protoszemantikája, a kereszténységben pedig az allegorézis és a *psichomachia* epochális mintája. A perszonalifikáló allegória a személytelenítés eszközévé válik: az egyes ember *lelkében* folyó harc itt egyúttal úgy jelenik meg, mint az ember *lelkéért* vívott küzdelem: a szubjektum újonnan felfedezett bensőségessége a menny és a pokol személyek feletti hatalmai közötti viszály színterévé válik; ezek a hatalmak mindig a perszonalizált affektusok, erények és vétkek alakjában lépnek fel. A felébredő individuum megpróbálja kivonni magát az általános dogmatikus uralma alól – ezt próbáltam meg bemutatni a *iuvenis* alakjában Chartres az *Iskola* című allegorikus eposzában, az elbeszélő sorsán keresztül Latini *Tesoretto* című regényében, a hölgy titka kapcsán a *Roman de la Rose* című regényben, vagy a csínytevő alakjában (aki mint a legrafináltabb kiesik az állati karakterek típusvilágából).⁸ Itt már csak két markáns küszöbről szeretnék beszélni az autonóm szubjektum előtörténetéből: Dante *Divina Commediájáról* és a reneszánsz portréfestészetről.

Hermeneutikai tekintetben a *Divina Comedia* megköveteli, hogy a benne lévő *duplex sententia* szerint fogadjuk be. Ebben az esetben a művet tekinthetjük allegorikusnak és kanonikusnak, de autoritatív válaszként is olvashatjuk arra a kérdésre, amely az isteni világterv látens igazságosságára vonatkozik; ugyanakkor tekinthetjük úgy is, mint a földi világ és a történelem tükrét, amely a halottak végső sorsát az individuális sorsuk négyszázszorosára nagyítja fel. Így olvasva a túlvilágban vándorló tapasztalata és az individualitás dogmája közötti differencia először ölt történelmi alakot. Mert ennek megértése nem elégzik meg az Isten által elrendelt büntetések, bűnhődések és jutalmazások rendjére vonatkozó tanítással. Ennek a rigorózus rendszernek az egész topográfiája megnyílik második síkon, ha a vándor a halottak lelkétől azt

kérdezi, hogy milyen volt a földi sorsuk, milyen bűnöket követtek el, és milyen érdemeik voltak, és a lényegre törő válaszaik alapján újra életre kelti az élettörténetüket. A megértés már nem tudja eltakarni a megértő személyes érintettségét – legyen az akár a düh, akár a részvét (ami itt már nincs engedélyezve). Ő már nem hős, és nem is szent, hanem egy tévedésekre hajló individuum, aki még a maga üdvösség felé vezető útján sem tud úgy találkozni az embertársaival, hogy ne mutasson feléjük egy bizonyos (a dogma által nem-megkövetelt) tiszteletet. Mi ezt minden bizonnyal szolidaritásnak neveznénk.

Egy korábban ismeretlen portré művészet létrejött a reneszánszban az egyes emberek addig anonim sokaságát felcserélhetetlen alakokban idézi a szemeink elé. Az individuumok – előbb a fejedelmek, aztán az írástudók, aztán a művészek, végül a polgárok és a mindennapi személyiségek – már önmagukban is ábrázolásra méltóként jelennek meg. Azt a Pomponius Gaurizus által 1504-ben megfogalmazott követelményt, mely szerint egy személyt *ex se* és *per se* kell ábrázolnunk, akkor még nem lehetett megvalósítani. Egészen a cinquecentoig fel lehet ismerni annak a fejlődésnek a lépéseit, melyek során a perszonalifikáló ábrázolás individuális portréi uralomra jutnak az idealizáló ábrázolással szemben. És egyre inkább látható lesz az is, hogy ez az ábrázolás nem boldogulhat a karakterek vagy a temperamentumok retorikai vagy etikai interpretációja nélkül. A festők a fiziognómia és patognómia, az életkor vagy a szociális szerepek (rend, család, céhek) általános normáit arra használják fel, hogy a keresett, felcserélhetetlen individualitást a tipikussal való differenciából léptessék elő. Még a maga híres önportréinak hosszú sorában Rembrandt is sokáig különböző szerepekben ábrázolta magát, hogy a saját maga váltakozó kifejezését tanulmányozza, míg aztán végül az összes szerepet levetette, és egyedül a maga individualitását mutatta meg *ex se* és *per se*.

V.

Ha önmagunkat vagy a másikat a maga szingularitásában akarjuk megérteni, akkor ez magába kell, hogy foglalja az individuum kontingens és elidegenítő vonásainak (amelyek kivonják magukat a közvetlen megismerhetőség alól) megértését és elismerését is. Eközben az autonóm szubjektum előtörténete azt mutatja, hogy az önmagunk és az egymást megértése csak meglepően későn következett be. A karakterek ilyen finom leírása azonban nem jutott el – ahogy azt már megmutattam – egy partikuláris általános meghatározáshoz. És ahol a legjobban lehet várni, hogy a másik a maga kontingenciájában áll szemben velünk: a barátság én-te-viszonyában, és a személyes szeretetben, ott a kölcsönös megértés (egy szekuláris tradícióban) általános norma által közvetített, amelyről végül még szeretnék elmondani egyet s más. Ennek középpontjában mindig a tökéletességre való előre nyúlás áll. Nem csak egyedül a véletlen kontingens, hanem a nem-tökéletes is az. Mert hogyan lehetne valamit vagy valakit mint nem tökéleteset megérteni, ha nem a tökéletesség mércéjéhez viszonyítva, még akkor is, ha ez csak a képzeletben létezik?⁹ A különös mint *deficiens* és az általános mint tökéletes közötti feszültség nem szolgál-e alapként minden norma heurisztikus teljesítménye számára? (Amivel a megértés előre nyúlásában már találkozunk is.) Mindez elsősorban a barátság én-te viszonyára jellemző. De ezt a feszültséget már mindjárt az első nagy hatású, Arisztotelészről származó traktátus megint feloldja, mivel a barátságot már csak az egyenlőkre korlátozza, akik egymást a jóra tekintettel szeretik, és eközben a másikat a maga kontingens így-létében, ha rabszolga, idegen, nő vagy gyerek, eleve kizárják. Eszerint egészen napjainkig a barátok egymást-megértését általában valami harmadikon keresztül szokás magya-

rázni: legyen az az erény, a jó élet vagy egy közös cél ideálja, de lehet az együttlét emfatikus ünneplése is. Kivételt képez Montaigne barátsága La Boétievel. Még ez is feltételezi ugyan a tökéletesség-posztulátumot, de már csak mint kontrasztot: Montaigne a korán elhunyt barát tökéletes lényén és tettein méri a saját magáról (mint kontingens, fragmentált és változékony lényről) szerzett tapasztalatait. Nem egy emfatikus megállapodás, hanem csak a szétválás retrospektív belátása – az „igaz” képének elvesztése, amit a barát a halálba magával vitt – tette lehetővé egy kontingens én *deficiens* tapasztalatát, amely az elvesztett identitás töredékeit próbálja megfejteni. Az így elkészült írásait a barátjának ajánlotta – és így fedezte föl az esszé modern formáját.

A tökéletességre való előre nyúlás sehol sem jelenik meg olyan problematikusként, mint a bibliai felebaráti szeretetben; ez úgy néz ki erőteljesen szembeszegül a barátság antik ideáljával. A másikat a felebarátunkként szeretni, akivel akár a legtávolabbiaként, sőt, még ellenségként is találkozhatunk, szembejöhet velünk – ez kizárja az egymással való egyenlőség fontosságát ugyanúgy, mint a kölcsönös tökéletesítésre vonatkozó megállapodást. Nem a másik személye iránti szimpátia, de nem is a sajátosságainak a megértése, hanem kizárólag – ahogy az irgalmas szamaritáriánus hasonlata mutatja – az ínség tevékeny felismerése az, amely bármely idegent a felebarátunkká tehet, az *agape* értelmében. A felebaráti szeretethez e szerint nincs szükség a másik előzetes megértésére, akit nem is önmagáért kell szeretnünk, hanem csak azért, mert Krisztusban a testvérünk. Így már jelentkezik egy lehetséges konfliktus az *amicitia* és az *agape* között. A kettős parancsban („Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből.... A második pedig hasonlatos ehhez: Szeresd felebarátodat mint magadat.” [Mt. 22, 37. és 39. Fordította: Ká-

roli Gáspár.)) Augustinus ezt még tovább is élezi. Valakit önmagáért szeretni, ez kizárólag Istennek van fenntartva; minden más dolog a világon, az embertársakat is beleértve, csak eszköz a végső cél, a *vita beata* eléréséhez. Ezzel azonban a *fruitio Dei* rigorózusan kizárja a *fruitio hominist*, a földi szeretetet, vagy a privilegizált te-t a barátság viszonyából. Aki a maga szívét valaki máshoz köti, és úgy látja, hogy abba van belezárva az ő valódi boldogsága, az Jeremiás mondatának áldozatául esik: *Maledictus autem qui spem suam in homine*.¹⁰

Bármilyen fundamentális is legyen itt az antik és a keresztény norma ellentmondása, az *amicitia* és az *agape* konfliktusát mégsem lehet egyszerűen felmutatni a megértés történetében. A legszebb példa, amit én eddig találtam, Abaelard és Heloisa híres levélváltása. Ez új jelentőséget kap, ha az én kérdésfeltevésém fényében felismerjük, hogy itt az elmondottban, a fű alatt az *amicitia* és az *agape* konfliktusa kerül kihordásra. Az én tézisésem röviden megfogalmazva az, hogy Heloisa az *amicitia* igényét, hogy a másikat mindenek előtt önmagáért kell szeretni, egy panasz alakjában fogalmazza meg, amelyet így még Abaelard sem tud cáfolni. Az ő pedagógiainak vélt visszanyúlása a *fruitio Dei* elsőbbségére a *fruitio homini* jogosultságát dogmatikusan ugyan elvetheti, de ez csak egy önmagára visszahulló szégyenfolttal lehetséges. Ha túl is teszi magát Heloisa igé-

nyén *propter se*, és nem csak a haszon kedvéért – és ebbe beleértendő a házasság intézménye is – szeretné azt, hogy szeressék, a szeretett lényt mégis a saját üdvösségének eszközévé alacsonyítja le, és ezt azon az áron teszi, hogy egy felcserélhetetlen *te-t* egy *ő-vé* alakít át, és így Heloisát mint második személyt harmadik személlyé fokozza le. Ha meggondoljuk, Heloisa volt az, aki a maga nagyszabású mondatával (*nihil umquam in te nisi te cupivi*)¹¹ a férfiak közötti barátság ideálját – nőként – elsőként alkalmazta a nő és a férfi szerelmére is – az, hogy végül „Krisztus menyasszonyává” emelkedik fel, keserű utóízt hagy maga után.

Miért ne lehetne tulajdonképpen – így lehetne a Heloisát mozgó kimondatlan és az Abaelard által megválaszolatlanul hagyott kérdést a *paraklétosz*-könyv alapján rekonstruálni? És a *fruitio hominist* a férfi és a nő közötti földi szerelmet is elvezetni a *fruitio Dei*-ig, és eközben a *te-t* mint helyettesíthetlent is megőrizni? De a nagy teológus¹² már mindjárt az első levélben ezt a *te-t* egy *ő*-vel cseréli fel. Ebben az összefüggésben szeretnék utalni a *Poetik und Hermeneutik* XVII. kollokviumán tartott előadásomra.¹³ Ott egy történeti perspektívában kifejtettem az *amicitia* és az *agape* viszonyát, és a vitában még az a gondolat is felmerült, hogy Abaelard és Heloisa dialógusa mögött végső soron két teológia (Augustinus és a János teológiájának) konfliktusa áll.

Fordította: Weiss János

Hans Robert Jauß (1921–1997) 1967-től a konstanzi egyetem professzora volt. A Gadamer utáni hermeneutika egyik legjelentősebb alakja, az ő nevéhez fűződik a recepcióesztétika megalapítása. 1990-es évek közepén kezdődött Jauß nemzetiszocialista múltjának feltárása – az erről szóló vita mind a mai napig tart.

Utószó

Hans Robert Jauß 1997. március 1-én halt meg; az itt közölt tanulmány az egyik legutolsó dolgozata. Szép gesztus volt a Philipp Reclam jun. Verlagtól, hogy két évre rá külön kis kötetben publikálta Jauß kései tanulmányait; mindenféle utószó és kommentár nélkül.

(I.) Jauß tanulmánya eredetileg előadásként hangzott el, az 1995. szeptember 19. és 22. között, az eichstätti Katholische Universität által szervezett nagy konferencián, melynek címe ez volt: *A modern szubjektivitás története és előtörténete*. A szervezéshez az ötletet valószínűleg az adta, hogy egy jó évtizeddel korábban a *Poetik und Hermeneutik* nevű kutatócsoport *Individualitás* címmel már szervezett egy nagyszabású konferenciát. (Erről a kutatócsoportról a következő kis fejezetben részletesebben is szólni fogok.) Az ebből készült konferenciakötet szerkeztője két fiatalember volt: Anselm Haverkamp és Manfred Frank. A tanulmányok elé nagyon sűrű szövevesű előszót bocsájtanak. Az „individualitás” mai tematizálása mögött szerintük egy hármas tagadás áll: (a) individuum nem a szubjektum; (b) az individualitás nem az identitás; (c) az individuum mint „ineffabile” (inkommenzurabilitás). És aztán ezekről írják: „Az utóbbi húsz év trendjeire lefordítva: (a) az »individualitás« problematizálja a tudatfilozófiai paradigma túlfeszítését; (b) bekorlátozza az interakcionista paradigma érvényességét; (c) és ugyanezt teszi a hermeneutikai paradigma általánosíthatóságával. Az interdiszciplináris problémánk paradigma-

háztartásából következett a nyelvészet felértékelése (a filozófiával szemben), a pszichológia felértékelése (a szociológiával szemben) és az esztétika felértékelése (a hermeneutikával szemben). Ami az »individualitás« témáját illeti, ezek a diszciplínák inkább e téma elfojtása, mint aktualitása mellett szólnak.”¹⁴ Az *individualitás* tehát a filozófia központi fogalma, amelyet azonban mint elfojtottat kellene újra felszínre hoznunk. Ebben a kötetben is szerepelnek teológusoktól vagy középkorászoktól dolgozatok (az egyik Ágostonról, a másik Eckhardt Mesterről, a harmadik a 19. századi protestantizmusról szól). A konferencia felépítése olyan, hogy három előadás után következik egy kritikai összegzés. Ebben az esetben ez Odo Marquardtól származik. Ő azt a kérdést teszi fel, hogy az individuum a vallások (monoteista, biblikus, keresztény) ellenében, vagy azokon keresztül jön-e létre. Az áttekintett álláspontok többsége szerint az individuum a vallásokon *keresztül* jön létre. Marquard ehhez sajátos alátámasztást ad. „Mivel a monoteizmusban – éppen a bibliaiban és a keresztényben – az egyedüli Isten túlhatalomra tett szert, ezért az ember (s erre a politeista vallásokban még nem volt szükség) a saját Isten nyomasztó túlhatalmával szemben profán individuumként konstituálja meg magát.”¹⁵ – Annyi tanulságként mindenképpen megmaradt ebből a konferenciából, hogy itt vallási/teológiai szempontból még bőven maradt vizsgálnivaló. De nézzük csak sorjában: az individualitásról a szubjektumra való átmenet. Mint láttuk Frank és Haverkamp koncepciója szerint ha egy középponti filozó-

fiai fogalomnál akarunk maradni, akkor ez az átmenet nem megengedett. Az új konferenciakötet az előbbihez képest tíz évvel később jelenik meg. Ennek előszavában olvashatjuk: „A szubjektum túlélte a saját magáét.”¹⁶ A könyv a szubjektum feltámadásáról akar szólni, miután a posztstrukturalizmus halottá nyilvánította. Mintha megváltozott volna a helyzet: a feltámadás mintha a könyv egészének adna egyfajta eufórikus hangütést: „A szubjektivitás [...] meghatározza az irodalomban és a filozófiában, a szellem- és társadalomtudományokban folyó diskurzust. Még a rendszerelméleti diskurzusokban is a magyarázatára törekszenek. [...] A szubjektivitás, ahogy itt értelmezzük, elsősorban az ember változó önértelmezését jelenti. Ez éppúgy magában foglalja a maga szociokulturális feltételezettségét, mint a jó életre vonatkozó kérdést.”¹⁷ A több mint hétszáz oldalas kötet, az előbbinél erősebben történelmi-filológiai jellegű, a filozófia most teljesen visszaszorult. – Jauß dolgozata a „középkor” című blokk élén áll. Sokáig hasonlíthatnánk össze a két kötetet, de Jauß szempontjából ennek semmi jelentősége sincs, ő ugyanis nem látott semmi lényeges különbséget. Az előbbi konferencián még ezzel a címmel tartott előadást: „Vom *plurale tantum* der Charaktere zum *singulare tantum* des Individuums”; az utóbbin pedig: „Ich selbst und der Andere: Bemerkungen aus hermeneutischer Sicht“. Jauß itt mintha inkább kitérne: szubjektum helyett az énről és a másiktól kezd el beszélni; de egyébként számos kifejezés őrzi a folytonosságot. Ugyanakkor érdekes felfigyelni rá, hogy az utóbbi kötet lelkesültsége erőteljes nyomot hagy Jauß dolgozatán is. Ezt a legjobban a főcím és az alcím rejtett megfordításából lehet látni. Először úgy néz ki, mintha lenne egy konkrét problémánk, az én és a másik léte és egymáshoz való viszonya. Mindjárt eszünkbe juthat, hogy ez az én és a te viszonyára játszik rá, amelynek elmélete Martin Buber kis eszszéjében öltött klasszikus formát.¹⁸ De a kon-

ferencia címe felől tekintve arra is gyanakodhatnánk, hogy a szubjektumnak van két alakja: az én (vagy az én magam) és a másik. Így mindjárt megakadályozzuk azt is, hogy a szubjektum elmélete egyúttal és automatikusan a tudat vagy az öntudat elmélete legyen, ami után mindig kemény kérdésként merül fel, hogy hogy jutunk el a másik emberhez. És még azt is engedjük meg, hogy mindehhez hermeneutikai (nem metafizikai vagy fenomenológiai) megközelítést válasszunk. De egyszercsak, a tanulmánynak egy szinte észrevétlen pontján, a viszony megfordul: és a hermeneutikáról általában lesz szó, és arról, hogy hogyan lehetne valamiféle fordulatot adni a hermeneutika történetének. Talán kimondhatjuk, hogy a hermeneutika *eddig* elsősorban a megértéssel foglalkozott (korok, szövegek és egyének megértésével); *most* viszont arra lenne szükség, hogy kísérletet tegyünk az interszubjektivitás megértésére. Ebben az összefüggésben jut el Jauß az arisztotelészi barátság elméletéhez, mint a téma klasszikus alakjához. Vagyis a hermeneutika feladata az, hogy azt az elemi emberi viszonyt kell *megérteni*, amelyben a *megértés* (az egymást megértése) már amúgy is meghatározó szerepet játszik. Ez egy hermeneutikai fordulat lenne; így jönne létre a hermeneutika új alapszerkezete. És – véleményem szerint – ez ad ennek a tanulmánynak halatlan jelentőséget.

(II.) A 20. század második felének egyik legfontosabb irodalomelméleti-esztétikai műhelye a *Poetik und Hermeneutik* nevű kutatócsoport volt, amely laza szerveződésben 1963. és 1994. között működött. A működés formája: nagyszabású konferenciák rendezése, melyekből terjedelmes kiadványok születtek (amelyek sokszor csak három-négy éves késéssel jelentek meg). A konferenciákra ritkábban évente, de inkább két évente került sor. Az első még Gießenben szervezték, „Utánzás és illúzió” címmel (Jauß

ekkor még a gießeni egyetem professzora, és ekkor került oda Clemens Heselerhaus is, aki nagyon szorgalmazta a konferenciasorozatot elindítását). 1972-től az állandó helyszín Bad Homburg lett, itt került sor 1994-ben az utolsó nagy rendezvényre, melynek címe „Kontingencia” volt. Egy futó pillantás is elég hozzá, hogy megállapítsuk: a témák egy bizonyos lazasággal, de követték ennek a harminc évnek a (nyugat-)német történelmét. 1968-ban a diákmozgalmak csúcspontján „Terror és játék”, 1976-ban a diákmozgalmak kifulladására és az RAF tombolásának idején az „Identitás”, egy újabb hidegháborús hullám kezdetén, 1981-ben a „Beszélgetés”, majd a berlini fal leomlása után „A vég” volt a konferencia témája. És ugyanakkor a témák nem csak leképezték, hanem kicsit ki is billentették az aktuális problémákat. A konferenciák hallatlanul népszerűek voltak, a belőlük készült kiadványok szentderd műveknek számítottak. (Nyugodtan kijelenthetjük, hogy ennek történetét még fel kell dolgozni.)¹⁹ A konferenciasorozat leghíresebb résztvevői Hans Robert Jauß mellett a következők voltak: Hans Blumenberg, Odo Marquard, Jacob Taubes, Wolfgang Iser, Peter Szondi, Manfred Fuhrmann, Karl Heinz Bohrer, Max Imdahl és Reinhart Koselleck. Olyan professzorokról van szó, akik a húszas-harmincas években születtek, és az ötvenes-hatvanas években kezdték meg egyetemi karrierjüket. Ők voltak azok, akik a náci professzorokat váltották. (A körnek – a laza szerveződés ellenére – volt egy bizonyos „mi”-tudata, a résztvevők hangsúlyosan figyeltek egymásra, hivatkoztak egymás munkáira stb.) – Jauß még részt vett az utolsó konferencián, de az előadásokat tartalmazó kötet megjelenésekor már halott volt. Így került be ebbe a kötetbe Jauß tanítványának és (a konstanzi egyetem professzori székében) utódjának nekrológja. Ebből megtudjuk, hogy a kör még Jauß életében elhatározta a feloszlást. És valóban a kötet végén szerepel Jaußnak a kör történetéhez írt epilógus-

sa: „Ha a csoport nevének először is nem volt semmiféle tartalmi célkitűzése, úgy hamarosan bebizonyosodott, hogy a poétika és a hermeneutika sebtében kigondolt összekapcsolása nagyon termékeny programja és formája lett egy interdiszciplináris beszélgetésnek.”²⁰ Bár a körnek nem volt hivatalos vezetője, de Stierle lassan kimondja, hogy az egész kör tulajdonképpen Jauß köre szerveződött. „Jauß rendelkezett azzal a képességgel, hogy több és különböző szellemet magához vonzzon és kötözzön, mert ő az irodalomról másként beszélt, mint ahogy az a filológiában szokásos volt. Számára az irodalom a szellem helye volt, de ugyanakkor a történelem helye is, amely a szellemen át alakokká (sokszor rejtélyes alakokká) transzponálódik. Az irodalmat egyszerre tekintette emlékezésnek és reménynek, kritikának és utópiának, de mindenek előtt végtelen beszélgetések ígéretének, amelyből kibontakozik egy értelem; és erről azt gondolta, hogy akkor juthat el önmagához, ha az értelmezés és az értelmezés végtelen dialógusának folyamata megragadja.”²¹ Csodálatos szavak, ennél szebben nem lehetett volna búcsúztatni a XX. század második felének egyik legnagyobb irodalomtudósát.²² (A körnek és a konferenciasorozatnak akkor is meg van a maga jelentősége, ha az itt lefordított tanulmány ehhez csak „másodlagosan” kapcsolódik.)

(III.) Stierle nekrológja és Jauß epilógusa egy valamiről hallgat, de mintha már érezhető lenne: elkezdődött Jauß nemzetiszocialista múltjának feltárása. A kilencvenes évek közepén az amerikai történész Earl Jeffrey Richards egy francia nyelvű publikációban írta le először, hogy „mindenki, aki akarta tudni, tudhatott” Jauß náci múltjáról. Aztán egy német nyelvű publikációban már Jauß elkenődési kísérleteiről is beszámol.²³ Ma már mindent tudunk, köszönhetően annak, hogy a konstanzi egyetem rektora a 2010-es évek elején megbízást adott a Jauß-ügy feldolgo-

zására. Az anyag 2015-re készült el, erről a napilapok is, így a *Süddeutsche Zeitung* is beszámolt „A konstanzi egyetem megbízásából készült tanulmány most fényt derített Jauß tagságára és szerepére a Waffen SS-ben [...]”. A tanulmányt a neves hadtörténész, Jens Westemeier készítette. [...] Az eredményeket szerda este az egyetem aulájában mutatták be, a százhuszonöt oldalas, forrásokkal ellenőrzött dolgozat pedig már letölthető az egyetem honlapjáról.”²⁴ És letölthető mind a mai napig.²⁵ Láthatjuk Jauß előmenetelét és összes kitüntetését. Tizennyolc évesen önként jelentkezett az SS-be, 1944-ig hétszer léptették elő, míg végül 1944. november 9-én SS-Hauptsturmführerré nevezték ki. Az újságok ezután Jaußról többször mint SS-karrieristáról beszéltek. – Megismétlődni látszik a Heidegger- eset, egyetlen nagy különbséggel: Heidegger már befutott nagy filozófus volt, és a maga nagyságának teljes súlyával állt ki a hitleri rendszer mellett. Az 1933-as nyári szemeszterben *Die Grundfrage der Philosophie* címmel tartott előadásokat.

Ezekben azt akarta megmutatni, hogy a filozófia (az ő filozófiája) összhangban van a náci mozgalommal. Így kezd az előadása-it. „Az akadémiai ifjúság tisztában van annak a történeti pillanatnak a nagyságával, amelyen most a német nép keresztülmegy. Mert mi történik most? A német nép a maga egészében eljut önmagához, vagyis megtalálja a maga vezetését. És ebben a vezetésben az önmagához eljutott nép megalkotja a maga államát. Az államba önmagát beleképző, tartósságot és állandóságot megalapító nép felnő a nemzethez. A nemzet pedig átveszi a nép sorsát.”²⁶ Jauß harminkét évvel volt fiatalabb Heideggernél, ő ilyen passzusokat és vallomásokat nem fogalmazott meg: az ő irodalomtudósi karrierje az SS-karrier után kezdődött; de hogy mégis van-e valamilyen érintkezés az elmélet és az egykori politikai elköteleződés között, annak feltárása a jövőbeli kutatások tárgya. (Mindenesetre ilyenekről kellett volna írni a kis Reclam-kötet utószavában, ha ilyen megszületett ült volna.)

JEGYZETEK

- 1 A fordítás alapjául szolgált: Hans Robert Jauß: *Probleme des Verstehens. Ausgewählte Aufsätze*, Philipp Reclam jun., Stuttgart 1999. 122–135.o. Először megjelent: Reto Luzius Fetz, Roland Hengenbüchle és Peter Schulz (szerk.): *Geschichte und Vorgeschichte der modernen Subjektivität*, 1. kötet, de Gruyter, Berlin/New York 1998. 369–379.o.
- 2 Hans Robert Jauß: Vom „plurale tantum“ der Charaktere zum „singulare tantum“ des Individuums, in: Manfred Frank és Anselm Haverkamp (szerk.): *Individualität*, München 1988 (*Poetik und Hermeneutik XIII*). – Újra kinyomtatva: Hans Robert Jauß: *Wege des Verstehens*, München 1994. 5. fejezet.

- 3 Frank/Haverkamp (szerk.): *Individualität*, i.k. 240.o.
- 4 Cicero: *A kötelességekről*, in: uő: *Válogatott művei*, Európa Könyvkiadó 1987. 289–345.o. Fordította: Havas László. Teljes kiadása: Franklin-Társulat 1885. Fordította: Csengeri János.
- 5 Reinhart Koselleck: *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt am Main 1979.
- 6 Thomas von Aquin: *Summa Theologica* I,29,4c.
- 7 Immanuel Kant: *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*, in: uő: *Werke in zwölf Bänden*, szerk: Wilhelm Weischedel, Frankfurt am Main 1994. 625, és 673.o.
- 8 Hans Robert Jauß: *Alterität und*

Modernität der mittelalterlichen Literatur. Gesammelte Aufsätze 1956–1976, München 1977. 16–34.o. Lásd továbbá uo. 2. és 7. fejezet. Lásd Hans Robert Jauß: *Wege des Verstehens*, München 1994. 115–118.o.

- 9 Lásd Platón: *Politeia* 504 c.
- 10 Augustinus: *De doctrina Christiana*, in: *Aurelii Augustini Opera*, Basel 1962. 4,1. kötet, IV., XX., XXXI.o. [„Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine.” Egy kicsit kibővítve: „Átkozott az a férfi, aki az emberben bíz, és testbe helyezi az erejét, az Úrtól pedig eltávozt az ő szíve.” Jeremiás 175. Fordította Károli Gáspár.]
- 11 „Sohasem akartam mást mint téged, magadban.”

- 12 János evangélista.
- 13 Hans Robert Jauß: Das privilegierte Du und der kontingente Andere, in: Gerhart von Graevenitz és Odo Marquard (szerk.): *Kontingenz*, München 1998. 136-187.o.
- 14 Manfred Frank – Anselm Haverkamp: Ende des Individuums – Anfang des Individuums?, in: uő-k (szerk.): *Individualität*, Wilhelm Fink Verlag 1988. XI.o.
- 15 Odo Marquard: Resultat oder Emigrant der Religion?, in: i.k. 163.o.
- 16 Reto Luzius Fetz – Roland Hagenbüchle – Peter Schulz (szerk.): *Geschichte und Vorgeschichte der modernen Subjektivität*, de Gruyter Verlag 1998. V.o.
- 17 Uo.
- 18 Martin Buber: *Én és te*, Európa Könyvkiadó 1991. Fordította: Bíró Dániel.
- 19 Egyedül az utolsó években jelentek csak meg olyan kritikai hangok, hogy az egész veszített a fényéből, és belesimult a meglehetősen szürke konferenciáüzembe.
- 20 Gerhart von Graevenitz – Odo Marquard (szerk.): *Kontingenz*, Wilhelm Fink Verlag 1998. 527.o.
- 21 Karlheinz Stierle: Nachruf auf Hans Robert Jauß, in: i.m. XVII.o.
- 22 Az is igaz, hogy a kör csak nehezen fogadta be a következő generációk tagjait, Manfred Frank és Anselm Haverkamp a nagy kivételek voltak. De a még fiatalabbaknak nem volt esélyük. Hans Ulrich Gumbrecht Jauß tanítványa volt, és érezhető távolságtartással, sőt gúnnyal így számolt be az 1979-es (már Bad Homburgban megrendezett) konferenciáról: „A konferenciát a »Fiktív funkciói« témájának szentelték, és néhány fiatalabb résztvevő egy olyan esemény miatt fog emlékezni rá, amelyet az előadások és viták publikált formája nem tudott dokumentálni. – Az 1923-ban született történész, Reinhart Koselleck, a kor egyik nagy német értelmiségije, sajátos stílusához híven az improvizációra koncentrálván mutatta be a nemzetiszocialista múlttól szóló elmélkedés egyik első változatát, amely *Terror és álom* címmel hamarosan klasszikussá vált. – Koselleck a német zsidók 1933 és 1945 között írt álmnaplóinak gyűjteményéből idézett, és az idézeteket kivételesen tömör kommentárokkal látta el. Ezek szerint az álmódok képelete főként a félelem és a borzalom képeit produkálta, nem sokkal azután, hogy elhurcolták őket. De a táborok halálra ítélt foglyai tíz évvel később már csak a megváltásról és a megváltás pillanatairól álmodtak. – Az előadást követő vita szokatlanul éles hangnemben kezdődött, de először csak akadémiai fenntartások fogalmazódtak meg. A közönség tagjai az után érdeklődtek, hogy az álmok valóban a fikció fogalma alá sorolhatók-e. És hogy biztos-e, hogy a felhasznált anyagok hitelesek. És hogy az előadott értelmezés lehet-e konszenzus erejű, amit a résztvevők az intellektuális minőség szükséges feltételének tartottak. – Alig fél órával később a [vita hangnemének] agressziós foka többszörösére emelkedett. Felmerült a »Nestbeschmutzer« kínos metaforája, és elhangzott, hogy egyedül a németek nem tudnak nyugodt viszonyt kialakítani a saját múltjukhoz. És hogy így sohasem lehet megbékülni a nemzetiszocializmussal. – Koselleck meglepettnek tűnt, nem is nagyon védekezett, és egyre inkább úgy tűnt, mintha az egész vitát csak nagy távolságból követné. Mi, a csoport fiatalabb tagjai természetesen nem mertünk megszólalni sem. Aztán Jacob Taubes, az osztráksvájci rabbi családból származó teológus, akit néhány évvel korábban New Yorkból hívtak Berlinbe, elmesélte a viccet »két zsidóról« (»Nem így kezdődik minden vicc?« – kérdezte). Szóval a két zsidó 1944-ben az Ötödik Sugárúti moziban megnézte a *Mein Kampf* című filmet. »Hogy tett szett a film?« – kérdezte hazafelé mentet a két barát egyike. »Nagyon jó« – hangzott a válasz – »de a könyv sokkal jobb.«” Hans Ulrich Gumbrecht: So klug war die Bundesrepublik, in: *Welt*, 2017. április 26.
- 23 Earl Jeffrey Richards: Vergangenheitsbewältigung nach dem Kalten Krieg. Der Fall Hans Robert Jauß und das Verstehen, in: *Germanisten. Zeitschrift schwedischer Germanisten* 1 (1997), S. 28–43
- 24 Uo.
- 25 És 2016-ban könyvként is megjelent a Konstanz University Press kiadásában.
- 26 Martin Heidegger: *Gesamtausgabe*, 36-37. kötet, Vittorio Klostermann 2001. 3. o.

Verskereső képek

Fellinger Károly: *A teremtés szépséghibái. Versek képekre.*
AB ART Kiadó, h.n., 2023

Avers számára a nyelv a közlés alap-
eszköze. A költészetben a nyelvi-
ség biztosítja azt a hordozó közeget,
amellyel a szerző a különböző trópusokban,
időintervallumokban és térdimenziókban át-
élt, megfogalmazható élményt összefogni és
megörökíteni képes. Más műfajokban, példá-
ul a képzőművészetben mindez – leegyszerű-
sítve – a vonal, a szín, a forma, a perspektíva,
stb., rögzített kombinációiban valósul meg.
S ha kötetének témavilágát a költő e két mű-
faj teljesítményeinek a tükrében kívánja lát-
tatni, akkor a műfaji különbségek közötti in-
tellektuális híd megteremtése során az észle-
lés nyelvi közvetítettségének a kihívásait is
vállalnia kell. Nos, Fellinger Károly *A terem-
tés szépséghibái* című verseskötetében, amely-
ben bő százhusz kiválasztott képzőművésze-
ti alkotáshoz fűz szubjektív dedikációt, erre
vállalkozott. Ám kötetének átlapozása során
az is kiderül, hogy a két műfaj mélyszerkezete
még az alkotások ilyen impozáns, polifon gaz-
dagsága mellett, s még így egy fedél alatt sem
elegyíthető. S ez a gyűjtemény versanyagának
megítélésére nézve is következményekkel jár.

Az olvasás során például föltűnik, hogy
a dedikálandó képek kiválasztását sem a mű-
vek stiláris adottságai, sem a tematikájuk, de

még a képzőművészeti kronológiában fellel-
hető helyükből adódó esztétikai megfontolá-
sok sem befolyásolják. Felsejlik, hogy a vizu-
ális élmény transzformációját, a gyűjtemény
anyagának létrejöttét csupán a megírás, az
asszociatív közlések örömét megélni óhajtó
szerzői ambíció inspirálta. Miután pedig né-
hány oldalt követően az olvasóban ez a fel-
ismerés tudatosul, a képek nélküli közlések-
ből fakadó kezdeti hiányérzete is megszűnik.
Ám ahogy a figyelem teljes egészében a ver-
sek felé fordulhat, az olvasót egy újabb érzület
keríti hatalmába; hogy így, ihlető elődjüktől
megfosztva ezek a versek mintha a képek ár-
vái lennének. S hogy szembenézve múlttal és
jövővel a továbbiakban ezeknek immár ilye-
nekként, egy (műfaj)idegen világba csöppent
árva verslényekként kell egzisztálniuk. S ez az
ambivalencia megszüntethetetlen kettősség-
ként vonul végig a kötetben.

Aminek számos közvetlen és másodlagos
változatával találkozhatunk a könyvben. Az
előbbire példa az a kötet egészét érintő verse-
léstechnikai megoldás amely a képek címét és
alkotóinak nevét rendre verscímeikként szere-
pelteti a szövegek felett. Hiszen így ez az aposzt-
rofált, de közvetlenül a vers részévé avatott lát-
ványvilág, például a sima ajánlásnál jóval erő-

teljesebb befolyást gyakorol a szövegre. Márpedig a megidézett látványnak és a vers hangjának ez a direkt összekapcsolása egy zavarba ejtő érzületet indukál: hogy szemben a mégoly asszociatív, de szerves szövegszervezéssel, ezt mintha így egy rajtuk kívül álló deus ex machina erő, nevezzük nevén a szerzői önkény hozta volna létre. Ami járulékos hatásként a címet végső fokon az epitheton ornans szerepére kárhoztatja.

De valami hasonlóval szembesülnénk akkor is, ha a megidézett képeket egy kiállítóterem falára aggatva szemlélnénk. A képek egy eklektikus kultúrátörténeti táj látványát tárnák elénk. Ennek ugyan volna némi hozadéka, hiszen közvetlenül is érzékelhetővé válna, hogy a műfajon belül az egymástól távol eső stílusváltozatok nemhogy nem vonzzák, de rigorózan elkülönülnek egymástól, s hogy ez az eklektikából fakadó centrifugális erő a képekből sarjztatott versek kapcsolati lehetőségeit blokkolja. Ám ha a kiállítóterem falára a képek helyett, vagy a képek mellé kísérletképpen a verseket is odaaggatnánk, akkor egyszeriben nyilvánvalóvá válna a műfajok közti különbségek kvintesszenciája; hogy a látvány illúzió, a szó pedig tudás. Hogy a kép sejtetés, a szöveg viszont ismeret.

Ugyanakkor azt is tapasztalhatnánk, hogy a képekkel ellentétben a szöveg hordozta tág horizont mégis mintha egységbe rendeződne. Éspedig azért, mert a szövegvilágban a látvány eklektikáját a nyelvi közlés immanenciája váltja fel. Azt tapasztaljuk tehát, hogy a látvány esztétikuma a szintaktika közlésrendjéhez igazodik, s hogy a poézisben az eklektikuság képzetét keltő képi világ pointilista látványa a nyelv hordozta értelem rendjébe rendeződik. Itt már nem az a kérdés, hogy vizualitás híján létezhet-e átjárás a címekben aposztrofált egymástól távol eső képi világok, és ezek szöveggé konvertált változatai között hanem, hogy esetünkben egyáltalában létezhetnek-e hidak a nyelv poézissé absztrahált mozdulatai, a kötet versei között.

Merthogy a jó százhusz verset tartalmazó kötetben ciklusokat, vagy egyéb felosztást nem találunk. Az olvasás során föltű-

nik, hogy pl. miután a kötetben a látvány és a szöveg műfájának idegenségét a nyelvi közlés struktúrájának a rendje váltja fel, a kötet versei ennek ellenére sem alakulnak narratív szövegfolyammá. S hogy/mert újra és újra át kell lapozzuk a kötetet, hogy felleljük az egymással mégis témarokonságban álló verseket. Mivelhogy a kötet jóval inkább kommentáló, mintsem képleíró, azaz a vizuális elődökhöz asszociatív szálakkal kötődő versek gyűjteménye, ezért e versvilágban minden egyes darab egy önálló, egymásból nem folytatódó, s magát folytatni nem tudó, nem óhajtó szövegminta. Akkor mégis mi tartja egyben a kötet versanyagát, hogyan alakul ki a kötetnyelvre oly pregnánsan jellemző egynemű közeg.

Bár a Fellingner-i poézis szövegalkotási kihívásait ezúttal a képi szürrealizmus inspirációi teszik próbára, beszédmódbeli megoldásait ennek ellenére most is a saját már jól bejáratott témakínálatából meríti. Kötetében pl., a család témaköréből az apa alakjának távlatosító bemutatását, ami egyszerre az exegézist is idéző megelevenítő emlékezés, EL GRECO: *Toledo látképe* (11) című munkája ihlette. „Az újságot csak apám / miatt járatom, [] pedig apám több, mint hat / éve a temető lakója. [] A lottóval is így vagyok, [] Azt mondta, addig / él, / amíg meg nem nyeri / a főnyereményt.” De ugyanezzel az asszociatív, a szövegalkítás

konnotációs technikájával találkozunk a téma-
választás további eseteiben is. Számos a szakra-
litás, vagy a mitológia originális keretezésébe
foglalt verset olvashatunk a kötetben: „Arco-
mat összetartják / a ráncok [] a nagy szárazság-
tól / repedezett föld / legmélyebb hézaga rejt /
létezésem kulcsát.” ISAAK BRODSKY: *Ön-
arckép*, (112). De olyan, a szakralitást érintő
verssel is találkozunk, amelyben a profanitással
kacérkodó beszéd ironiáját a sorok mögött
rejtőzködő hit ellensúlyozza. A vakok „In-
kább / Jézus kihűlt / lábnyomát méregetik,
/ megállapítják, ha / eljön a végítéletkor, []
két számmal nagyobb cipőre / lesz szüksége.
PIETER BRUEGEL: *Vakok* (28). Egy he-
lyütt az Eurüdiké effektus is feltűnik. „Mie-
lőtt elindulsz, / ne nézz visszafelé. // Ha visz-
szanézel, / elfelejtet, / honnan is indultál.”
ALBERT EDELFELT: *Párizsi szépség* (113).
Ezáltal a jelentésalkotás lehetőségei jelentősen
bővülnek, hiszen a versek nemcsak a képek,
hanem a tematika keretébe foglalt gondolati
üzenetek hordozójává is válnak, még akkor is,
ha szerzőnk az ebből adódó ciklusképzés le-
hetőségeit mégsem használja ki. Pedig a gyűj-
temény akár egyik önálló fejezete is lehetne
a fragmentált lét dikcióinak bemutatása, his-
zen amiben a kötet munkái egymáshoz a leg-
inkább közel állnak, azok a töredezettség imp-
likálta reflexív evidenciák bonmot-jainak hol
bombasztikus, hol a katakombák falait karco-
ló üzenetei. „Az igazságnak / nem kell látnia,
/ hallania ahhoz, / hogy a valóságot / élethű-
en megmutassa” FIALKA OLGA: *A Fialka
család* (67). Vagy: „A felejtés / az örök élet /
hűsége szolgálója.” MICHAEL SITOW:
A tallini Szt. Miklós-templom oltárképe (124).

A kötet lapjain mindeközben lépten-nyo-
mon a Fellingner-i nyelv stílárius jellegzetessé-
geivel, az asszociációk polarizálta feszültség
forrásaival, a tárgyilagos realizmus és a miti-
kus szemlélet sorjázó ellentéteivel találkozunk.
A szüzsét a költői nyelv artistikuma, a jelen-
téseképző véletlenszerűségek, a látványinterp-
retálás szokatlan, innovatív értelmezései, az-
az a Fellingner-i techné tartja össze. Erre játszik

rá a posztmodern regiszttert megszólaltató ala-
nyi szituáltság, és a patetikus racionalitással
pozicionált metafizika. Ahogy azt a CLAUDE
MONET: *Virágoskert Sainte-Adresse-ben* (38)
című vers sorai is közvetítik: „Minden virágos-
kert / az édeni paradicsom / tudatalatti, / halá-
los / emléke. // A szabadság / a kiűzetés onnan.
// Ha becsukom a szemem, / szemhéjam bel-
sejét / megégeti a tapasztalat elől / elrejtett, /
isteni szikra.” S idézzünk egy, a Fellingner-i övre
kevésbé jellemző, mert a közéletiséget érintő,
ám éppen ezért itt a maga titokzatosságával is
űdítően ható verset: „Vajúdó hegyek / baba-
rózsái. / Emlékezetből / hallgató ég. // A szél
beszélni, / susogni tanítja a / virágot.” A kígyó
sziszegése a szírom szavába vág. NADEŽDA
PETROVI: *Koszovói babarózsák*, (104).

S most, hogy – egy másik könyve címét
parafrázálva, s e mostaniét segítségül hívva –
*a mérleg hiányzó nyelve a teremtés szépséghibái-
tól eloldódhatott, jó szívvel fordulhatunk a kö-
tet szívet lelket gyönyörködtető, örökbecsű
üzenetei felé, amelyek nemcsak a szeretett szü-
lőfalu, de a tágabb nemzeti közösség vállalásá-
ra és megbecsülésére is ösztönöznek: „A hin-
táról a falusi búcsúk / jutnak eszembe / ilyen-
kor a körhinta / mutatta az időt.” ALMÁSI
RÓBERT: *A hintán* (79), vagy: „A vastag-
ra / hizlalt felhőből / lecsöpögő festék / há-
zat, szénaboglyát, / szülőföldet, / Csallóközt
/ teremtett.” JANIGA JÓZSEF: *Civilek* (78).*

Mindent összevetve a versek a maguk szí-
kár szimbolizmusukkal mintegy belülről su-
gározzák a láthatóság gravitációjától eloldó-
dó, az átjárhatóság hídjain a műfajok közös
üzeneteként érkező, s a Fellingner-i költészet-
re is oly jellemző tanulságot: a humánum-
nak, a hitnek és a szeretetnek nincs alterna-
tívája. Mindenki számára ajánlott, olvasásra
érdemes kötet.

■ ■ ■

Bereti Gábor (Miskolc, 1948) író, költő, kritikus. Legu-
többi kötetei: *Titkolt múlt – tiltott jövő* (versek, 2015);
Szó-függő-híd (kritikák, L'Harmattan Kiadó, 2018);
Szétszórt jelen (kritikák, L'Harmattan Kiadó, 2020).

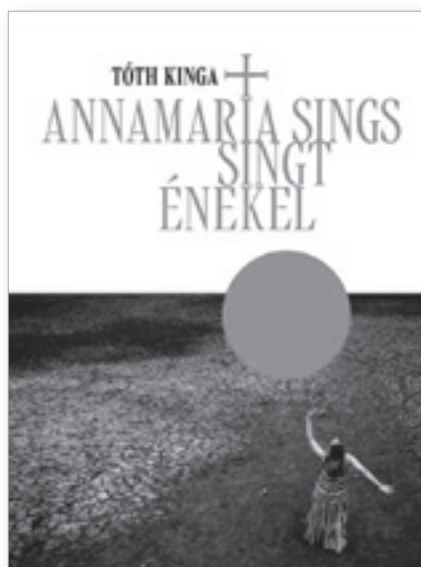
Áldott legyen a gyümölcse kertemnek

Tóth Kinga: *Annamarie sings/singt/énekel* című
művészeti albumáról (Prae-Modem, Budapest, 2023)

Nem szerzetesnőként vagy apácaként, fogadalomtétel nélkül átélni a kolostorok falai közötti mindennapokat és az esetlegesen azon kívül végzett szertetmunkát mindig kívülállóság, valamiképpen veszteség. Hogy tudja mindezt a misztériumot érdemben felmutatni egy művészeti album, mely nem a műalkotásokkal való megkettőzés eszközével él, hanem az értelmezés felől közelít?

Tóth Kinga *Annamaria sings/singt/énekel* című háromnyelvű összművészeti albuma 2023-ban jelent meg a Prae kiadó és a MODEM közös kiadványaként. Verseket, fotográfiákat, QR-kódokon keresztül megnyíló performance-okat, vizuális- és hanginstallációkat foglal magában, melyek betekintést engednek az apácázárdák, a kolostori művészet és a szentéletű nők világának egy nagyon személyes feldolgozási folyamatába. Nem annak az anyagnak az ismeretterjesztő célú bemutatásáról van szó, amely hosszú évszázadok óta zajló művészeti tevékenység révén jött létre ezekben a világtól el-

zárt épületekben, hanem a szerző sokkal inkább egyfajta sajátos értelmezésen keresztül mutatja fel a szakrális-természetközeli művészet alternatíváit, miközben a könyv egészének művészeti anyaga immerzív élményt jelent azoknak is, akik csupán a vizualitásban szeretnének elmerülni.

Tóth Kinga költő, hangperformer és vizuális művész sokszínű érdeklődésének fókuszát, vagy jobban mondva ennek a fókuszának a hiányát tükrözi a művészeti album tartalmi és műfaji sokrétősége. Az anyagrengeteg legfontosabb érnye, hogy nem egy kikövezett utat mutat a kolostorok ke-rengőinek bejárására, hanem a versek, fotó- hang- és videóanyagok által bebocsátást kínál egy olyan világba, amelyben az olvasó/befogadó megtalálhatja azt, ami ebből az ősi hagyományokra és szakrális misztériumra épülő élményanyagból őt megérint(het) i. A könyv különböző alkotásai sokféle kapcsolódási pontot vonultatnak fel, különböző terek és művészeti ágak interpretálásával beszélnek fikatív és valós kolostori- és apácaművészetről, vallási liturgiákról, a privát hit és a vallási közösség élményeiről. Teszik ezt a verseken túl a szakralitást valamilyen szemszögből megfogni igyekvő mindennapi eszközeink (például a *Re-cycled prayers* fotósorozatban szereplő maszk, vattakorong, üres műanyag csomagolás, piros dobozok) vagy vallási tárgyak (rózsafüzér, imakönyv, harang, szentkép) segítségével. Tóth Kinga nem arra vállalkozik, hogy bemutassa egy évszázados kultúrtörténet alakulását, hanem hogy – a szerző szavaival élve – egy modern biofeminista imakönyv sajátos értelmezését hozza létre. A biofeminista szó felveti az életrajzság kérdését, a feltehetően átélt élmények szubjektivitását, amely feszültséget mutat azzal a visszatérő gesztussal, mely során a költő sokszor játszik a külső és belső szemlélő perspektíváival, valamint a konkrét terekben való bennlét vagy azon kívül esés pozíciójával. Például helyszíneiben is megjelenik a münsteri katedrális bel-seje, a ceredi katolikus templom pappal és a helyi közösséggel együtt (*The ineffable speaks* intermediális performance), feltűnnek fotók Mária-kegyhelyekről és oltárokról (*Santa Muerte*), de az otthon képe (*Angels at home* fotósorozat) is kirajzolódik, valamint annak hiánya is a műanyag szemétből megformált,

üres fészek képén keresztül, a fólia fojtó jellegével (*Foilbed*). A különböző perspektívák közötti váltás például a *Maria Machina XX* videóinstalláción keresztül érzékelhető, mely során olyan érzés fogott el, mintha egy akvárium-ban vagy valamiféle üvegtartóban len-nék, a tükröződés és az árnyékokkal való já-ték és az aláfestő dal fátyolossága tovább fo-kozták ezt a homályosság-érzetet, megkérdő-jeleződött a fent és lent, amelyben a tárgyak valódi jelenléte sem jelentett támpontot, az imakönyv is röntgenezve jelent meg. Ami az album jelentette nagyon sűrű anyagban mégis kézzelfoghatóan megmarad a kiindu-ló, tömjénszagú-örökmécsesfényű világból, az a szakralitás rítusjellege, a mindennapi, ismétlődő tevékenységek, az ima formája és ereje. Ez képződik meg újra és újra az alko-tás terében és ebbe kapaszkodva juthatunk befogadóként is közelebb ehhez a láthatatlan örökmozgáshoz.

Az *Annamaria sings/singt/énekel* címe magá-ban foglalja a mű szövegeinek háromnyelvű-ségét, a versek angol, német és magyar verzi-ói minden esetben ebben a sorrendben köve-tik egymást. A három változat mellett rendre különböző fotók kapnak helyet, így nemcsak a fordítás miatti nyelvi elkülönбöződés, ha-nem a hozzájuk társított képek is újfajta asz-szociációkra késztetnek. Az album hét rész-re tagolódik, melyek kialakítása Popella Dó-ra designer-tervezőgrafikus és a szerző kö-zös munkája. A liturgia színeit magán viselő fejezetek a szövegsokaságtól (*Maria-dalok; Beszédgyakorlatok; Annamaria énekel*) az el-csendesedésig (*Memento; Vasárnap*), az Úr napjának megszenteléséig futó ívet járják be, mely szerkezet egyben emlékeztet a kolosto-rokban uralkodó napi beosztás időhöz kö-töttségére is. Beszédes, hogy a *Lelkigyakorla-tok* fejezet a *Beszédgyakorlatok* előtt kap he-lyet, mely implikálja a megszólalás tanulása előtti lelkiismeret-vizsgálatot, a szavak újra-fogalmazásának igényét. A tereméstörténe-tet megidéző, szimbolikus hét nap gyakorla-

tát tükrözi a vasárnapi elcsendesedés, a befelé koncentráció, melyhez akár visszaforgatva segítségünkre lehetnek a meditatív képekben való elmerülés elemei. Az utolsó fejezet ugyanis csak képekből áll, az előtte lévő fejezet utolsó versének záró sorai is az elhallgatásra szólítanak fel: „silentio nem beszél” (*Tüleveleken*). A *Vasárnap* zárófejezet szöveg nélkül, fotókon mutatja be a költőt és a kiszáradt Vekeri-tavat, aki táncoló mozdulataival a természeti vallások sámánisztikus jellegét idézi, amelyek könyvön belül is kibillentik az olvasót az addigi, szövegekbe való kapaszkodásból, melyet az album versanyaga jelentett. A könyv ezen túl is kikezdi az olvasási szokásainkat, már a fejezetcímek felfüggesztik az általános, balról jobbra, sorról sorra tartó vertikális berögzültséget, ugyanis fizikailag is el kell forgatnunk a könyvet az olvasásukhoz.

Nehéz a tartalomról nem egyfajta egészként beszélni, annak ellenére, hogy tartalmi linearitásban nem feltételez egy hagyományos történetelbeszélést, bárholnan bárholva olvasható, ahogy ezt maga a szerző is megerősítette, sőt bátorította a *Literának* adott, nagyon informatív interjújában.¹ Az album anyaga olyan erős atmoszférikus összehatást eredményez, hogy emellett lényegtelennek tűnhet a szerkezeti felépítés sorrendje, amely folytonos, nagyrészt képekben megjelenő körköröséget sugall, de szövegszinten is megjelenik; a szerző egy ponton például saját kötetbeli megszólalását is parafrázálja: a *Rókatánc* utóhangja a *Medvének született fiú, virágleány* közepe. De ki az album és több vers címszereplője, Annamária? Nincs konkrét válasz, illetve több is van egyszerre: a mindenkor szent anyaságot kifejező alakok, Szűz Mária és édesanyja, Szent Anna személyét megidéző, rejtélyes nő, a leírás szerint egy fiktív apáca, akiben benne élnek ezek az előképek, akik emellett hús-vér emberek voltak, alakjaik azonban számunkra jellemzően szobrok és falfestmények formá-

jában öltenek testet. Az elérés és az elérhetetlenség közötti oszcillálás az egész kötetet áthatja, (az album legelején szerepel az *MM elérhetetlenné öntöttek* című fotó, mely egy Mária-ábrázolásra ráhelyezett citrusfélét ábrázol), ahogy az a kérdés is, hogy hogyan viszonyuljunk egyrészt ezekhez az előképekhez, másrészt az apácákhoz és az élő, szentéletű, de közben nagyon is humán nőkhöz. Ezt a személyek és szentek közötti átjárást a szerző fotóanyagai tovább fokozzák, ezek sokszor önarcképek, melyeken saját magát öltözteti be apácaruhákba, Jézus mennyaszonyának, új köntösbe öltöztetve a „[l]egyetek szentek” (Lev 19, 2) ószövetségi felszólítást. Így lehet ez egy önmagához szóló utalás is, a szóköz hiánya pedig sugallhatja a nevek közti váltást, az apácák ugyanis a rendbe belépve új nevet választanak/kapnak, egy szentéletű személy nevét – így lesz megszólításuk, amely nem családi felmenőiktől kapott név, valamilyen módon mégis örökség és az újjászületetés jelképe. Vagy ez szimbolizálhatja a szeretetmunkában való elmerülést, de egyben a feloldódást és az eltűnést is, azaz egyfajta áttetszőséget, melyhez a természet és az emberek iránti gondoskodás évezredek archetipikus mintái adnak

erőt, akár egy név formájában. A tárgy albumban való megközelítésében érzékelhető egy nagy fokú, a megértést kereső kíváncsiság, mely többször meghökkenítő társításokkal él, például a kötetnyitó versből, a *Másik Mária dala* már a „méhednek gyümölcse” kifejezésből indul, melyet mintha direkt értené szó szerint és a természethez való kapcsolat megjelenéseként. Az albumban többször felbukkannak ételmotívumok, melyek nemcsak szövegszinten, hanem fotókon is megjelennek. Például a tészta, a gomba, a citrusfélék, a spárpa mind-mind olyan hangsúllyal ruházódnak fel a letisztult képeken, mint a szent tárgyak, mivel egyszerre szerepelnek velük, köréjük csavarva, alájuk téve. Így másként tekintünk rá a sokszor ugyanolyan hétköznapi helyzetben látott használati eszközökre, ez a megszokottságból való kimozdítás miatt alapvetően is valamilyen jelentéskeresésre készítet, ám a szakrális tárgyak mellé téve egyenesen meghökkenítően hatnak. Ennek ellenére nem tartom ezeket a kompozíciókat tiszteletlennek vagy blaszfémikusnak, inkább az új megvilágításból való jelentéskeresést érzem erősnek bennük, az alkotó a dogmatikusság elemeit használva rendezi át- és újra a saját, privát hitvilágát ezeken keresztül.

A könyvben Tóth Kinga művészeti világa komplex módon áll össze, nem külön-külön olvashatunk a különböző művészeti formátumokban megtestesülő projektjeiről, hanem egymás mellett láthatjuk őket kibomlani. Szövegeinek valamilyen módon való illusztrálása, a vizualitás megjelenése első, *Zsúr* (Prae, 2013) című kötete óta foglalkoztatja, ebben a versek mellett saját rajzai, később az *All Machine* (Magvető, 2014) verseskötetében grafikai kaptak helyet, majd ezt továbbvitte a *Holdvilágképek* (Magvető, 2017) című prózakötetébe is, ahol ezeken túl röntgenfelvételekkel egészültek ki a szövegek. A multimedialitás könyvpapírból kivezető terei kötet szinten a *Village 0-24* (Jó-

zsef Artila Kör, 2017) kiadvány óta jelennek meg. Legutóbbi, *Írma/Offspring* (YAMA Books 2020) című albuma óta pedig adott egy tematizált természetközeli, ökokritikai, biopoétikai alaphang, mely legújabb művében is jelentős kötetsszervező erőként működik. Az *Annamaria sings/singt/énekel*-ben a természet ránk bízott termékeny, de az emberi tevékenységnek és szemetelésnek, pusztításnak kitett földként jelenik meg, amelynek ugyanakkor minden része hasznos és mindenkor tudja a dolgát. Ezáltal többféleképpen is kapcsolódik a bibliai hagyományhoz, ám az apácáléten keresztül valamilyenre lefejtődik az emberre bízott Föld, az efölött való uralkodás antropocentrakussága²: a szerzetesnők világról való gondolkodása ugyanis nem a szubjektum középpontba helyezésével kezdődik, az egyén érdekei feloldódnak a szolgálatban – legyen az Isten, az embertársaik vagy az őket körülvevő környezet felé való szeretetmunka. Többször kimondásra kerül a természettel való azonosulási, sőt az azzá való átalakulás igénye: „legyetek jó föld termőtakaró” (*Rókatánc*); „legyél olyan mint én legyek olyan / mint a kert” (*Fóliaágy*); „tűleveleken keresztül lélegezzük a hegyet / leengedjük a szellet a légsövön” (*Tűleveleken*). Ez egy erősen női szempontokat és kérdéseket kutató és érvényesítő szemszöggel párosul, például a női feladatokat tematizálva: „nézz ránk az arcunkra a lábunk közül hajtanak ki / a kertek a mi vizünk tisztítja meg a folyókat szűrni / a gyárakat öntözi az ágyást a mi lehelletünk tol / virágport a méhre” (*Annamária nyel*); vagy „a férfiak dolga más itt a nők anyagokat / törnek mozsarakat köpülnek virágot mernek / koszorúkat kötnek” (*Medvének született fiú, virágleány*). Az előképekkel, felnőttekkel való szembenézés, a hagyományba való, tudatos bekapcsolódás is jellemzi: „rúnákon táncolt / anyád és a nagyanyád is füvet / nyomott össze mozsárban törte” (*Medvének született fiú, virágleány*) és „a fa / lélegzik velünk föld lányai ágakká / fásodunk ahogy

a régiek / megkeményedik kérgünk” (*Rókátánc*), mely implikálja a felmenők szerepét, valamint a folyamatosan újratermelődő elvárásokat és feladatokat. Így nem véletlen, hogy a művészeti albumról korábban született kritika a sok felmerülő szempont közül az ökofeminizmus szemszögén keresztül értelmezi a művet.³ A természet ezen túl nélkül háttérként, eszközként, de többféle formában és céllal jelenik meg: mint a transzcendens közvetítője („ebben a kápolnában az indák imádkoznak” (*Fóliagy*)), az emberek közötti elnyomást megoldó „a férfiak üvöltését elnyomják a csengettyűk a puskacsöveket / indák nővik be amikor virággal szórjuk be a katonákat a papokat / a szószólókat” (*Santa muerte*) és a rá gyakorolt szennyyezésen, a szeméthalmazon keresztül is utat találó, megvigasztaló entitás (*I roll you three times performance*). A természet képe az átlatokkal való egység vágyán/szándékán át is megjelenik: például a *maradok a számba virágokat ültetek* című fotósorozaton keresztül,

vagy „a darazsak porozzák a végén szájvirágomat” (*Szájvirág*); valamint egyfajta virágnyelvként a kimondhatatlan leírásának eszéközét is ez jelenti: „a garatban rókalepkék fészkelnek lábaikkal / kaparják le amit nem lehet kimondani” (*Elfelejtettek*).

A szakralitásnak és a szakralitásért készülő művészet valami olyan esszenciális lényegét ragadja meg a forma és tartalom nyitottsága, valamint a befogadói tekintet és részvétel továbbvezetése, amely az apácaművészet lényege is lehet. Habár erről a művészetről közvetlen ismeretanyagot tudatosan nem nyújt az album. Ebben az egy vonatkozásban maradt bennem hiányérzet az albumot olvasva, a művek kiindulását jelentő valós kutatás, beszélgetések tekintetében, ám érezhetően nem ez a könyv vállalása, így a hiányérzet nem egy szerzői elmaradást jelent, hanem inkább a további figyelemfelkeltés sikerét. Szeretnék olvasni abból az évszázados művészeti anyagból⁴, amire Tóth Kinga

az interjúiban hivatkozik, és amely ennyire inspiráló élményanyagot jelentett számára és amely hasonlóan hiánypótló szerepet töltene be a magyar irodalomban. Remélem a későbbiekben lesz rá alkalom, hogy azt is ennyiszor átlapozhassam, mint ezt az albumot. Az albumban szereplő művek tehát nem felkutatott művek, hanem saját versek, esetleg (feltételezett) átdolgozások, az apácaművészethez hasonlóan a hit „eszközei”, amelyek csatornaként nem magukra irányítják a figyelmet, hanem valami sokkal nagyobbra, az apácát ihletőjére. Lényegük nem az önmagukért való szépség megmutatása, az egyéni teljesítményre való figyelemfelhívás, hanem a szépség minden morzsája valami nagyobb szépségét tükrözi. Tóth Kinga legújabb művészeti albuma ezt a kontextus függőséget mutatja fel, egy kulturálisan beágyazott szimbólumrendszeren és a vallási liturgia jelenetein keresztül. Az apácák személyes sorsát nem a saját vágyaik, hanem a misztériumban való feloldódás folyamata határozza meg. Ez a belső tevékenység találkozik egy, a külvilág felé való fordulásukat jellemző évszázados újrahasznosítási gyakorlattal, antihedonizmussal, de a vállalt lemondás és szegénység itt sem profán minimalizmus, vagy az „öko” jelszóként való hirdetése, hanem önmaguk kiüritése. Helycsinálás valami nagyobb számára.

A kultúrtörténet folyamatos alakulása, változása lehetővé teszi, hogy a tudományos vagy művészeti világ figyelme olykor olyan dolgok felé forduljon, amelyek hiába működnek évszázadok óta, számukra addig láthatatlanok, és ilyenkor újszerűnek és érdekesnek hatnak ebben a térben, mivel a gondolkodók valamilyen aktuális, tendenciózus lencsén keresztül szemlélik ezeket. Ilyennek érzem az apacazárdák és a szentéletű nők természetközeli beállítottságát és művészeti tevékenységét, amelyek újszerű vizsgálódási alapot jelentenek az olyan kortárs tudományos és művészeti irányzatoknak, mint

az ökofeminizmus, az öko-esztétika, vagy az ökológiai-, és biomorfológiai, „én-t” felszámoló művészet. Hozzá kell tenni, hogy a kolostorok zártsága sem elhanyagolható tényező abban a tekintetben, hogy ezek nem képezik a köztudat részét és hosszú évszázadok óta nem érték el a kánon fősodrának horizontját – és mégis ugyanúgy megszülettek és létrejöttek ezek az alkotások. Figyelemreméltóan szokatlan az a beállítottság, melyben évről-évre fel sem merül, hogy a kereslet-kínálat mezőjén gondolkodzon művészetről, vagy a szélesebb körű figyelem eléréséről, a tudományos érdeklődés kiharcolásáról, annak ellenére, hogy a szerzetesrendek létszáma évről évre csökken. Nem ebben rejlik az ilyen jellegű művészet önmaga által meghatározott lényege; szeretetmunkának is fel lehet fogni a költészetet, a lét melegházi ágyásában is („hajtunk-tekerünk egymáságásban” (*Fóliaágy*)) ki lehet hajtani a minden réteget betérítő szemét közül, még ha senki sem látja, akkor is. Vagy talán akkor igazán.

JEGYZETEK

- 1 Tóth Kinga: *Beengedtek a hatszáz éves imatermükbe, ahol felfűjtam gumikesztyűket* (Greff András, Litera.hu, 2024. február 2.)
- 2 Vö: „Én vagyok a kert gazdája” (*Fóliaágy*)
- 3 Szirmai Panni: *Mária a mikróban*, kulter.hu, 2023. 11. 22.
- 4 „Kiderült, hogy tényleg van apácaművészet, ami nem merül ki a náiv Krisztus-freskó-restaurálásokban, ami általában eljut ebből a nyilvánosságig. Több évszázados múltra visszanezhetünk az ő filozófiai, zeneelméleti, irodalmi, művészeti munkásságukban, és ez még mindig nem része igazán a köztudatnak.” (Interjú. Greff András, Litera)

Tomcsányi Sára (2002, Budapest) A PPKE-n végzett esztétika-magyar alapszakon, jelenleg az ELTE esztétika mesterszakos hallgatója. Főleg kritikákat és tanulmányokat ír irodalmi- és képzőművészeti témákban. Írásait többek között a Jelenkor Online, a Kortárs Online, a Litera, a Műút és a prae.hu közölte. A Nincs Online Folyóirat Tanulmányrovatának szerkesztője.

Földreszállás Latour vezetésével: hogyan kapcsolódjunk össze és szóródjunk szét?

Bruno Latour: *Földközelen, Karanténban*
szerk. Kelemen Pál, ford. Kun János Róbert
(Budapest: Kijárat Kiadó, 2023)

Hogyan kapcsolódnak össze a Föld dolgai egymással? Hogyan pozícionálható ebben az ember és a Természet? Első olvasásra világosnak és egyértelműnek tűnnek a kérdések, mégis minden szavuk magyarázatra szorul. Mondhatni, hogy a kötetben szereplő két esszé többek között ezeket a kifejezéseket próbálja bevezetni és meghatározni egy elméleti perspektívát, „modelt” kidolgozó érvelés és egy esettanulmány keretében.

Jelen kötetben egymás után szereplő esszék négy év eltéréssel jelentek meg. Ezt azért különösen fontos kiemelni, mert a két esszé keletkezési időpontja miatt teljesen más tapasztalati horizontból fakadnak. A 2017-es *Földközelen* a Brexit, Trump megválasztása, a közel-keleti „migrációs válság” és a COP21 tünetszerű eseményeire, valamint az abból levont következtetésekre, a 2021-es *Karanténban* pedig a koronavírus-járvány karanténtapasztalatára és annak tanulságai

ra épül. A két szöveg alapvető eltérései szinte csak látszólagosak: a központi kérdéseik nagyon hasonlóak. Gondolatmeneteik és következtetések sokszor fedik egymást, így ezen recenzióban sem tartom fontosnak a két szöveg külön bemutatását és állításaik szétszálazását, habár adott pontokon jelezni fogom a szövegek közti eltéréseket.

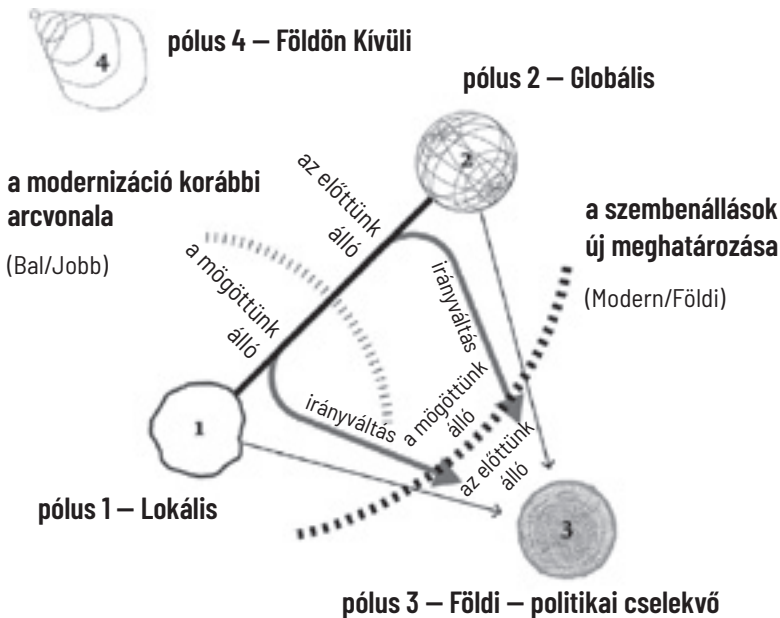
Az életműtől sem érdemes külön olvasni, hiszen a jelen esszékben felbukkanó terminusok, állítások és ideológiakritikák majdnem mindegyikéhez hozzá lehet rendelni egy korábbi, ismertebb szöveget. Legyen szó akár a modernitás kritikájáról,¹ a materializmusról,² az ágenciáról,³ az aktorhálózatokról,⁴ a dolog/tárgy fogalompárosról⁵ vagy a politika és természet viszonyáról.⁶ Sok terminust vezet be ezen két szövegben is, azonban nemcsak szaknyelvi regiszterből kölcsönzi ezeket (mint ahogy azt az *Emberrek és nem emberek keveredésében* teszi),⁷ hanem egyszerű, hétköznapi kifejezéseknek ad

új jelentést: ilyen például a természet, lokális, terület, személy, Föld és föld. Az olvasó a szokatlan terminológia és komplex gondolatmenet miatt könnyen elveszthetné a fonalat, azonban a következetes fogalomhasználat és a tipológia (idézőjelek használata vagy a nagy kezdőbetű alkalmazása ideológiai vagy absztrakciós jelentések esetében), valamint a visszatérő példák a lehető legjobban követhetővé teszik a szöveget. A befogadást szintén segíti az egyszerű nyelvezet és mondat szerkesztés, a közvetlen, kifejezetten humoros beszédmód és az egyértelmű, világos állítások tétele – amelyek sokszor persze hatásvadász, jól idézhető mondatokban öltenek testet.

Mindkét esszé alapfeltevése, hogy a Földfogalom az évszázadok alatt többször gyökeresen átalakult, ezzel összhangban változott az ember önmeghatározása, önmaga pozícionálása Földön, Földhöz és a természethez képest, valamint annak a gyakorlata, hogy az

ember hogyan és milyen módszerekkel értelmezi a világot (és a természetet).

A *Földközeli* című szövegben Latour ezeket az elrendeződéseket és átalakulásokat vizsgálja onnantól, hogy a modernség világnézete általános horizonttá vált egészen addig, hogy a klímaváltozásra adott politikai reakciók (mint például a korábban felsorolt tünetszerű események) milyen megfontolások, deficitek mentén és milyen irányban tértek el a modernizáció arcvonaltól, a lineárisan előre tartó, folyamatos fejlődés léptékét mérő globalizáció tér-idő vonalától. Az elemzése eredményeképp négy absztrakt pólust vázol fel, amelyek jellemzését és egymáshoz viszonyulását a természet- és emberfogalom megváltozása felől jár körbe, ezt tartja minden átalakulás magjának. Ezzel együtt a gazdaság, a politika és a társadalom mibenlétére, azok rendszerszintű átalakulására is kiterjed a gondolatmenete, ezeket folyamatosan agendán tartva érvel, melyet hat ábrával szemléltet.

6. ábra

A Földi pólus (3.) – és az ahhoz tartozó szerző szempontjából – a modernizáció Lokális (1.) és Globális (2.), valamint Földön Kívüli (4.) pólusok utópiák, toposzok, melyek hely és föld nélküli helyeket vizionálnak. A *Karanténban* frappánsan érzékelteti mindezt azzal, ahogy elnevezi a pólusok Föld-alternatíváját (Glóbuszát), ezzel kiegészítve *Földközelt*ben, amiből ez hiányzik: a Lokális képviselői előtt a *Biztonság* bolygó lebeg, amelyben az emberiség a közös eszménytől elfordulva a szilárd határok védelmében maradhat. Ezzel szemben a *Globalizáció* nevű bolygón – karantén tapasztalata ellenére – töretlen a modernizáció, melynek során „derűs közönnyel figyelik a bolygó sorsának alakulását.” (159.) A Földön Kívüli pólus hívei *Exit* bolygó felé tartanak, hiszen megértették a föld határait, de ezen kívülre menekülnének. Éppen „azt a világot tagadja meg, amelyben létezni akar”. (34.). Ez a három pólus tehát nem a Földön képzelet el az élet egy alternatíváját, hanem alternatív bolygókon képzelet el az életet. Saját maguk alól húzták ki a *Földet* (nem talajt).

A harmadik pólust, amelyet az 1., 2. és 4. pólusok negatívan kijelölnek és ami felé fordulni kellene, pontosabb terminus híján nevezi el Földinek. A Földön Kívüli ellentétes pólusaként értelmezhető: nem elhatárolások és szűkítések, hanem a kapcsolódások, bővítések határozzák meg a *földiek* gondolkodását és világképzését. Nem egy távoli pozícióból figyelik a Földet, nem is szeretnék „kívül” lenni belőle, hanem reflektáltan belülről értelmezik a földi jelenségeket.

Az efféle világműködésre ráébredést, a földivé válást egyfelől az ökológiai változás, másfelől a koronavírus-járvány miatt elrendelt karanténtapasztalat következményeinek felismerése, értelmezése teszi lehetővé. Az utóbbi esemény okozta átalakulás összegzésére vállalkozik a *Karanténban*: tanulva járvány és a karantén tapasztalataiból, azokat beépítve kell egy új, átváltozott világban élni, kidolgozni az ebben érvényes viszonyokat, újradefiniál-

ni a már meglévő fogalmakat, intézmények és gyakorlatok funkcióját. A *Földközeltől* eltérően ebben az esszében inkább az ember, és az ezzel szorosan összekapcsolódó fogalmak (élő, test, terület, lokális, személy) meghatározása felől közelíti meg az átalakult világot. A szöveg teljes terjedelmén allegóriaként vonul végig két példa, amelyek tükrében próbálja leírni a karanténba zártság létállapotát. Az egyik Kafka *Az átváltozás* című írása: Gregor Samsa csótánnyá változása révén úgy marad a lakásba zárva, hogy közben teljesen máshogy, más minőségében áll a világban – hasonlóképpen, mint a karanténba zárt, átváltozott emberek. A bezártság és a tér belső határainak kiterjesztését a természetgombák és az általuk épített várak példájával rokonítja: „megrágott földből hatalmas várakat építenek, amelyeken belül mondhatni klimatizált környezetet tartanak fenn.” (97.) A természetek csak „belül” képesek lenni, így a helyválttatás csak akkor lehetséges, ha a „belül” határait kiterjesztik.

Az élő (a szöveg során törekszik megfelelő terminust választani ehelyett, a holobiontát használja leggyakrabban) és az élőhely viszonyulása az egyik mozgatórugója a szövegnek. „Az élettelen váz és azok, akik megelevenítik, egységet alkotnak. A város lakó nem létezik egymagában, ahogy nem létezik természet természet nélkül, pók a hálójában nélkül, vagy az az őslakos, akinek erdőjét elpusztították.” (99.) Nem létezik olyan, hogy „környezet”, hiszen az organizmus nem leválasztható attól, ami övezi. Ehhez szorosan kapcsolódik a – már *Földközeltben* is ismerős – kívül/belül problémája, az Univerzum és a Föld szembenállása. Egy nagyon fontos terminussal egészíti ki a szerző, ami a két absztrakció viszonyulását sokkal érthetőbbé teszi: a két közötti áthatolhatatlan „határt” *limesnek*⁸ nevezi (ha úgy tetszik, a kritikus zóna *actio radiusa*, cselekvéseink határa). A *limesen* „túl” található az Univerzum tárgyai, amelyekhez csak közvetetten, számításokkal és laboratóriumokon keresztül férhetünk hozzá – de so-

sem lehetünk azon „belül”. Az úgynevezett „tehetetlen dolgok” is csak az Univerzumban léteznek, hiszen minden, amire kiterjedhetnek a kapcsolathálózatok, nem lehetnek tehetetlenek. Ezzel kellett a karanténba zárt embernek nagyon rövid idő alatt szembesülni: „[m]ondhatjuk úgy, hogy a Földünk mindazok összekapcsolódása, társulása, egymásra rakódása, egyesülése, akik a létfenntartás és életteremtés gondjaival küzdenek.” (108.) „A »Föld« szó tehát egyszerre magában foglalja az ágenseket, amelyeket biológusok »élő organizmusoknak« neveznek – és cselekvéseik következményeit, az élőhelyeiket, minden maguk mögött hagyott nyomot, a belső és külső vázukat, a természet és a természetvárat.” (110.)

A Földi pólus képviselői, a földiek felismerik, hogy a határhúzásokkal kijelölt, homogénnek tekintett kategóriák utópisztikusak, érvénytelenek. A Föld nem „mechanikusan” működik, nem transzparens és nem is kiszámítható. Megkérdőjelezhetetlen jelentőségűek a rejtett, a véletlen és a meglepetésszerű folyamatok, változások. Az egyneműsítés, a kategorizáció és kizárással identifikálás helyett kapcsolatláncolatok feltárására törekszik, azokat folyamatosan bővíti. Így önmagát nem más tárgyakkal és zárt individuumokkal szemben, hanem – oldva a határokat – más ágensekkel kialakított kapcsolata mentén határozza meg. A cselekvő-hálózatok „összegeként” tekint a Földre: egy földi Gaiában és Lovelock-féle ágensekben gondolkodik. A földiek pedig nemcsak ezen és ebben, hanem ezzel és ezáltal létezőként is értelmezik magukat.

A modernitás (és a *Földön Kívüli* pólus) embere az Univerzum egy bolygójaként (Galilei-féle tárgyként) tekint a Földre, helyét e térben a pozitív tudományok vizsgálati gyakorlatával (például a térképészet segítségével) határozza meg. Önmagát ágensként definiálja, minden egyéb létezőt önmagával szembehelyezve, lehatárolva próbál meghatározni. Minden, ami az emberrel szemben (nem

mellette és vele) van, kikerül a cselekvők közül, megfosztja azokat az ágenciájuktól. Ez eredményezte azt is, hogy a természet tárgyi pozícióba kerül.

Annak keresése során, hogy mi és hogyan köt össze minket a természettel, szembe kell szállni a tudomány ezen természetet szemlélő pozíciójával. Ekkor lép fel az a feszültség, hogy vagy az ökológiaibb természetfogalomról vagy a pozitív tudás vívmányairól kellene lemondani. Holott ezt a látszólagos összeférhetetlenséget fel lehet, és fel is kell oldani: a feladat az, hogy „a tudományok minden erejét kihasználjuk, de a hozzájuk kötődő »természet«-ideológia nélkül. Materialistának és racionálisnak kell lennünk, de a megfelelő módon.” (54.)

Ki kell terjeszteni a tudományok hatókörét a keletkezés minden formájára. A modernnek által konceptualizált Természetet a lehatároláson alapuló „mechanisztikus világnézet”⁹ hozta létre, amely a „felbolydulás, átalakulás, kezdeményezés, elvegyülés, átváltozás, folyamat, összefonódás, átfedés” (61.) típusú kapcsolódásokat nem tudja értelmezni. Ennek első lépéseként szét kell választani azokat a módszertanokat/területeket, amelyek az Univerzumot vizsgálják azoktól, amelyek a Gaia úgynevezett *kritikus zónájával*¹⁰ foglalkoznak. Az utóbbi tudományok azok, amelyek a *természet-folyamattal* foglalkoznak, *életteremtési rendszereket* vizsgálnak, így kizárólag a belső, résztvevő megfigyelő pozícióból. Ennek az újféleképpen megközelített, átalakult világnak a felfedezése másfajta pszichológiai eszköztárt-módszertant (*libido sciendi*) kíván. Ez egyfelől ahhoz vezet, hogy ki kell állnia ezeknek a tudományoknak minden ágensért, másfelől (és ezzel együtt) el kell ismerniük, hogy a Föld minden cselekvésükben harmadik félként jelenik meg. A tudományos, politikai és társadalmi aspektusokat megkérdőjelezhetetlen összefonódásokként kezeli. Ez az, amit az szerző ökológiának nevez.

Így lehet hozzáférni a kötet tétjéhez: az ökológia „politikát kovácsolt olyan tárgyak-

ból, amelyek addig nem voltak részei a közélet megszokott problémáinak.” (40.) A Földi 1. és 2. pólusokhoz – és a köztük feszülő Bal és Jobb oldalhoz – képest a vita tárgyát, a kérdésfeltevést változtatja meg (nem a fejlődésre, hanem az ökológiára kérdez rá), míg a 4. pólushoz képest a szembenézést választja a Marsra vagy bunkerekbe költözés helyett. „Az ökológia nem egy párt, és nem is egy törekvés neve, hanem egy irányváltásra felszólítás: »Irány a Földi!«” (49.)

Mi lesz ezután a földiek politikája? „Nyilvánvaló, hogy nincs más politika, csak az emberek hasznát néző politika! A kérdés *soha nem erről szólt. A kérdés mindig az ember formájára és összetételére vonatkozott.*” (67.) Habár korábban kifejti, hogy alapvetően az ember nem kiemelt az ágensek között – és így ez a megállapítása ellentmondásosnak tűnhet –, a politika területén központi szerepet tölt be, az eredendően nem lehet nem emberközpontú. Az új klímarend és az ennek révén megváltozott világrend nem központi szerepét, hanem „az ember összetételét, jelenlétét, alakváltoztatát” (67.) kérdőjelezi meg. A tárgy nélküli politikából (politika utáni politikából) csak úgy lehet objektumorientált politikát faragni, ha megfelelő módon adjuk vissza az objektumát: az embert.

A politika feladat- és hatáskörét a modernség embere (Karanténban: *individuum*) helyett a Földiek (*személyek*) mentén jelöli ki. Vagyis olyan emberfogalom mentén, amely tisztában van azzal és figyelembe veszi a politikai kérdések során, hogy az ember heterogén, kapcsolódási láncolatai mentén írható le, mindig plurális, sohasem önmagában áll más ágensekkel „szemben”, vagy azokkal hierarchikus viszonyban. Így ha a politika az ember érdekeit nézi, akkor (persze leegyszerűsítve) Gaia érdekeit nézi. „A Földi ebben a nagyon is gyakorlati értelemben osztja újra a politikát. Minden élő, amely részese egy létternek, a saját módján állapítja meg, hogy mi lokális és mi globális, és ő határozza meg, hogyan kapcsolódik a többi élőhöz.”

(73.) A politika hatásköre így az, hogy az ágenseket és a cselekvő-hálózatokat *leírja* és láthatóvá tegye (képviselést biztosítson), valamint a diplomácia eszközével vegyen részt a kommunikációjukban és az érdekérvényesítésükben.

Ezen a ponton azt a feladatot jelöli ki a szerző az olvasóinak, hogy váljanak Földiekké a szó minden értelmében: gondolkodjanak önmagukról *holobiontaként*. Ebből közvetlenül következik az, hogy egyúttal minden más létezőnek visszaadják az agenciáját. Definiálják újra minden cselekvő helyét és pozícióját, melynek egyetlen helyes módja az, hogyha mindenki *leltárba veszi* a vele *kapcsolatban* álló ágenseket, *leírja* ezeket a kapcsolatösszefüggéseket. Ennek nyomán végtelenül bonyolult, mindig nyitott, heterogén aktorhálózatok fognak kibontakozni, amelyek összessége tulajdonképpen a Gaiát (és a kötet definíciója szerinti Földet) fogja jelenteni.

Nem kell ahhoz a sorok között olvasni, hogy meglegjünk, milyen funkciót jelöl ki magának ez a két esszé. Egyszerre olvastatják magukat aktivista és tudományos szövegekként (ez a *Földközelen* esetében

explicitebb) – mert ahogy sok más, úgy ezek sem zárják ki egymást. Az olvasó számára ezek mentén terjesztik elő a használatukat. A klímaváltozásra és a karanténra adott reakciókat foglalják rendszerbe: olyan modellt építenek fel, amelyben az olvasó elhelyezheti a vele (szorosabb vagy lazább) kapcsolatban állók hozzáállását az ökológiai átalakulásához, politikához, valamint magyarázatot találhat azok tüneteiségére és a mögöttük meghúzódó természetideológiákra. Rámutatnak a politika feladatára, ezzel együtt szembesítik az olvasót azzal, hogy a saját nemzetállamának vezető politikai apparátusai mit képviselnek, és annak milyen vakfoltjai akadályozzák a tőle 180 fokkal eltérő Földi, a fenntartható, követendő útvonal felé fordulást.

Aktivista szövegekként a kritikán túl megoldási javaslatokat is adnak arra, hogy hogyan legyünk a világban a többi ágenssel, milyen módon identifikáljuk önmagunkat, és hogy mindezt tulajdonképpen hogyan is kell elkezdenünk. Mindezeket nemcsak leírja, de meg is valósítja a szerző. Teljesíti azokat a követeléseket, amiket a kötet esszéiben megfogalmaz: cselekvő-hálózatok leírását végzi a pozitív tudományok eszköztárával és módszertanával (a földrajztudomány, a biológia és az ökológia eredményeire támaszkodva), a természet-ideológia nélkül. Nem határolja le magát saját szövegétől, belső perspektíváját visszatérően reflektálja. A *Földközelen* zárófejezetében a képmutatás elkerülése végett bemutatkozik, a *Karanténban* teljes hosszában elszórtan ír a „privát” tapasztalatairól (szomszédjával való interakcióiról) és a rákos megbetegedése következtében megváltozott tapasztalatáról is. Így a saját maga terminológiája szerint személyként, önazonos földiként tűnik fel.

Nemcsak a kötet szövegeit tekintve, hanem életművén belül is érvényesülnek ezek az irányelvek. A két esszét úgy lehet értelmezni, mint egy újabb kísérletet arra, hogy újabb módon mutassa be a világ dolgainak kapcsolódását, amely éppenhogy nem redundáns-

sá, hanem önazonossá és performatívá teszi a szövegeket. Megvalósítja azt a szerző, amit a szövegeiben a lehangsúlyosabban propagál: bővíti, diverzifikálja, kapcsolódásokat hoz létre a saját életművén belül. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 Bruno LATOUR, *Sohasem voltunk modernek. Szimmetrikus antropológiai tanulmány*, ford. GECSE Ottó (Budapest: Osiris Kiadó, 1999).
- 2 LATOUR, „Visszakaphatnánk a materializmusunkat, kérem?” in *Hibrid gondolkodás. Válogatott tanulmányok*, szerk. KELEMEN Pál és KERESZTES Balázs, ford. KERESZTES Balázs, 133–139 (Budapest: Kijárat Kiadó, 2021).
- 3 LATOUR, „Ágencia az antropocén korában”, in *Hibrid gondolkodás* . . . , 313–334.
- 4 LATOUR, „On actor-network theory: A few clarifications”, *Szoziale Welt* 47, 4. sz. (1996): 369–381.
- 5 LATOUR, „A berlini kulcs”, in *Hibrid gondolkodás* . . . , 7–19.
- 6 LATOUR, *Politics of Nature*, ford. Catherine POTRIER (Cambridge, London: Harvard University Press, 2004).
- 7 LATOUR, „Emberek és nem emberek keveredése. Az ajtóbehúzó tudománya”, in *Hibrid gondolkodás* . . . , 21–45.
- 8 Habár leggyakrabban a Római Birodalom szárazföldi, épített határait nevezték limesnek, etimológiája nemcsak területeket elválasztó, hanem egyúttal azok megközelítését is elősegítő útjelentést is hordozza.
- 9 A szerző kiemeli, hogy ez egy nagyon pontatlan metafora, hiszen a gépek működésmódjának pontatlan megértésén alapul. Egy korábbi szövegében részletesen ír erről a problémáról: Bruno LATOUR, „Vizualizáció és kogníció. Összevonni dolgokat”, in *Hibrid gondolkodás* . . . , 47–99.
- 10 A terminust a földrajztudománytól kölcsönzi. A Föld bolygó azon rétegét érti kritikus zóna alatt, amely összetétele az élő szervezetek és organizmusok tevékenysége révén radikálisan megváltoztak. Olyan „biohártyájaként” értelmezi, amelyre a cselekvő-hálózatok kiterjednek.

Szabadhegyi Anna 1999-ben született Budapesten. Az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója, előtte ugyanitt végzett irodalom- és kultúratudomány mesterszakot és magyar alapszakot. Disszertációjának témája a globalizációs folyamatok, az ökológiai átalakulás és az ember-környezet interakciók irodalmi megjelenése köré szerveződik.